

IZDAJE SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU

UDK 355/359

YU ISSN 0042-8426

VOJNO DELO

opštevojni
teorijski
časopis

BROJ 1-2/1991.

GODINA XLIII

januar-april

Izlazi dvomesečno

1-2/94

SAVET ČASOPISA

Ramiz ABDULI, Dane AJDUKOVIĆ, Aleksandar BOŠKOVSKI, Dimitrije BAUCAL, Stane BROVET, Jovan ČANAK (sekretar), Nikola ČUBRA, Vjekoslav ČULIĆ, Ivan HOČEVAR, Stevo ILIĆ, Ljubivoje JOKIĆ, Zoran KOSTOVSKI, Anton LUKEŽIĆ, Stevan MIRKOVIĆ, Ilija NIKEZIĆ, Zdravko NOVOSELIĆ, Angel ONČEVSKI, Radisav PAJKOVIĆ, Života PANIĆ, Đuro POJER, Rade POLIĆ, Dane POPOVIĆ, Milan PUJIĆ, Ivan RADANOVIĆ (predsednik), Radovan RADINOVIĆ (zamenik predsednika), Aleksandar RADOVIĆ, Milosav SIMIĆ, Tomislav SIMOVIĆ, Aleksandar STAMATOVIĆ, Đorđe STANIĆ, Zoran STOJKOVIĆ, Vladan ŠLJIVIĆ, Ivo TOMINC, Zvonimir TONKOVIĆ, Vatroslav VEKARIĆ, Alojz VESIĆ, Svetozar VIŠNJIĆ, Vladimir VUKOVIĆ, Vuleta VULETIĆ, Milovan ZORC, Dušan ŽUNIĆ

REDAKCIJSKI ODBOR

Konstantin ARSENOVIĆ, Vladimir BRDAR, Vasilije CEROVIĆ, Jovan ČANAK, Sreten ČUPIĆ, Miroslav HADŽIĆ, Mensur IBRAHIMPAŠIĆ, Radivoje JOVADŽIĆ, Branislav JOVANOVIĆ, Veljko B. KADIJEVIĆ, Ejub KUČUK, Momčilo LAZOVIĆ, Momir MADŽIĆ, Petar MIHALJEV, Milan OPAČIĆ, Radovan RADINOVIĆ, Milan RADOVINOVIĆ, Živojin RAKOČEVIĆ, Predrag SIMIĆ, Stevan STOJANOVIĆ, Vojislav STOJKOVIĆ, Nikola ŠEGOTA, Pero ŠIPKA, Petar ŠKRBIĆ, Vlastimir TASIĆ, Dušan VIŠNJIĆ, Slavko VUKČEVIĆ

REDAKCIJA

Glavni i odgovorni urednik
Jovan ČANAK

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
Milan RADOVINOVIĆ

Urednik
Veljko B. KADIJEVIĆ

Sekretar
Milka VLADANOVIĆ

Administracija: VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR, 11002 Beograd, Svetozara Markovića 70 * Telefoni: gradski 681-565; vojni - centrala 656-122 i 665-122, lokali: glavni i odgovorni urednik 22-123, urednici 22-125, 22-131, 22-137, sekretar 22-123, pretplata 32-937 * Pošt. fah 692 * Žiro račun kod SDK 60823-849-2393 VINC (Za časopis „Vojno delo”) * Cena za pojedince 25 dinara (godišnja pretplata 150 dinara), za ustanove, organizacije udruženog rada i institucije 75 dinara (godišnja pretplata 450 dinara), a za inostranstvo godišnja pretplata 30 USD.

SADRŽAJ

Jugoslovenska kriza – rasplet i moguće posledice

General-major prof. dr Radovan Radinović	O raspletu jugoslovenske krize i mogućim posljedicama	11 ✓
Prof. dr Živojin Rakočević	Zamke i stranputice detanta	26 ✓
Dr Predrag Simić	Jugoslavija i „nova evropska arhitektura“	75 ✓
Prof. dr Smilja Avramov	Međunarodnopravni i politički vid jugoslo- venske krize	114 ✓
Prof. dr Budimir Košutić	Jugoslavija i savremeni tokovi u Evropi i svetu	135 ✓
Prof. dr Ratko Marković	Savremeni državnopravni problemi Jugo- slavije	150 ✓
Dr Ranko Petković	Međunarodnopravni aspekti jugoslovenske krize	167 ✓
Prof. dr Gavro Perazić	Nastanak nove države i njeno priznanje u međunarodnom pravu	181 -
Prof. dr Milan Vučinić	Opasnost konfederalizacije Jugoslavije po njenu odbranu	199 -
Prof. dr Svetomir Škarić	Ustavna kriza u Jugoslaviji i način njenog prevazilaženja	225 -
Mr Zoran Čičak	Ustavnopravni i međunarodni aspekti prava na otepljenje sa osvrtom na Jugosla- viju	241 - 296 -

CONTENTS

The Yugoslav Crisis – solution, and possible consequences

Prof. D Sc Radovan Radinović Major General	On the solution of the Yugoslav Crisis and on possible consequences	11
Prof. D Sc Živojin Rakočević	Traps and wrong roads of détente	26
D Sc Predrag Simić	Yugoslavia and „new European architecture“	75
Prof. D Sc Smilja Avramov	International legal and political aspects of the Yugoslav crisis	114
Prof. D Sc Budimir Košutić	Yugoslavia and current trends and developments in Europe and the world	135
Prof D Sc Ratko Marković	Current state legal problems of Yugoslavia	150
D Sc Ranko Petković	International aspects of the Yugoslav crisis	167
Prof. D Sc Gavro Perazić	Genesis of a new state and its recognition in the international law	181
Prof. D Sc Milan Vučinić	Confederalization of Yugoslavia would jeopardize its defence	199
Prof. D Sc Svetozar Škarić	Constitutional Crisis in Yugoslavia and the ways in which it could be overcome . . .	225
M Sc Zoran Čičak	Constitutional and international aspects of the right to secession. The Yugoslav case .	241

SOMMAIRE

La crise yougoslave – dénouement et conséquences possibles

Général de brigade Prof. Dr Radovan Radinović	Dénouement de la crise yougoslave et conséquences possibles	11
Prof. Dr Živojin Rakočević	Trappes et impasses de la détente	26
Dr Predrag Simić	La Yougoslavie et „la nouvelle architecture de l'Europe“	75
Prof. Dr Smilja Avramov	La forme intéranationale, juridique et politique de la crise yougoslave	114
Prof. Dr Budimir Košutić	La Yougoslavie et les courants contemporains en Europe et dans le monde . . .	135
Prof. Dr Ratko Marković	Les problèmes étatico-juridiques contemporains de la Yougoslavie	150
Prof. Dr Gavro Perazić	La naissance d'un nouvel Etat et sa reconnaissance par le Droit international . . .	181
Dr Ranko Petković	Les aspects internationaux de la crise yougoslave	167
Prof. Dr Milan Vučinić	Le danger de confédéralisation de la Yougoslavie pour sa défense	199
Prof. Dr Svetomir Škarić	La crise constitutionnelle en Yougoslavie et la forme de sa résolution	225
Mr Zoran Čičak	Les aspects constitutionnels, juridiques et internationaux du droit de la sécession avec un regard sur la Yougoslavie	241

СОДЕРЖАНИЕ

Югославский кризис – развязка и возможные последствия		
Генерал-майор проф. д-р Радован Радинович	О развязке югославского кризиса и возможных последствиях	11
Проф. д-р Живоин Ракочевич	Западни на пути разрядки	26
Д-р Предраг Симич	Югославия и „новая европейская архи- тектура“	75
Проф. д-р Смиля Аврамов	Международно-правовой и политиче- ский вид югославского кризиса	114
Проф. д-р Будимир Кошутич	Югославия и современные течения в Европе и мире	135
Проф. д-р Ратко Маркович	Современные государственно-правовые проблемы Югославии	150
Д-р Ранко Петкович	Международно-правовые аспекты юго- славского кризиса	167
Проф. д-р Гавро Перазич	Становление нового государства и его признание в международном праве	181
Проф. д-р Милан Вучинич	Конфедерализация Югославии – угроза ее обороне	199
Проф. д-р Светомир Шкарич	Конституционный кризис и способ его преодоления	225
Канд. наук Зоран Чичак	Конституционно-правовые и междуна- родные аспекты права на отделение и ситуация в Югославии	241

Redakcija časopisa „Vojno delo“, u okviru napora koje preduzimaju najrazličitiji subjekti naše političke, naučne i stručne scene na razrešavanju sveobuhvatne jugoslovenske krize, odlučila je da se izdavanjem tematskog dvobroja Jugoslovenska kriza – rasplet i moguće posledice uključi u tu raspravu. Želja nam je da razmotrimo sve aspekte i moguće posledice razrešenja, pre svega, naše ustavnopravne krize, koja sve više ugrožava opstanak zemlje, i međuzavisnost te krize i evropskih i svetskih tokova.

Tematskim dvobrojem želimo da naznačimo globalni geopolitički i strateški kontekst u kojem se odigrava završnica jugoslovenske drame, evropsku dimenziju tog problema i moguće konsekvence ukupnih evropskih stremljenja za našu zemlju i sve negativne implikacije koje nepovoljno razrešenje krize može imati kako na budućnost Jugoslavije i njenih naroda, tako i za aktuelne procese u Evropi, pa i u svetu.

Obratili smo se, u vezi s tim, eminentnim naučnim radnicima iz cele zemlje, posebno stručnjacima za međunarodno i ustavno pravo, da za naše čitaoce elaboriraju istorijsku uslovljenost, međunarodnopravnu i političku suštinu jugoslovenske krize i ukažu na njene moguće ishode i eventualne posledice. Pozivu se, na žalost, nisu svi odazvali.

Najviše prostora u ovom tematskom dvobroju posvetili smo prilogima u kojima se ukazuje na međunarodnopravne, ustavnopravne i političke posledice eventualnog raspada jugoslovenske federacije, sa svim negativnim konsekvencama koje bi takav rasplet krize doneo našim narodima i svim građanima Jugoslavije.

Deo materijala za ovaj tematski dvobroj autori su Redakciji dostavili u vreme trajanja rata u Persijskom zalivu. Radi očuvanja autentičnosti kazivanja nismo želeli da, nakon njegovog završetka, aktueliziramo delove koji se na taj sukob odnose. Takođe, u okviru zadate teme dvobroja, autorima smo omogućili potpunu stvaralačku slobodu, kako u pogledu izbora tema, pitanja i problema za obradu, tako i u pogledu pristupa i teorijskih koncepcija u okviru kojih su promišljali odabrane probleme. Međutim, nijedan od njih nije mogao prenebreći aktuelnost krize i njene moguće posledice. Ta činjenica je delimično uslovila da se više autora bavi sličnim temama i sadržajima, što na prvi pogled ostavlja utisak izvesnog ponavljanja. Ništa nismo želeli da preduzmemo da taj utisak izbegnemo iz sledećih razloga: (1) da bismo omogućili čitaocu da iz različitih uglova sagleda iste probleme, i (2) da ni u kom pogledu ne narušimo izvorni pristup autora.

Naše intencije u vezi s pokretanjem i izdavanjem ovog tematskog dvobroja „Vojnog dela“ nešto su šire obrazložene u uvodnom članku zamenika predsednika Saveta časopisa, general-majora profesora dr Radovana Radinovića.

Within the framework of efforts undertaken on the Yugoslav political, scientific and professional scene by numerous factors with the aim of solving the general crisis in Yugoslavia, the Editorial Board of „Vojno delo“ has decided that a double issue of the magazine, under the title *Jugoslovenska kriza – rasplet i moguće posledice* (Yugoslav Crisis – Solution and Possible Consequences), should join the discussion. We wish first of all to consider all aspects and possible consequences of solution of our constitutional crisis, which is progressively endangering the very survival of the country, and thereafter to identify the interdependence of the crisis and trends and developments in Europe and the world.

By this thematic double issue we wish to present the global geopolitical and strategic context of the final act of the Yugoslav drama, the European dimension of the problem, possible consequences of the overall European trends for our country, and all negative implications which an eventual unsatisfactory solution of the crisis might have both for the future of Yugoslavia and her nations and for the actual processes in Europe or even in the world.

In connection with this we have asked eminent scientists from all over the country, the experts for the international and constitutional law in particular, to present to our readers the historical causality, international legal and political substance of the Yugoslav crisis, and to point out its possible outcomes and eventual consequences. Our request, regrettably, has not been accepted by some of them.

The largest space in this thematic double issue we have devoted to contributions pointing out the international legal, constitutional and political consequences of an eventual disintegration of the Yugoslav federation, with all negative ramifications of such an outcome of the crisis upon all nations and citizens of Yugoslavia.

A number of contributions for this issue of our magazine their authors have forwarded to our Editorial Board when the war in the Persian Gulf was still in progress. With the aim of preserving the authenticity of these contributions we did not wish to actualize parts of them that pertain to this conflict.

We have also allowed the authors a full creative freedom, within the frames of the main topic of this issue, in their selection of themes, issues and problems, and in their approaches and ideas in the context of which they have conceptualized the selected problems. None of them, however, could ignore the actualness of the crisis and dangers which it can bring in its wake. This fact explains why several of the authors ponder in their contributions over similar themes and contents, which might leave an impression of repetition or superfluity. We did nothing to avoid such an impression, out of the following reasons: (1) we wished to enable the reader to see the same problems from different aspects or points of view; (2) we did not wish to influence or in any way change the original author's approach.

Our intent in the initiation and publishing this thematic double issue of „Vojno delo“ has been to a wider extent explained in the leading article written by the Deputy President of the Council of the magazine, Prof. D Sc Radovan Radinović, Major General.

La rédaction de la revue „Vojno delo“, dans le cadre des efforts entrepris par les différents sujets de notre scène politique, scientifique et professionnelle concernant la résolution de la crise yougoslave globale, a décidé de faire apparaître un numéro spécial sous le titre „La crise yougoslave – dénouement et conséquences possibles“ et de se faire joindre à cette discussion. Notre désir a été, avant tout, d'analyser tous les aspects et toutes les conséquences possibles de la dite résolution, premièrement de la crise constitutionnelle et juridique qui menace notre pays, puis d'examiner l'interconnection de la crise et des courants en Europe et dans le monde.

Avec ce numéro spécial nous désirons souligner le contexte global géopolitique et stratégique dans lequel on joue l'acte final du drame yougoslave, la dimension européenne de ce problème et les conséquences possibles pour notre pays, des désirs européens pouvant faire une influence négative sur le futur de la Yougoslavie et des peuples yougoslaves, ainsi que pour les processus actuels en Europe et dans le monde entier.

En liaison avec cela, nous avons appelé les personnages scientifiques éminents du pays entier, en particulier les spécialistes en droit international et constitutionnel, de faire pour nos lecteurs une élaboration historique de l'interdépendance, du sel politique, international et juridique de la crise yougoslave et de dire et montrer les issues possibles et conséquences éventuelles. Malheureusement, il y en avait qui n'ont pas accepté notre invitation.

La plus part de l'espace dans ce numéro spécial a été consacré aux aspects qui montrent les conséquences internationales, juridiques, constitutionnelles et politiques de la dispartition de la Yougoslavie avec toutes les conséquences qui seront offertes par la résolution de la crise aux peuples et citoyens yougoslaves.

Une partie des textes pour ce numéro a été mise à la disposition de la Rédaction par les auteurs au cours de la guerre du Golf – pour garder le sujet authentique, nous n'avons pas fait actualisation des textes qui ont un rapport avec cet événement. Dans le cadre du thème de ce numéro, nous avons permis aussi aux auteurs la pleine liberté de création au point de vue conception théorique, forme et questions à traiter. Ce fait a eu comme conséquence les oeuvres très proches l'une à l'autre, ce que donne une impression de répétition. Nous n'avons rien fait pour éviter cette impression pour des raisons suivantes: (1) pour permettre au lecteur de faire éclairée le même problème sous les angles différents, et (2) pour ne pas ruiner l'approche de l'auteur.

Ainsi, notre intention liée à l'impression de ce numéro spécial de la revue „Vojno delo“ est expliquée plus en détail dans l'article d'introduction écrit par le président adjoint du Conseil de la revue, le professeur dr Radovan Radinovic, le général de brigade.

Redaction

Редакция журнала „Военной дело“ в рамках усилий, прилагаемых самыми различными субъектами нашей политической, научной и специальной сцен, с целью разрешения всеобъемлющего югославского кризиса, приняла решение выпуском тематического двойного номера *Югославский кризис – развязка и возможные последствия* включиться в это

обсуждение. Мы стремимся рассмотреть все аспекты и возможные последствия преодоления, прежде всего нашего конституционно – правового кризиса, все сильнее поставляющего под угрозу существование страны, а также взаимозависимость этого кризиса и европейских и мировых течений.

Настоящим тематическим номером мы желаем подчеркнуть условия глобального геополитического контекста, в котором разыгрывается финал югославской драмы, европейское измерение этой проблемы и возможные последствия совокупных европейских стремлений для нашей страны и все негативные импликации, которые неблагоприятное решение кризиса может оказать, как в отношении будущего Югославии и ее народов, так и в отношении актуальных процессов в Европе, да и во всем мире.

В связи с этим мы обратились к видным работникам науки во всей стране, в частности к специалистам по международному и конституционному праву, чтобы они для наших читателей написали об исторической обусловленности, международно-правовой и политической сущности югославского кризиса, а также чтобы указали на возможные выходы и последствия. На нашу просьбу, к сожалению, откликнулись не все. Самое большое пространство в настоящем тематическом номере мы выделили для статей, указывающих на международно-правовые, конституционно-правовые и политические последствия возможного распада югославской федерации со всеми негативными последствиями, которые бы такая развязка кризиса принесла нашим народам и всем гражданам Югославии.

Часть материалов, печатающихся в настоящем номере, была передана в Редакцию авторами во время войны в Персидском заливе. С целью сохранения аутентичности текстов, нам не хотелось после ее окончания актуализировать те части высказываний, которые к этому столкновению относятся. Нами также, в рамках заданной темы, авторам предоставлена полная творческая свобода, как в отношении выбора темы, вопросов и проблем, так и в отношении подхода и теоретических концепций, в рамках которых они обдумывали выбранные ими проблемы.

Однако, ни один из них не мог пренебречь актуальностью кризиса и угрозами, которыми он чреват. Этот факт частично является причиной того, что несколько авторов в своих текстах рассматривает схожие темы и содержания, что на первый взгляд оставляет впечатление некоторого повторения. Нами ничего не предпринято, чтобы избежать такое впечатление, по следующим причинам: (1) нам хотелось предоставить возможность читателям посмотреть на одни и те же проблемы из различных углов; (2) и ни в коем случае не нарушать подлинный подход авторов.

Кстати, наши стремления в связи с выпуском настоящего тематического двойного номера „Военного дела“ более обширно обосновываются в статье заместителя председателя Совета журнала профессора д-р Радована Радиновича, генерал-майора.

Редакция

O raspletu jugoslovenske krize i mogućim posljedicama

General-major prof. dr RADOVAN RADINOVIĆ

U uvodniku tematskog dvobroja *Jugoslovenska kriza – rasplet i moguće posledice*, otvorena je mogućnost sagledavanja dvije grupe problema: *prvo*, međunarodno okruženje i njegov uticaj na rasplet jugoslovenske krize, i *drugo*, međunarodnopravni i ustavnopravni aspekt razrješenja te krize.

Na međunarodnom planu nepovoljno djeluje više negativnih faktora. Prvenstveno, radi se o faktorima koji podgrijavaju i podržavaju separatističke snage u Jugoslaviji, računajući da bi na njenim razvalinama mogli brže da ostvare svoje teritorijalne i druge pretenzije i zauzmu značajne geopolitičke pozicije. No, nikom u svetu, pa ni u Evropi, niti bilo kome od jugoslovenskih susjeda ne odgovara ratni sukob u Jugoslaviji, do kojeg bi neizostavno došlo u slučaju njenog raspada, a to bi svakako usložilo geostrateški i vojnopolitički položaj svake od susjednih zemalja i ozbiljno zaprijetilo miru u Evropi.

Analiza krize u Jugoslaviji ne bi bila potpuna ako se ne bi sagledavala u međunarodnopravnom kontekstu. U vezi s tim valja uočiti da je međunarodno pravo defektno kada je riječ o ostvarivanju prava na otcepljenje, jer nigdje to nije precizno normirano, već je samo naglašeno kao nesumnjivo pravo naroda. U jugoslovenskoj političkoj praksi to bi se pravo moglo ostvariti jedino putem secesije, što bi neizostavno izazvalo secesionistički, a to znači i građanski rat sa nesagledivim posljedicama, jer se unutar Jugoslavije, na miran način, ne može izvršiti razgraničenje u bilo kom pogledu.

Stoga je u interesu i Evrope i jugoslovenskih naroda da Jugoslavija opstane kao država, ali da se reformiše i modernizuje na novim osnovama, tako da bude u interesu i po mjeri svih njenih djelova i naroda, na osnovama demokratske vladavine prava, političkog pluralizma i tržišne privrede.

RAZLOZI ZA POKRETANJE TEMATSKOG BROJA

Svaki uvodnik u poseban temat, kao što je ovaj dvobroj „Vojnog dela“, treba čitaocu da animira za priloge koji im se nude, ali i da im pripomogne da ih prihvate uz, razumije se, lični intelektualni angažman.

Centralni problem kojim je Redakcija časopisa „Vojno delo“ bila zaokupljena kada je odlučila da pokrene tematski

dvobroj *Jugoslovenska kriza – rasplet i moguće posledice* glasi: *kuda ide Jugoslavija?* U njemu su sadržane dileme o mogućim i vjerovatnim opcijama raspleta jugoslovenske krize, ali i sasvim realan strah od raspada Jugoslavije kao države, u čije su temelje uzidane mnoge žrtve naroda i narodnosti koji je čine i čijim bi raspadom možda zauvijek bila sahranjena nadanja, opredjeljenja i iluzije mnogih generacija o jedinstvenoj državi Južnih Slovena. Uvjerenje da nakon eventualnog raspada tzv. druge Jugoslavije njeni narodi zasigurno nikada više ne bi dobili istorijsku šansu da se okupe u zajedničku državu dovoljan je motiv za pripremu ovog tematskog dvobroja.

Na pitanje *kuda ide Jugoslavija* nije moguće odgovoriti bez razmatranja njene krize u svjetskom i evropskom kontekstu, niti bez sagledavanja brojnih međunarodnopravnih, političkih, ekonomskih i geostrateških aspekata i posljedica. Otuda osnovno pitanje glasi: *da li su eventualni raspad Jugoslavije kao države ili otcjepljenje bilo kojeg njenog dijela mogući mirnim putem?* Odgovor na to pitanje, koje je unaprijed implicirano bilo kakvim promišljanjem raspleta jugoslovenske krize, mora se izričito dati, jer nam se na javnoj sceni, pa i u najvišim državnim organima federacije i republika nudi tzv. mirni raspad kao jedna od mogućih opcija. Na stranu činjenica, koja je u praksi međunarodnih odnosa još nezabilježena – da najviše rukovodstvo, koje bi moralo svim silama da brani suverenitet i teritorijalni integritet države kojoj je na čelu, njen razlaz, odnosno raspad najavljuje kao sasvim prihvatljivu realnost.

Kada je riječ o Jugoslaviji kao zajedničkoj državi njenih naroda mnogo je iracionalnog sada na javnoj i na skrivenoj sceni. Mnogi se utrkuju da je što prije razbiju. Kao da se u njoj tjeskobno osjećaju i kao da im je silom nametnuta. Nema hladnog, nepristrasnog i racionalnog vaganja svih činjenica i posljedica koje bi se mogle ispostaviti njenim eventualnim raspadom. Stoga smo sigurni da bi samo takav pristup morao obezbijediti većinu razumnih glasova za njen opstanak. Nije, međutim, sporno da je treba preurediti i modernizovati tako da odgovara interesima i potrebama svih njenih naroda i građana. No, to je pitanje koje bi trebalo raspraviti tek nakon odgovora na osnovno, tj. *da li Jugoslavija uopšte treba da postoji ili ne.*

Naš odgovor je nedvosmislen – *Jugoslavija treba da postoji, ona je u interesu svih njenih naroda, građana i republika*. Tvrdimo i u interesu onih koji su iz njima razumljivih, uglavnom iracionalnih razloga spremni da plate svaku cijenu da iz nje izađu, čak i gubitkom vlastitog nacionalnog identiteta. Možda, međutim, usijane naciokratske garniture u republikama nisu svjesne te najviše cijene kojom bi morali platiti izlazak iz Jugoslavije, a možda i jesu, samo što izbjegavaju da priznaju tu očiglednu činjenicu.

Na osnovu stava da Jugoslavija treba da opstane kao država i da svako treba da doprinese njenoj odbrani od raznovrsnih sila destrukcije, Redakcija „Vojnog dela“ je priredila tematski dvobroj o mogućem raspletu jugoslovenske krize kako bi, barem malo, pomogla rasvjetljavanju značajnih činjenica, koje se, često i namjerno, skrivaju od suda široke jugoslovenske javnosti. U vezi s tim, obratila se eminentnim stručnjacima međunarodne i ustavnopravne teorije da progovore o tome kuda ide Jugoslavija i šta njene narode i građane može zadesiti u danima, mjesecima i godinama koje su pred nama.

Tekstovi eminentnih teoretičara i stručnjaka, sadržani u ovom dvobroju, odnose se, uglavnom, na dvije grupe pitanja i problema: (1) međunarodno okruženje u okviru čijih će se koordinata odvijati jugoslovenska kriza i koje će, bez sumnje, značajno uticati na njen rasplet, i (2) međunarodnopravne implikacije toga raspleta, uključujući sve moguće opcije.

MEĐUNARODNO OKRUŽENJE I NJEGOV UTICAJ NA RASPLET JUGOSLOVENSKE KRIZE

Razmatrajući međunarodno okruženje u kojem se sada nalazi Jugoslavija, i u kojem će se nalaziti u dogledno vrijeme, trebalo bi uvažiti nekoliko nezaobilaznih činjenica.

Raspadom sistema tzv. realnog socijalizma značajno je narušena slika koja je evropski kontinent prikazivala kao dva oštro suprotstavljena i ideološki odvojena svijeta. Raspala se jedna naizgled moćna imperija – Varšavski ugovor, a zapadna imperija – NATO ojačala je, čime je balans snaga narušen na

štetu svih koji su pod tim „kišobranom“ nalazili makar djelić svoje bezbjednosti i nezavisnosti. Većina istočnoevropskih zemalja je jedva dočekala da se otrgne iz kandži tog vještačkog carstva, ali su smetnule s uma da se taj sistem ne može preko noći reformisati nikakvom „baršunastom revolucijom“ ili demokratskom oblandom, iako se ni bez toga ne mogu izvesti temeljiti preobražaji. O tome uvjerljivo svjedoči duboka ekonomska i socijalna kriza, kao i previranja u tom dijelu Evrope i opasnosti koje evropskoj bezbjednosti prijete sa te strane. Situacija je sada takva da su te zemlje apsolutno izgubile svoj državni i nacionalni identitet i snishodljivo nude, bez ikakvih kriterijuma, da nekadašnju istočnu imperiju zamijene zapadnom. Možda neke od njih civilizacijski tamo i pripadaju, ali svakako ne u mjeri u kojoj nastoje da izbrišu četrdesetogodišnju istoriju. No, jedno je nesumnjivo, Evropa kojoj se toliko dodvoravaju odbija da ih primi široka srca u svoje okrilje jer je svjesna svih opasnosti koje joj one donose. Zato su tim zemljama za sada uglavnom namijenjeni „ostaci s evropske trpeze“, osim onima kojima je u novim geopolitičkim prestrojavanjima Evrope i u strategijama velikih sila namijenjen viši rang i posebna uloga.

Druga činjenica o kojoj valja voditi računa kada se sagledava opšti kontekst i okruženje u koje se smješta savremena jugoslovenska kriza jesu protivurječja koja su već izbila na vidjelo, ili će tek izbiti, a tiču se nove svjetske i evropske „arhitekture“. Uz sve regionalne i lokalne uzroke i povode, rat u Zalivu je vođen prevashodno radi uspostavljanja „novog svjetskog poretka“, u kojem će dominantno mjesto imati američki geopolitički, strateški i političko-ekonomski interesi. To stanovište zasnovano je na činjenici da SSSR kao supersila, uprkos nesmanjenoj i nesumnjivoj vojnoj snazi, već pripada istoriji. Bez obzira na to da li su u tom pogledu u pravu ili ne, arhitekta zapadne geopolitike idu na institucionalizaciju svjetskog poretka u funkciji američkih interesa. Osnovna brana tome može da bude upravo Evropa, i to kao nova, ujedinjena zajednica. Može to biti i nova „velika Njemačka“, ali i, do izvjesne mjere, revitalizovano „istočno carstvo“ – SSSR, ili u slučaju njegovog raspada, što je, na žalost, realnost koja se ne može isključiti – „velika Rusija“, koju kao geopolitički činilac nikada ne treba potpuno zanemariti, bez obzira na to kakav bi ishod mogao imati rasplet sovjetske krize.

Bez pretenzije da čitaocu unaprijed dajemo obrasce za razumijevanje okruženja u okviru kojeg će se rasplitati jugoslovenska kriza, valja uočiti da se, pored svih želja i opredjeljenja, ujedinjavanje Evrope neće odvijati onako kako je najavljivano prije godinu i više dana, već će biti remećeno interesima, na jednoj strani, američke imperijalne moći, koja će nastojati da disciplinuje Evropu, a na drugoj strani, interesima „velike Njemačke“ i nastojanjima da se Srednja Evropa uredi prema njenim potrebama. Takođe, ni SSSR, kao evroazijski kompleks problema i interesa, ne može ostati bez značajnog uticaja na svjetska i evropska zbivanja, pa u tom kontekstu i na Balkan i Jugoslaviju kao centralnu balkansku silu i objektivnu prepreku svim unilateralnim i multilateralnim aspiracijama prema jugoistoku i jugu Evrope.

Navedeni odnosi u okruženju djelovaće na rasplet jugoslovenske krize višestruko i gotovo protivurječno:

prvo, s obzirom na to da je Jugoslavija objektivno snažna prepreka bržem i širem ostvarivanju njemačkih geopolitičkih i strateških aspiracija na jugu i jugoistoku Evrope, njen opstanak kao države nije primarni njemački interes. U okviru toga treba posmatrati intenziviranje i proširivanje kontakta sa Njemačkom, Austrijom, Mađarskom i drugim zemljama koje se objektivno nalaze u njemačkoj orbiti onih dijelova Jugoslavije koji sve više svoje mjesto vide izvan Jugoslavije kao države, ili koji sve učestalije prijete i ucjenjuju otcjepljenjem ili izdvajanjem iz nje, nastojeći da u unutrašnjoj jugoslovenskoj konstelaciji zadobiju privilegovan položaj. Ta činjenica, dakle, djelovaće negativno na stabilnost naše države, bez obzira na to šta zvaničnici navedenih evropskih država budu javno izjavljivali;

drugo, objektivna protivurječnost njemačkog, evropskog i američkog interesa djelovaće suprotnim smjerom, već prema tome kako u određenim okolnostima ti faktori budu procjenjivali šta im je primarno – jedinstvena ili razbijena Jugoslavija. Sada je u interesu Evrope da Jugoslavija opstane kao država, i to više od svih drugih u Evropi podržava Italija, a na određeni način i druge članice evropskog parlamenta. Kada se radi o američkim interesima, njihova zvanična državna politika se zalaže za očuvanje jugoslovenske državne zajednice ali sa kapitalističkim društvenim uređenjem. U tom kontekstu treba razumjeti i Bušovo pismo podrške predsjedniku SIV-a Anti Markoviću. No, valja imati u vidu i to da se djelovanje

brojnih multinacionalnih kompanija, koje inače kontroliše američki kapital, te mnogih vladinih i nevladinih organizacija i institucija najčešće ne podudara sa stavovima ili izjavama američkih zvaničnika. Bez sumnje, to je dodatni negativni momenat u vezi s očuvanjem jedinstvene države Jugoslavije;

treće, većina susjednih zemalja ima određenih teritorijalnih i drugih aspiracija prema Jugoslaviji, te bi im, stoga, odgovaralo razbijanje Jugoslavije kao države. To je razumljivo ako se izdvojeno posmatra činjenica da je snažna i jedinstvena Jugoslavija objektivna prepreka takvim težnjama. Međutim, raspad Jugoslavije kao države i, na osnovu toga, unutrašnji sukob između njenih dijelova, sa neizostavnim involviranjem stranog faktora, učinio bi do određene mjere nestabilnim i položaj svake nama susjedne zemlje. Stoga se može očekivati da nijednoj od njih ne bi osobito odgovarala kriza na svojim granicama, koja bi zasigurno potrajala i koja ne bi mogla biti prevladana ni brzo ni bez primjene veoma rigoroznih sredstava represije i nasilja. Polazeći od tih saznanja, naši susjedi, kao potpisnici dokumenata KEBS-a, u skladu sa stavovima Pariske povelje treba konstruktivno da djeluju na rasplet jugoslovenske krize, i da se uzdrže od akcije i izjava koje bi tu krizu zaoštravale, jer je to, bez sumnje, i u njihovom neposrednom interesu. Svi naši susjedi bi morali znati da je raspad Jugoslavije, a time i ostvarivanje njihovih pretenzija prema njoj, nemoguće postići mirnim putem, već da bi takva opcija neminovno značila rat na ovom dijelu Balkana, sa izvjesnošću da se proširi na cijeli Balkan, pa i na susjedne zemlje, i opasnostima da blokira i uspori podmakle demokratske procese u Evropi.

Bez obzira na izvjesnu protivurječnost geostrateških interesa vladajućih svjetskih sila prema Jugoslaviji, one su u nečemu apsolutno saglasne: prvo, neće u Jugoslaviji ništa što imenom, suštinom i, nadasve, tradicijom asocira na komunizam i socijalizam, i drugo, neće nikakav rasplet jugoslovenske krize koji podrazumijeva primjenu nasilja, odnosno unutrašnji ili građanski rat. I tu se radi o protivurječnom strateškom djelovanju. Jer, podržavati nasilje u funkciji promjena društvenog uređenja, odnosno rušenja društvenog projekta socijaliz-

ma i podrške jednostranog separiranja Jugoslavije po mjeri interesa stranog faktora, a protiviti se primjeni bilo kakvog nasilja u raspletu jugoslovenske krize, makar ono bilo u funkciji sprečavanja klasične secesije, međusobno su nepomirljivi strateški koncepti. Jedno nasilje provocira drugo, i tu nema kompromisa. Ta činjenica bi morala biti dovoljan razlog da se strani faktor odlučnije stavi na stranu onih snaga u Jugoslaviji koje se zalažu za njeno očuvanje kao države i da ne podgrijava njeno razbijanje, jer to neminovno vodi u nasilje i kaos sa nesagledivim posljedicama i po samo okruženje – a to je Evropa.

RASPLET JUGOSLOVENSKE KRIZE S ASPEKTA MEĐUNARODNOG PRAVA

Kada je riječ o drugom bloku pitanja i problema koji su sadržani u ovom tematskom broju, valja imati na umu da je *sagledavanje svih značajnih međunarodnih pravnih, političkih i geostrateških implikacija raspleta jugoslovenske krize* veoma složeno. Ne samo zato što su u tom pogledu međunarodno pravo i politička praksa nedovoljno precizni i bez potrebnog empirijskog iskustva već i zbog veoma protivurječnih djelovanja unutrašnjeg političkog faktora u zemlji, u kojem ima više iracionalnog nego racionalnog.

Bez upuštanja u detaljnije elaboriranje priloga eminentnih autora u ovom broju časopisa, činjenica je da se svi oni slažu sa tim da se osnovni problem sadašnje jugoslovenske krize ogleda u *sveopštem osporavanju Jugoslavije kao države i snažnom naletu separatističkih snaga u njenom razbijanju*. Nadalje, autori tvrde da je najvidniji izraz tog procesa upravo osporavanje Predsjedništva Jugoslavije kao najvišeg organa u zemlji, te blokiranje njegovog rada i njegova faktička nemoć da kao nominalni šef države ispolji bilo kakav uticaj na rasplet krize. Štaviše, svim silama se nastoji, i uspijeva, jednostrano prenošenje autoriteta Jugoslavije na njene federalne jedinice, čime se Jugoslavija faktički negira kao država.

Jugoslovenska kriza ne može biti shvaćena u svoj složenosti i oštini bez određene istorijske retrospektive – s pravom se tvrdi u jednom prilogu ovoga dvobroja časopisa. Uz

uvažavanje svih činilaca koji djeluju u savremenom jugoslovenskom političkom prostoru i vremenu, prema istorijskom iskustvu, na stabilnost Jugoslavije, od njenog formiranja do sada, najnegativnije utiče srpsko-hrvatski spor, koji je i doveo do sloma Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Taj sukob je uslovio da, do sada, nijedan društveno-ekonomski sistem u Jugoslaviji nije imao uspjeha – ni kapitalizam, ni socijalizam, i da nijedna raspodjela vlasti, makar bila i najparitetnija, nije naišla na opšte prihvatanje i pristanak. Bez obzira na činjenicu da u hrvatsko-srpskom sporu ima mnogo iracionalnog, ta dva naroda i njihove najprogresivnije snage moraju naći mogućnost da se, uz uvažavanje svih autentičnih vrijednosti, osobina i interesa svakog od njih ponaosob, svi sporovi prevladaju na demokratski i miran način, jer im je istorija nametnula da moraju živjeti izmiješani i zajedno. Bez uvažavanja te činjenice i međusobne tolerancije, oni bi ušli u sukob bez kraja, a to bi značilo smrtnu presudu i njima i Jugoslaviji.

Sa stanovišta pravne nauke, ustavnog i međunarodnog prava, naša kriza se sagledava kao problem samoopredjeljenja naroda, uključujući i pravo na otcjepljenje. Obje te kategorije treba analizirati kroz prizmu Povelje Ujedinjenih nacija. Ako se pođe tim putem, kako to autori većine priloga s pravom tvrde, može se zaključiti da je samoopredjeljenje defektan princip jer mu nedostaje procesnopravni vid, tj. Poveljom se ne predviđaju način i postupak primjene tog načela. Što se, pak, „prava“ na otcjepljenje tiče, može mu se čak i osporiti pravni karakter u potpunom smislu, jer bi u slučaju neslaganja ostalih članica koje tvore našu državnu zajednicu ostvarivanje toga prava vodilo direktno u secesionistički, odnosno antisecesionistički rat. I upravo na toj tački problemi razrješavanja jugoslovenske krize zaoštavaju se u svoj žestini. Gotovo svi eminentni teoretičari međunarodnopravne nauke saglasni su da nije sporno pravo naroda na samoopredjeljenje, ali je i te kako sporno savremeno tumačenje prakse ostvarivanja toga prava. Ne bi bilo nikakvog nesporazuma ako bi se svi u Jugoslaviji saglasili da svaki narod po slobodnoj volji može iz nje istupiti, te ako bi svaki takav, pa i jednostrani akt prihvatili kao legitimno pravo naroda. No, problemi praktične političke,

ustavnopravne i međunarodnopravne prirode nastupaju kada drugi narodi to pravo ne prihvate, odnosno kada se to, u suštini, pravo naroda protumači kao pravo republike, praktično ostvarivanje toga prava faktički se pretvara u secesiju federalnih jedinica, što drugi narodi koji na toj teritoriji žive ne mogu drugačije shvatiti do kao direktno ugrožavanje njihovih nacionalnih prava. Sve to nas mora natjerati da se zamislimo nad činjenicom da se u raspletu jugoslovenske krize sve više naziru zamke u koje narodi Jugoslavije mogu upasti ako se prepuste da ih vodi stihija, iracionalni momenat, strani interesi i gotovo bolesni motiv za suverenitetom, koji ne ostavlja nimalo mjesta za zajedničku državu i koji bi cijele narodne i etničke skupine doveo u položaj naroda drugog reda.

NUŽNOST OPSTANKA JUGOSLOVENSKE DRŽAVE

U svakoj ozbiljnoj, razložnoj i, nadasve, odgovornoj raspravi o mogućem raspletu jugoslovenske krize mora se početi od apriornog stava da *Jugoslavija kao država mora opstati*. Dakle, ne samo da treba, jer je u interesu svih naroda i narodnosti koji u njoj sada žive, već mora. Ako se taj stav usvoji kao polazište za ozbiljne političke razgovore o budućnosti Jugoslavije, onda će učesnici u tim razgovorima lakše uspjeti da se dogovore o broju, sadržaju i obimu funkcija te zajedničke države i načinu njihovog ostvarivanja. Ako, pak, ne pođu od tog stava, usuđujemo se da ustvrdimo da nikakav dogovor nije moguć i da će se kriza produbljivati bez mogućnosti da se njom pozitivno upravlja.

Opstanak Jugoslavije kao države u njenim sadašnjim državnim granicama smatramo nužnim zbog nekoliko neospornih činjenica.

1. Kao međunarodni faktor i subjekt Jugoslavija je godinama na užarenom jugu Evrope, između blokova, imala značajnu stabilizirajuću i mirotvoračku ulogu. Kao relativno kompaktna državna zajednica, sa više od 22 miliona stanovnika i oko 250.000 kvadratnih kilometara, na sredokraći evropskih puteva ka Sredozemlju i Aziji, Jugoslavija je geopolitički činilac koji moraju respektovati susjedi, Evropa i svi relevantni međunarodni subjekti, uključujući i najveće svjetske sile, čija

je odgovornost za stabilnost odnosa u svijetu najviša. Eventualni raspad Jugoslavije otvorio bi mnoge nove pukotine u evropskom sistemu bezbjednosti, koje bi se morale, bez obzira na način, brzo sanirati. Otuda, i pored pojedinačnih protivurječnih interesa savremenih i budućih svjetskih i evropskih faktora prema raspletu jugoslovenske krize, nikome, a ponajmanje Evropi ne može biti u interesu raspad Jugoslavije. Eventualnim pojavljivanjem novih patuljastih državica na političkoj karti Evrope, kao posljedica raspada Jugoslavije, na dnevni red evropske politike postavilo bi se pitanje granica, nove regionalizacije i novih bilateralnih odnosa između tih državica i jugoslovenskih susjeda, uz vjerovatne konfrontacije i sukobe, uključujući i oružane. Sve bi to moralo nepovoljno uticati i na evropsku bezbjednost i stabilnost.

2. Izdvajanjem, odnosno otcjepljenjem iz Jugoslavije, nijedna od tih eventualnih državica ne bi raspolagala dovoljnim kapacitetom ukupne društvene, a time i odbrambene moći koji bi joj garantovao bezbjednost i suverenitet u novonastaloj evropskoj i regionalnoj konstelaciji. Dovoljno je, na primjer, osmotriti geopolitički prostor na koji, kao na svoje buduće državne teritorije, pretenduju naše republike, pa da se zaključi da ga je, vojnostrateški gledano, nemoguće braniti snagama i efektivima kojima bi te naše buduće državice objektivno raspolagale, pa i uprkos očekivanoj i eventualno obećanoj strani pomoći. Ako se i zanemare ekonomski i tehnološki problemi, koji bi značajno limitirali mogućnost opremanja i ukupnu izgradnju odbrambenih snaga tih novoformiranih državica, i na prvi pogled se može zaključiti da se radi o prostoru koji je po najkraćoj osi veoma male dubine, a na nekim mjestima čak i ispod 100 kilometara. Veličina i oblik tog prostora onemogućuju bilo kakav manevar snagama u nekakvoj hipotetičkoj odbrani tih državica od agresije, čija bi se strategija odbrane zasnivala na načelu doktrine narodnog rata i prostornih dejstava u smislu kombinovanja strategije uništenja i strategije preživljavanja, odnosno izbjegavanja odlučujućih sudara u uslovima nepovoljnog odnosa snaga za kakve se modele odbrambene strategije inače odlučuju male zemlje. Nije uopšte jasno kako novopečeni stratezi tih budućih jugoslovenskih državica zamišljaju efikasnu odbranu tako karikaturalno plitkih i neprirodno protegnutih državnih prostora.

Osim, razumije se, ako ne pretenduju da ih popune i prodube prostorima susjednih državica. No, to otvara druga pitanja, probleme i nedoumice, a to znači i nove nesagledive sukobe i krize. Stoga, prilikom sagledavanja argumenata koji su u prilog tezi da Jugoslavija kao država mora opstati, jer je to u interesu svih njenih naroda i republika, ne bi smjela izostati analiza tzv. geopolitičkog i geostrateškog pitanja.

3. „Najtvrdi“ argument za opstanak Jugoslavije kao države jeste nemogućnost da se ona prostorno, etnički, ekonomski ili etički podijeli na način koji bi zadovoljio sve njene narode i državice. Do takvog zaključka se dolazi na osnovu njene etničke karte, odnosno sagledavanja etničke (donekle je izuzetak Slovenija), ekonomsko-tehnološke, infrastrukturne, tradicionalne i svake druge izmiješanosti naših naroda i republika i njihove međusobne upućenosti. Nemamo precizne statističke podatke, ali vjerujemo da se, uz ostalo, radi o desetinama hiljada nacionalno mješovitih porodica, koje ne bi pristale da potomke dijele po nacionalnoj pripadnosti, niti da gube prijatelje koje su sticali decenijama, živjeći u zajedničkoj domovini, samo zato što pripadaju drugoj naciji.

Ako je tačna teza da podjela koja bi sve zainteresovane zadovoljila nije izvodljiva, onda je tačno i očekivanje da nikakva međunarodna arbitraža ne bi uspjela da umiri uzavrele strasti koje bi raspad izazvao. Na njihovu žalost, i na žalost cijele Evrope, u novouspostavljenoj konstelaciji, čak i da se postigne bilo kakav sporazum, u šta osnovano sumnjamo, buduće jugoslovenske državice bi neprestano bile u konfliktima, koji bi povremeno poprimali šire razmjere i veći intenzitet, zbog čega bi bile faktor nestabilnosti, a svaka ponaosob bila bi lak plijen regionalnih sila, koje već najavljuju svoje strateške aspiracije. Prema tome, libanizacija prostora sadašnje Jugoslavije bila bi izvjesno žalosna sudbina svih njenih naroda, bez mogućnosti da je zasigurno izbjegnu. Budući da je ne bi mogla kontrolisati, Evropa bi najvjerovatnije nastojala da izoluje tu krizu, a to je novi i dodatni negativni momenat na ovim prostorima, koji bi nastupio kao posljedica raspada Jugoslavije kao države. Faktički bi se sve naše buduće državice našle izolovane od Evrope i ulazak u tu obećanu zajednicu bio bi samo pusti san.

Zaključujući ovo izlaganje, vraćamo se tezi koju smo naveli na početku uvodnika – *mirni raspad Jugoslavije kao države nije moguć*. Shodno tome, svaki nacional-političar koji svojoj republici ili narodu nudi otcjepljenje od Jugoslavije kao spasonosnu formulu za rješavanje svog nacionalnog pitanja, u svojoj narcisoidnoj zasljepljenosti i želji da na velika vrata uđe u istoriju svoga naroda, ne radi to u interesu toga naroda, već ga obmanjuje i nudi mu perfidne podvale. *Raspad Jugoslavije kao države jedino je moguć u haosu građanskog ili secesionističkog rata, s otvorenim miješanjem stranog faktora*. Bez obzira na to u kojoj bi se formi taj faktor miješao, i što bi svi podnijeli žrtve i razaranja u sukobu koji bi nastao i bio dugotrajan, ipak bi najveće žrtve i razaranja trpio, svakako, onaj narod i ona republika koji bi se na secesiju odlučili. U to ne treba sumnjati, niti se zavaravati obećanom ili očekivanom pomoći sa strane.

Uprkos navedenom, nemamo namjeru da osporavamo pravo naroda na samoopredjeljenje i otcjepljenje, niti da prejudiciramo nešto što tek treba da proistekne iz političkih dogovora o rješenju jugoslovenske krize i budućem uređenju Jugoslavije. Naprotiv, *smatramo da je politički dogovor moguć, realan i poželjan, da je miroljubivo rješavanje krize u interesu svih nas*, da se, pri tome, *mora* poštovati demokratsko i jednako pravo svih učesnika u jugoslovenskom dogovoru, bez obzira na količinu moći kojom u tim pregovorima raspolažu. No, u ovom prilogu težište je na negativnim implikacijama i nepovoljnim posljedicama eventualnog raspada naše države, a sve radi predupređivanja avanture u koju mogu biti gurnuti naši narodi.

S U M M A R Y

ON THE SOLUTION OF THE YUGOSLAV CRISIS AND ON POSSIBLE CONSEQUENCES

The editorial of the double issue of „Vojno delo“ published on the topic *The Yugoslav Crisis – Solution and Possible Consequences* opens the possibility of consideration of two groups of problems: *first*, international encirclement of

the country and its impact on the solution of the Yugoslav crisis; and *second*, international legal and constitutional aspects of the solution of the crisis.

Yugoslavia is being affected by several negative external factors. These are in the first place the factors that are warming up and supporting the separatist forces in Yugoslavia, with a calculation that they could come to a position to satisfy their territorial and other pretensions upon its ruins, and to attain significant geopolitical gains. However, no one in the world and in Europe, not a single one of the countries surrounding Yugoslavia finds an interest in an internal war conflict in this country, which would inevitably break out in case of its disintegration. While simultaneously becoming a serious threat to peace in Europe, such a conflict in Yugoslavia would certainly also complicate the geo-strategic and military-political position of each of its neighbouring countries.

The analysis of the crisis in Yugoslavia would not be complete if the crisis would not be considered also in the international context. In connection with this should be noted that the international law is defective where the realization of the right to separation of parts of states is concerned, because it lacks precise normatives in such cases, pointing out such a possibility solely as an undeniable right of nations. In the Yugoslav political practice, this right could be fulfilled only by secession, which would inevitably provoke a secessionist and thus civil war, with unforeseeable consequences, since any fixing of internal boundaries between the Yugoslav nations could not be in any manner made peacefully.

It is therefore to the interest both of the Yugoslav nations and of Europe that Yugoslavia continues to exist as an integrated state, and also to get reformed and modernized upon new foundations, so that such a state would satisfy interests of each of her nations and parts, on the basis of democratic rule of rightfulness, legality, political pluralism and free market economy.

R E S U M E

DENOUEMENT DE LA CRISE YOUSGOSLAVE ET CONSEQUENCES POSSIBLES

Dans l'article d'introduction du numéro spécial „La crise yougoslave – dénouement et conséquences possibles“, on a ouvert la possibilité d'analyse de deux groupes de problèmes: primo, environnement international et son influence sur le dénouement de la crise yougoslave, et secundo, aspect international, juridique et constitutionnel du dénouement de la crise.

Sur le plan international il y a plusieurs facteurs qui font une influence négative. Premièrement, il s'agit des facteurs qui rechauffent et soutiennent les forces séparatistes en Yougoslavie, comptant que sur les remparts yougoslaves elles pourraient réaliser plus rapidement ses prétentions territoriales et autres et prendre les positions importantes de point de vue géopolitique. Mais, personne en Europe ni dans le monde ne veut la guerre en Yougoslavie, ce

que sera inévitable en cas de dissolution du pays, parce que ce cas fera la situation plus compliquée pour tous les pays limitrophes surtout au point de vue géostratégique et politico-militaire et pour l'Europe ce sera un danger pour la paix.

Analyse de la crise en Yougoslavie ne sera pas complète si on ne fait pas son aspect international et juridique. En liaison avec cela, il faut voir que le droit international est un peu défectueux concernant la question de sécession, car nul part ce point n'est pas stipulé, mais seulement accentué comme le droit incontestable d'un peuple. Dans la pratique politique yougoslave, ce droit pourrait être réalisé uniquement par une guerre sécessionniste, voir civile, avec les conséquences terribles, parce que, à l'intérieur de la Yougoslavie, on ne peut pas faire des frontières d'une façon pacifique.

Ainsi, dans l'intérêt de l'Europe et aussi de la Yougoslavie et des peuples yougoslaves est que le pays demeure comme Etat, mais transformé et modernisé, fondé sur le nouveau basement sur mesure de toutes ses parties et de tous ses peuples, tenant compte de la démocratie, des droits, du pluralisme politique et du marché.

РЕЗЮМЕ

О РАЗВЯЗКЕ ЮГОСЛАВСКОГО КРИЗИСА И ВОЗМОЖНЫХ ПОСЛЕДСТВИЯХ

В передовой статье тематического двойного номера *Югославский кризис – развязка и возможные последствия* открывается возможность ознакомления с двумя группами проблем: во-первых, международное окружение и его влияние на развязку югославского кризиса, и во-вторых, международно-правовой и конституционно-правовой аспекты разрешения этого кризиса.

В международном плане неблагоприятное влияние оказывает несколько негативных факторов. В первую очередь речь идет о факторах, подогревающих и оказывающих поддержку сепаратистским силам в Югославии, считая, что на ее развалинах могли бы быстрее осуществить свои территориальные и другие претензии и занять важные геополитические позиции. Но никому в мире, в Европе, в частности любому из югославских соседей не отвечает военное столкновение в Югославии, которое бы неизбежно вспыхнуло в случае ее распада, ибо это привело бы к усложнению геостратегического и военно-политического положения каждой из соседних стран и поставило под серьезную угрозу мир в Европе.

Анализ кризиса в Югославии не был бы полноценным, если бы он не рассматривался в международно-правовом контексте. В связи с этим необходимо обратить внимание на факт, свидетельствующий о том, что международное право проявляет недостаточность в отношении осуществления права на отделение, ибо это нигде точно не нормируется, но только подчеркивается, как несомненное право народов. В югославской полити-

ческой практике это право можно было бы осуществить только путем сепарации, что неизбежно привело бы к сепаратистской, а это значит к гражданской войне с необозримыми последствиями, ибо внутри Югославии мирным способом нельзя провести разграничение в любом отношении.

Поэтому в интересах и Европы и югославских народов, чтобы Югославия существовала как государство, но, чтобы она реформировалась и модернизировалась на новых основах, в согласии с интересами всех ее частей и народов, на основах демократического господства права, политического плюрализма и рыночной экономики.

Zamke i stranputice detanta*

Prof. dr ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ

Rat na Srednjem istoku povod je i apokaliptički svetskoistorijski trenutak u kojem je moguće najsvestranije i najdublje kritičko ispitivanje vladajućih shvatanja i službenih intencija detanta. Da detant nije „obećano sutra“ ubedljivo pokazuju upravo završeni rat, velika pometnja i raskoli u mnogim dojučerašnjim socijalističkim zemljama, pogoršavanje odnosa između zemalja geopolitičkog Severa i Juga itd.

Ipak, razmatranje opštih povezanosti između kapitalizma, socijalizma i geopolitike jesu autorova glavna preokupacija. U okviru toga, prikazane su višestoljetne „nevolje Zapada sa Rusijom kao Rusijom“, carskom i „crvenom“ imperijom, problemi i teškoće Evropske zajednice, itd. Autor posebno ukazuje na neskrivenu težnju angloameričkog sveta da vlada savremenim „svetom nacija“, celom planetom, pa čak i „dohvatljivim“ kosmosom, što kod ljudi i nacija iz tzv. trećeg sveta i „nesvrstanih“ zemalja ne može a da ne izazove podozrenje i otpore.

U eseju se ukazuje i na zamke i stranputice detanta zbog različitih pozicija i moći dveju supersila, i zbog različitosti i iracionalnosti njihovih osnovnih motiva i ciljeva.

KRAJ ILUZIJA O DETANTU

Rat na Srednjem istoku raspršio je iluzije o tzv. planetarnom detantu. To je, međutim, sporedan učinak tog po mnogo čemu neobičnog („specifični“) rata.

„Rat u Zalivu“, kako ga službeno i neslužbeno nazivaju na Zapadu, otkrio je nepremostivu provaliju između dveju supersila, koje su sebi „dodelile“ ulogu spasitelja čovečanstva.

Rat je pružio mnoštvo informacija o novim oružjima i novim sistemima, metodima i tehnikama rukovođenja i ko-

* U eseju *Zamke i stranputice detanta* autor je, između ostalog, bio inspirisan Šumpeterovim razmatranjima kapitalizma, socijalizma i geopolitike. Po formi i razmatranoj problematiki esej nije u direktnoj vezi sa tematskim dvobrojem „Vojnog dela“, a za njegovo uključivanje u ovaj tematski dvobroj odlučili smo se imajući u vidu sledeće dve činjenice: (1) da se rasplet jugoslovenske krize ne može ostvariti van konteksta međunarodne zajednice, a ponešto od filozofije života koja je vladajuća u toj zajednici nalazi se i na stranicama koje su pred nama, i (2) na ishod toga rasplesa i pozitivno i negativno će uticati svi faktori okruženja o kojima će ukratko biti reči u ovom napisu, ali će ishod prevashodno zavisiti od odnosa unutrašnjih društvenih snaga u Jugoslaviji. (napomene Redakcije)

mandovanja. U njemu su istinski trijumfovali mikroelektronika, holografija, tzv. veštačka inteligencija, laserske tehnologije, radari, specijalne kamere, kretanja po geostacionarnim orbitama, odnosno veštački sateliti itd.

Taj rat je otkrio i jednu krucijalnu činjenicu nad kojom će se duboko zamisliti stratezi i vojni eksperti obe supersile. Naravno, radi sledećih lokalnih, regionalnih ili svetskih „mini“-ratova, a i radi onog najstrašnijeg svetskog termonuklearnog rata, u čije smo đavolsko predvorje ovim ratom bili dovedeni. Reč je o tome da su angloameričke oružane snage i njihovi vojnoindustrijski kompleksi duboko i svestrano zahvaćeni i prožeti mikroelektroničkom tehnologijom i trećom industrijskom revolucijom, dok oružane snage SSSR-a i njegov masivni vojnoindustrijski kompleks još podnose mehaničku tehnologiju i trpe značajna ograničenja druge industrijske revolucije i antitržišne ekonomije.

Angloamerički svet likuje; izuzetno je ponosan na svoja oružja, na moderne rodove svojih armija i na „nervne sisteme“ oružanih snaga, ali već upire pogled prema novim granicama i geopolitičkim prostorima.

U SSSR-u vladaju opšta potištenost i velika zabrinutost. Slom i gotovo totalno razaranje iračke ratne mašinerije doživljavaju donekle kao vlastiti vojni, ali i političko-diplomatski poraz. To drugo pripisuju svome lideru i ranijem šefu sovjetske diplomatije. Prvenstveno zato što su, navodno, bili neoprezni i olako verovali u dobre namere „ujka Sama“ i „gordog Albiona“. Barem kada se radi o procesu i kontroli razoružanja, minimiziranju i poznijem raspuštanju Varšavskog pakta, ujedinjenju Nemačke, i drugom.

Rat je pokazao progresivni porast uloge obaveštajnih službi u modernom ratovanju. Nipošto nije slučajno što je vrhovni komandant antiiračke koalicije imao iza sebe višegodišnje iskustvo vrhunskog obaveštajca i diplomate, kao ni činjenica da su velike televizijske mreže angloameričkog sveta imale gotovo sve obaveštajne funkcije i uspešno obavljale dobijene vojnoobaveštajne i ratno-propagandističke zadatke. To su im višekratno javno priznali ministri odbrane i šefovi država.

Na Srednjem istoku rat su vodile angloameričke oružane snage. Oružane snage svih ostalih zemalja antiiračke koalicije,

sa izuzetkom, donekle, fracuskih trupa, avijacije i flote, imale su gotovo simbolički ili krajnje marginalan značaj. Reč je o oružanim snagama kapitalistički organizovanih nacija koje već stolicima deluju kao visoko organizovane i violentne celine, osobito kad je reč o Anglosaksoncima i njihovim osvajačkim ambicijama i pretenzijama, praktički bez neprelaznih granica i bilo kakvih skrupula, odnosno moralne „zadržke“.

Mihail Gorbačov i Eduard Ševardnadze kao da nisu dovoljno poznavali te svoje zapadne partnere u velikim svet-skim poslovima planetarnog detanta. Dopusili su sebi luksuz da sa te strane budu i podučavani u pitanjima parlamentari-zma, ljudskih prava i sloboda, nacionalnog suvereniteta, tržišne ekonomije, bankarsko-berzanske delatnosti i koječega drugog.¹

Već zbog tih okolnosti i momenata, „perestrojka“ ni u jednom trenutku nije dosegla intelektualni i civilizacijski nivo i glavne rezultate *nove ekonomske politike* (NEP). Ali, tu nije kraj tog momenta i „nadrealističke“ istorijske parabole.

Nova ekonomska politika je imala izrazitu geopolitičku dimenziju i civilizacijske korene, određenja, motive i pretenzi-je. I to u izvesnoj originalnoj istorijskoj kombinaciji i relativnoj ravnoteži. Supsumirala je, pored ostalog, dijalektičku konstantu *ruske spoljne politike*. Bila je glavna linija odstupanja i nastupa-nja oktobarske revolucije. Odstupanja u izvesnom redu, na unapred poznate položaje ili linije odbrane, i nastupanje – metodom izviđanja „nepoznate zemlje“ specifičnog državnog kapitalizma i međunarodnog „kapitalističkog okruženja“.

Istorija sovjetske spoljne politike zna za situaciju tzv. velikih odstupanja i „kupovanja vremena“: brestlitovski mir, epoha NEP-a, Staljinov pakt sa Hitlerom, Hruščovljeva epoha „otvara-nja“ prema Zapadu i „takmičenja“ s kapitalističkim zemljama. U izvesnom smislu je to i Gorbačovljeva „perestrojka“.

„Mi idemo na najveće ustupke i žrtve,² samo da bismo sačuvali mir koji smo kupili po tako visoku cenu“, govorio je i pisao V. I. Lenjin decembra 1921. godine.

¹ Indikativan je u tom pogledu susret između Eduarda Ševardnadzea i Džemsa Bejkera u Vašingtonu krajem septembra 1989. godine. Posle Ševardnadzeovih izlaganja o međunarodnom značaju i civilizacijskom značenju „perestrojke“, i opštoj podršci koju u narodu uživa, Džeims Bejker je izjavio da Sovjetima može pomoći *američko* iskustvo u organizovanju tržišta i nekih drugih ekonomsko-finansijskih stvari.

² Sva isticanja u ovom i narednim citatima izvršio je autor eseja.

Prema Adamu B. Ulamu, boljševici su ušli u brestlitovske pregovore kao zagovornici tzv. svetske revolucije, a izašli iz tih *tilzitski ponižavajućih* pregovora i sporazuma kao ljudi zabrinuti, pre svega, za svoju sopstvenu državu.³ Tek tada su shvatili izvesna dublja i skrivena značenja države, tzv. oficijelnog društva, i uz to države – *imperije*, velike sile. Shvatili su *njenu* spoljnu politiku i tajnu, odnosno ratnu diplomatiju. Shvatili su presudno važna skrivena značenja geopolitike i velikih svetskih poslova.

Lenjin, Stasov, Zinovjev, Sverdlov, Staljin, Sokoljnikov i Smilga tada definitivno napuštaju opskurnu i pogubnu *igru rata* sa Nemcima, za razliku od Buharina, Trockog, Kamenjeva, Preobraženskog i drugih koji su smatrali da tu i takvu igru sa Nemcima treba nastaviti – ne uviđajući da time stavljaju na kocku i vlast i revoluciju, a s njima i Rusiju kao *državu*.

Boljševici su tokom NEP-a „ugledali Zemlju“. Prestali su sa „knjiškim“ socijalizmom ili socijalizmom iz epruvete, počeli da „prenose“ – „presađuju“ izvesne forme i metode državnog kapitalizma sa Zapada itd., i nisu više zaboravljali da neposredno i simultano snose odgovornost za vlastitu veliku državu, političku i ekonomsku vlast, nascentni socijalizam, politički život i egzistenciju ljudi i nacija.

Takvu reverzibilnu liniju, zemaljsku jezgru i tzv. superspekturu društva izgleda da nema aktuelna „perestrojka“, a zbog toga Mihail Gorbačov, njen glavni inspirator i strateg, nema sigurno tle ispod vlastitih nogu. Njegova arhimedovska tačka nije dosegla nivo, kompleksnost i višedimenzionalnost arhimedovske tačke V. I. Lenjina, tog istinskog stratega i glavnog dirigenta fascinantne i epohalne *nove ekonomske politike*.

Na nužne ozbiljne korekcije i kompenzacije Mihaila Gorbačova i njegove saradnike nateraće aktuelni politički, ekonomsko-finansijski, tehnološki i sociološki procesi i momenti. Sažeto rečeno, njima tek predstoji premošćavanje vlastitog ekonomsko-tehnološkog i finansijskog Rubikona. A da bi se to postiglo, neophodan je novi kopernikanski preokret u globalnom pristupu i načinu rasuđivanja o presudno važnim zagonetkama vlastitog društvenog života i o zakonitostima, tendencijama i fenomenima savremenog sveta uopšte.

³ Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence*, New York, 1975, str. 175.

Takozvano novo političko mišljenje Mihaila Gorbačova i neke od „pregnantnih tačaka“ i postignuća aktuelne „perestrojke“ mogu se shvatiti i kao važan inicijalni impuls u navedenom pravcu. Drugim rečima, istinska „perestrojka“, shvaćena kao civilizacijska „rekonstrukcija“ ili „sabirajuća obnova“ svih slojeva sovjetskog društva, treba da nađe eho, veliki prijem, kod svih njihovih intelektualaca i kompetentnih teoretičara koji spas traže u razvitku filozofsko-naučne egzistencije vlastitog društva – usred opšteg nihilizma, velike pometnje i rezignacije.

Kritičko razumevanje suštine mikroelektroničke tehnologije i ekonomije tehnoloških promena, odnosno šumpeterovske „stvaralačke destrukcije“ unutar moderne industrije, agrara, velikog saobraćaja itd., jeste neizostavni uslov te i takve „perestrojke“. Tek u tim i takvim uslovima i okolnostima, svet, čovečanstvo, može doživeti novu relativnu ravnotežu supersila i prestati da strahuje od *pax americana*, odnosno angloameričkog vladanja svetom, i svetskog termonuklearnog rata.

KOB IDEOLOGIJSKIH ZABORAVA

Ovim esejem o unutrašnjim povezanostima između kapitalizma, socijalizma i geopolitike nastojimo da plivamo uz struju tendencije zaboravljanja i napuštanja opštecivilizacijskih korena i mogućnosti kapitalizma i socijalizma. Reč je o različitim vrstama *zaboravljanja*, najčešće o tzv. ideologijskim. Onim najopasnijim i najdalekosežnijim.

Takvom zaboravljanju olako su se prepustili mnogi političari i mislioci, odnosno teoretičari. Osobito unutar „spiritualnih“ ili, pak, političko-konspirativnih sprega pragmatičnih političara tzv. relativističkih empirista, pozitivista, funkcionalista, ukratko, onih koji pretežno idu po površini društvenih stvari, koji su aficirani iracionalnom stranom ekonomsko-finansijskih oblika i spoljašnjom stranom svetskih istorijskih procesa i tendencija. Ni jednima, ni drugima nije stalo do toga da „dohvate nešto pravo“, verodostojno, epohalno. Ulaze u kompromise – međusobno, i s vlastitom savešću, i nastoje da se drže „zlatne sredine“ u svojim *taktičkim* zamislima i

varijantama pošto su, praktički, digli ruke od strategije, kritičkog mišljenja i produbljenih vizija društvenog (opštecivilizacijski) razvitka.

Slično se ponašaju i državnici kojima je čovečanstvo, voljno ili nevoljno, poverilo svoju sudbinu i sudbine generacija koje će tek *možda* doći.

Ponašamo se kao stanari velike *kuće u požaru*, hajdegeovski rečeno. Najčešće „spasavamo“ nevažne stvari, odnosno „ono što je prvo pri ruci“. Samozaboravno stvaramo veliku zbrku od *neodređenih mogućnosti* kapitalizma „odavde do večnosti“, socijalizma u „definitivnom nestajanju“ i „obećavajućeg“ detanta između dveju supersila; od kojih jedna vodi „kaznene“ ili „preventivne“ ratove radi „vladavine prava“ i „poštovanja“ civilizacijskih normi u međunarodnim odnosima, a druga se zabavila vlastitim jadom i čemerom i gotovo nerešivim problemima modernizovanja vlastite privrede, podizanja životnog standarda „običnih“ ljudi, tzv. socijalističkog federalizma i drugim društvenim stvarima.

Već smo primetili: situacije i problemi s kojima su suočeni sovjetsko društvo i državno-armijski vrh te velike zemlje po mnogo čemu su zamršeniji i teži od onih iz epoha tzv. ratnog komunizma i NEP-a. Na granici su kvadrature kruga.

Sovjetski Savez se već nekoliko godina neuzaustavljivo kotrlja prema „trećem svetu“. Ponovo se suočava i s problemom gladi. Preživljava opasne paroksizme tzv. uravnilovke, odnosno socijalizacije nemaštine, podnosi krizu motivacije za rad i stvaralaštvo, doživljava dezorganizaciju osnovnog saobraćaja, doživljuje krizu energije i energetske politike itd. Povrh svega toga, najozbiljnije ih pogađaju nerešeni odnosi između *centra* i republičkih vlada u gotovo svim važnijim pitanjima privrednog života i službene ekonomske politike.

Vlada prava semantička zbrka kada je reč o izrazima i pojmovima „tržišna ekonomija“, „socijalistički izbor“ i „povratak kapitalizmu“ da bi se, potom, učinili prvi koraci u smislu socijalizma s civilizacijskim korenima i određenjima, „privatizacija“, „konvertibilnost rublje“, „konvertibilno plaćanje“ u odnosima sa zemljama dojučerašnjeg „socijalističkog lagersa“, tzv. mala privreda i privatno preduzetništvo, „berzanska delatnost“ itd. Takozvani modeli tržišta i (re)privatizacija društvene svojine više su „hermetički nanosi“ spekulativne i

rđave metafizičke ekonomske misli nego „nešto“ što proizilazi iz stvarnog života i iskustva delatnih ljudi.

Propagandisti sa Zapada, a i oficijali angloameričkog sveta, u direktnim kontaktima sa sovjetskim državicima i diplomatama, preporučuju „slobodno tržište“, neograničenu privatnu svojinu, berze, privatno preduzetništvo itd., a kao komplement u političkom životu i sistemu političke vladavine: „parlamentarnu demokratiju *američke prakse*“, dvodomni parlament, kabinet ministara, američki ili nemački „model“ federalizma itd. Pri svemu tome zaboravljaju pomenuti „sitnicu“ da *sve to* odavno postoji u mnogim zemljama „trećeg sveta“, a da u njima i dalje caruju najveća materijalna beda, umiranje miliona ljudi od gladi, visoke stope smrtnosti novorođenčadi, život osnovne mase nacija u slamovima monstruozno velikih gradova, rapidno iscrpljivanje neobnovljivih prirodnih resursa, progresivna degradacija životne sredine itd.

Sve su to učinci i rezultati *zapadne civilizacije* i *zapadnih puteva* i metoda političke vladavine, obrazaca života, procesa tzv. pacifikacije i višestoletnog vladanja svetom „neistorijskih“ naroda.

Ideologijski zaborav i zaboravi konfuzije nastale usled zagonetne i čak opskurne „perestrojke“, američkog „rata zvezda“, poznijeg prividnog napuštanja politike „antičkog“ *the space vehicle* (šatl) i „rokoko“ svemirskih stanica i *tobožnjeg* okretanja Bušove administracije „ka mudroj naučnoj politici“, usredsređenoj „na povećanje produktivnosti“ USA-privrede i izravnavanje njihovih masivnih budžetskih i drugih deficita (to je nedavno objavio „The New York Times“), i „šarenog privida“ rešavanja problema međunarodnih dugovanja – potraživanja i „stabilizacije“ uvek neuralgičnih i potencijalno krajnje opasnih odnosa između zemalja geopolitičkog Severa i Juga, zakonito stvaraju „raspoloženja svojstvena strahu“.

Navedeni zaboravi bitno *modifikuju* naša očekivanja od detanta i karakterišu ih kao duboko potišteno i čak *opasno zbunjeno očekivanje* da će se ipak „desiti čudo“, dogoditi svetski mir, i to u trenutku kada je svet sa američkim i *svojim* „ratom u Zalivu“ i opskurnim i potencijalno violentnim mirom koji se rađa posle okončanja ratnih operacija – već bio prešao crvenu crtu preko koje je moguć *svetski termonuklearni rat*.

„Hitlerov duh“ kruži svetom i preti ljudskom rodu totalnim uništenjem, tvrdi Hans Magnus Encensberger u eseju koji

je nedavno objavio hamburški „Der Spiegel“. Taj nemački poeta i publicista tvrdi da postoje supertirani, odnosno „monstrumi“ koji su *opijeni smrću*, čiju pojavu i opstanak u ovom našem gotovo idealnom, odnosno civilizacijskom, svetskom poretku omogućuju oni narodi, nacije, čija je *osnovna masa* sklona vlastitom kolektivnom samoubistvu!? Pre tog kolektivnog samoubistva, takvi narodi su ujedno i koljači i žrtve velikih klanja.

U tom svom originalnom i možda neprevaziđenom „denunciranju“ vlastitog nemačkog naroda, i pri takvoj optužbi i anatemi bačenoj na irački narod „pod režimom Sadama Huseina“, taj literata spasava iz svetske kuće koja gori samo *antroponomiju*. Jedino mu se ta nauka o tako reći apsolutnim zakonima čovekovog života našla pri ruci!

Svi pređašnji, sadašnji i budući Hitleri i Sadami Huseini (Staljina začudo uopšte ne spominje) kao da nisu unutar „pogona svetske povesti“, kao da nisu sasvim konkretne „istorijske ličnosti“ s energijom i odlučnošću koje dobijaju prilikom svojih antejevskih dodira toga pogona i njegove temporalnosti, odnosno promenljivosti i prolaznosti, nego iskaču iz diluvijalnih tzv. *antropoloških činjenica*, koje jedino omogućuju „produženje života“ Hitleru, Sadamu Huseinu i njima sličnim „monstrumima“.

Svaka sličnost ili podudarnost te Encensbergerove pseudoteorije i aktuelne angloameričke satanizacije, („hitlerizacija“) Sadama Huseina sasvim je *namerna*.

Navedeno bi već moglo biti dovoljan razlog da se ovaj esej „posveti“ liderima dveju supersila. Priznajemo, bila bi to prilično opora i čak „bodljikava posveta“. U izvesnom smislu i paradoksalna, jer ih najšira međunarodna javnost zna ili prepoznaje kao glavne arhitekta planetarnog detanta, ključne protagoniste „novog političkog mišljenja“, potencijalne i stvarne vodeće neimare tzv. novog svetskog poretka, ali i kao velemajstore političke konspiracije i ratne diplomatije u velikim svetskim poslovima itd.

Oni bi mogli da je shvate i kao svojevrsnu optužbu za „ponešto“ od onoga što svakodnevno čine, a još više za ono što ne čine, ili o čemu pred širom i najširoj javnošću – ćute. I ne bi mnogo pogrešili. Odbrana od njihove eventualne protivoptužbe da sejemo defetizam i doprinosimo panici ili,

pak, iracionalnom strahu od svetskog termonuklearnog rata, koji inače prožimaju svest tzv. običnih ljudi u njihovim i svim ostalim zemljama „išla“ bi najverovatnije linijom izvesnih krucijalnih društvenih činjenica i verodostojnih saznanja.

„NEDEFETISTIČKE“ ČINJENICE I SAZNAJNA

Bezbrojne su činjenice i fenomeni savremenog „sveta nacija“ koji govore o tome da se detant gotovo raspao i da je svet prekoračio crvenu liniju, preko koje izvesni svetski violentni procesi postaju ireverzibilni (neobrativi), te ih više sigurno nije moguće držati pod kontrolom. Da se procesi mogu oteti i prerasti u neku vrstu svetskog „mini“-rata rečito govori nedavni rat u Zalivu. Na srazmerno malom prostoru zemalja Persijskog zaliva koncentrisane su bile i centralizovane oružane snage mnogih zemalja tzv. antiiračke koalicije, a njima nasuprot celokupna iračka armija – četvrta na marcijalnoj rejting-listi boga Marsa. Uz sve to, u „rat u Zalivu“ stvarno je bila uključena i Turska, a potencijalno i sve zemlje NATO koje su u toj zemlji imale svoje strateške i operativne baze. Stvari i procesi boga Marsa toliko su se zgušnjavali na tom prostoru da su morali eksplodirati 17. januara (prva godina „trećeg svetskog rata“ u relativističkoj temporalnosti savremenog „sveta nacija“).

Navedene činjenice i fenomeni, i naučna svest o njima i neobrativim procesima svetskog ratovanja nisu, niti mogu biti, defetistički i „panikerski“. Izraz „defetizam“ se ne može primeniti ni na jedno naučno delo, kritički (naučni) nalaz o bilo kojem društvenom pitanju i procesu u bilo kojem obliku. „Defetizam“ je psihičko stanje, odnosno oznaka za psihičko stanje pojedinca, grupe ljudi ili čak nacije, i može nešto stvarno značiti jedino u povezanosti s akcijom, odnosno činjenjem ili nečinjenjem, to jest s odbijanjem da se „nešto“ učini kako bi se predupredila neka loša lična ili društvena situacija, neka velika društvena nevolja, katastrofa itd., a da pri tom postoji makar i najmanja verovatnoća da se s odgovarajućom akcijom, metodima i sredstvima „to najgore“ izbegne, spreči ili barem uveliko relativizira, ublaži.

Smatram da „arhitekti novog sveta“ ne vide mnoge stvarne opasnosti s kojima su suočeni Zapad, Istok, geopolitički Sever i geopolitički Jug, i čovečanstvo u celosti.

Bili bismo najsrećniji kada bismo sa njihove strane, ili od njihovih najdarovitijih i najkompetentnijih saradnika i savetnika bili uverljivo, činjenički i argumentovano demantovani. Barem u vezi sa sledećim:

Prvo, da njihovi projekti (globalne vizije?) i metodi ostvarivanja detanta i „novog svetskog poretka“ nemaju „borbene kontakte“ sa *zemaľjskom jezgrom* savremenog kapitalizma i drugih načina proizvodnje i raspodele bogatstva „sveta nacijâ“.

Drugo, trka u naoružavanju ne jenjava – uprkos izvesnim sporazumima o smanjenju, odnosno uništenju nekih vrsta oružja. – Predsednik Džordž Buš upravo nagoveštava mogućnost obnavljanja „rata zvezda“. Ta i takva renesansa marcijalizma Sjedinjenih Američkih Država neminovno će dati inicijalni impuls Sovjetskom Savezu i nekim drugim zemljama da se i same „vinu ka zvezdama“ – čim njihova naučna proizvodnja i industrije stvore odgovarajuće superčipove i mikroprocesore, visoku lasersku tehnologiju, tzv. „veštačku inteligenciju“, „holo/cad systems“ i holografiju („estetsko čudo“ mikroelektronike) itd.

Treće, apsolutno ništa nije postignuto u tzv. svetskim *terms of trade* i „rundama“ GATT–a što bi tzv. zemljama u razvoju bar donekle učinilo snošljivim terete njihovih dugova prema industrijski razvijenim i bogatim zemljama, i što bi značilo nekakav inicijalni impuls za njihov privredni i društveni razvoj. Naprotiv, njihova ekonomsko-društvena situacija postaje sve gora, a finansijska garota, koja se malo po malo zateže oko njihovih razoružanih i uveliko uništenih privreda, svakog trenutka može ovu ili onu prezaduženu zemlju poslati „bogu na ispovest“.

Četvrto, razoreni su privredni sistemi tzv. realnog ili zrelog socijalizma, a jugoslovenski privredni i društveni sistem, koji je tokom pedesetih i šezdesetih godina imao neke svoje „zlatne žile“, svetle trenutke i obećavajuće komparativne prednosti (sa tim se slažu, odnosno tako nešto su svojevremeno konstatovali izvesni kompetentni ekonomski teoretičari i stručnjaci sa Zapada) odavno su uništeni ili pretvoreni u karikature i groteske birokratskom voljom i brahijalnim odlukama i metodima nekih naših „čelnih“ birokrata. „Jugoslovenski

slučaj“ pominjem samo zato što za sve to vreme među oficijalima i propagandistima obe supersile nije bilo ama baš ni atoma razumevanja i podrške tom specifičnom jugoslovenskom putu i metodima stvaranja tržišne ekonomije, modernog preduzetništva, odgovarajućeg ekonomsko-tehnološkog i finansijskog otvaranja prema svetu, uspostavljanja prave konvertibilnosti dinara i centralnog bankarstva itd. Naprotiv! Takozvana naftna (energetska) kriza 1973/1974. godine i, pre nje, slom zlatnovalutnog sistema i time širom otvorena vrata za slobodno fluktuirajuće devizne kurseve i superinflaciju, dovelo je do nuđenja i davanja zajmova i kredita Svetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i bezbrojnih poslovnih banaka Zapada i zemalja OPEC-a – šakom i kapom! A sve to – dijametralno suprotno važećim kriterijumima u zemljama pozajmiocima i protivno zakonima svetskog tržišta i svetske robne proizvodnje.

Peto, srušen je Varšavski pakt, i za njim ne treba žaliti, ali je NATO ostao neokrnjen i još više zastrašujući. Prema njemu sada hrle neke bivše „realsocijalističke“ zemlje koje su se utrkivale u agresivnosti, diverzijama i teritorijalnim pretenzijama prema našoj zemlji. Zašto, i čemu sve to? Očekujemo od glavnih arhitekata detanta i svetskog mira da nam na tu „temu“ nešto verodostojno kažu. Njihova odgovornost za sudbinu sveta, Evrope, pa i Balkana, jeste presudno važna. Stvarna i potencijalna moć dveju supersila uveliko prevazilaze sve ostale faktore moći u globalnim razmerama.

Ako Jugoslavija od 1948. godine nije pripadala nijednom velikom vojno-političkom bloku, nameće se pitanje zašto bi sada eventualno, trebalo da postane članica NATO da bi uopšte bila država, relativno samostalna društvena zajednica, stvarni i aktivni subjekt u međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima uopšte?! Zašto gospodi u vrhu NATO više odgovaramo kao satelit, bedne slugeranje, „rezervni sastavi“ njihove vojne policije ili oružanih snaga za „specijalne zadatke“ po Srednjem istoku ili bilo gde drugde na kugli zemaljskoj, a ne kao nezavisna, samosvesna i dostojanstvena zemlja, koja ima takav „urođeni nagon“ i istorijski instinkt da u najodsudnijim svetskim situacijama ne pravi istorijske greške i bestijalnosti kao većina njenih suseda?

Naravno, daleko smo i od pomisli da idealizujemo svoju zemlju i narode u njoj. Nismo anđeli. Nismo bezgrešni. Tek

smo, sartrovski rečeno, *podljudi* koji teže da krenu pomalo napred, i da se uključuju u maratonske i neizvesne civilizacijske „trke“ kako bi se istrgli, nekako iskobeljali, iz „trećeg sveta“.

Šesto, rušenjem Berlinskog zida (tog fizičkog dokaza postojanja Čerčilove „gvozdene zavese“) i s procesima raspadanja tzv. komunističkog sveta nije nastupio „kraj istorije“.

Teza, odnosno pseudoteorija Fransisa Fukujame o „kraju istorije“ više spada u politikološku podvrstu naučnofantastične literature nego u verodostojna politikološka i geostrateška razmatranja. Fukujamine „hegelijanske sklonosti“ nisu bile dovoljno jaka kočnica da ne odluta na neplodnu zemlju ideje – teorije o tzv. kraju ideologija. Pominjemo Fukujamu i njegovu neutemeljenu tezu samo iz jednog razloga: angloameričkom pragmatičkom duhu odgovara empirizam koji „metafizicira“. Taj paradoks kritičkog empirizma koji „metafizicira“, a u ovom slučaju se čak „petlja“ s hegelijanskim spekulacijama, može da ima i svoju nezgodnu stranu. Osobito ako posluži kao inspiracija i putokaz stratezima i operativcima zapadne diplomatije.

Hajdegerovski „pogon svetske povesti“ i dalje radi punom parom. Štaviše, stiče nove energije i performanse. Ljudi u tom pogonu su „važni atomi“ bilo da se nalaze na visokim i najvišim državnim položajima, dakle, i s entitetom, odnosno određenjem političke moći, ili u industriji, poljoprivredi, naučnoj proizvodnji, procesima obrazovanja, sredstvima javnog komuniciranja itd.

Istina, tzv. obični ljudi su u tom pogonu katkad, i ponegde, „loptice-skočice“ i čak puki „šrafovi“ monstruozno hladnih birokratskih mašinerija na Istoku, Zapadu ili bilo gde drugde gde stoluju politička birokratija i ultraetatizam.

Sedmo, kada je reč o tzv. slomu i definitivnom kraju socijalizma, vredi se podsetiti na činjenicu da su Karl Marks i Jozef Šumpeter ustuknuli pred mogućim posledicama i implikacijama tzv. sloma kapitalizma. Postojalo je „nešto“ toliko veliko i đavolski zamršeno u procesima i tendencijama kapitalizma i „pogona svetske povesti“ da su ti veliki mislioci i briljantni analitičari društva i sami bili fascinirani, donekle zbunjeni i obuzeti tom presudno važnom društvenom zagonetkom, i tim indeksom ili *relacijama neodređenosti* svakog ozbiljnog naučnog razmatranja, analitičkog posla.

Šta nama sada daje za pravo da donosimo definitivne ocene, zaključke i preporuke u pogledu izvesnih presudno važnih ili, pak, „ključnih“ svetskih procesa i tendencija? Ne rizikujemo li, i to krajnje opasno, da umesto pravih civilizacijskih i humanističkih rešenja tolikih problema koji tangiraju i muče ljude i nacije celog sveta – dobijemo rešenja, modele, metode i instrumente ove ili one velike, srednje i male sile, njihovih „elita“ ili „establišmenata“, a i svih njih zajedno u nekakvom planetarnom „vrzinom kolu“?!

Osmo, „naklapanje“ o detantu, „novom mišljenju“ i „novom svetskom poretku“ ima sada značenje „*pozitivnog fenomena*“ (u smislu – određenju *Hajdegerovih* razmatranja u knjizi *Bitak i vrijeme*). To i takvo „naklapanje“ može da konstituiše vrstu razumevanja tako dragu šefovima diplomatija obeju supersila, zemalja koordinatora u „pokretu nesvrstavanja“ itd., ali je ono samo *krhka i efemerna mogućnost* da se svetski procesi i tendencije razumeju bez prethodnog pojmovnog i uopšte dubljeg, istinitijeg, filozofsko-naučnog prisvajanja tih „društvenih stvari“.

Isključivost i čak i arogancija moćnih oficijala na svim empirijskim tačkama „sveta nacija“ ne dopuštaju pravi dijalog i civilizacijsko rešavanje stvarnih problema. Čak se i sam *pojam* problema u tim naklapanjima i nadmudrivanjima negde sasvim izgubio. Čovečanstvo je i sa te strane najozbiljnije ugroženo. Navedeno „naklapanje“, naime caruje na godišnjim skupštinama Ujedinjenih nacija, UNCTAD-a, na skupovima „nesvrstanih“ zemalja i drugim forumima savremenog sveta, i svojstveno mu je „*propuštanje povratka na tlo* onoga o čemu se govori“; nikad se u njegovim krešcendima „ne vidi Zemlja“, ne vide „obični“ ljudi, stvarne ljudske potrebe, životni problemi, egzistencijalni i kulturni interesi.

To i takvo „naklapanje“ upada u svojevrstan začarani krug: u njemu se „navodno postignuto razumevanje“ opasnosti od trke u naoružavanju, izbijanje rata na ovoj ili onoj neuralgičnoj tački sveta, nužnosti „uvođenja“ tržišne ekonomije u „postsocijalističke“ zemlje itd., na samom pseudotemelju te *navodnosti* samo dalje zapliće u vlastite zamke i „savršene iracionalnosti“, bez ikakvih realnih izgleda da se dođe do „zelene grane“. Naprotiv, time se „na osebujan način potlačuje i retardira svako novo pitanje i svako raspravljanje“. A to je poenta i

žaoka Hajdegerove kritike „naklapanja“ o egzistencijalnim i ključnim društvenim pitanjima naše epohe.

Deveto, tačna je konstatacija Aleksandra Solženjicina, u njegovom harvardskom govoru iz 1978. godine, da se kardinalna greška Zapada sastoji u tome što sve ostale civilizacije (Arnold Tojnbi ih u svome „popisu“ i razmatranjima ima preko dvadeset) *meri* „po stepenu do kog su se one približile zapadnoj civilizaciji“, ili udaljile od nje. Tu svoju tvrdnju o tom veoma *opasnom* aršinu zapadne (pretežno buržoaske) civilizacije ponovio je Solženjicin u intervjuu američkom časopisu „Time“, jula 1989. godine.

Na tom pseudocivilizacijskom kriterijumu ponikli su Hegelova podela naroda na istorijske i neistorijske, i Marksova teza, odnosno doktrina o zapadnoevropskim nacijama (zemlje) koje će faktički i kulturološki izvesti svetsku revoluciju i stvoriti svetski komunistički poredak sa prozračnom i planskom materijalnom proizvodnjom, slobodnim kulturnim razvitkom, humanizovanom dokolicom, racionalno uređenim i strogo kontrolisanim društvenim metabolizmom (ekološka ravnoteža) itd. Različiti zapadni scenariji i metodi *vladanja svetom* nalaze u evrocentризmu svoju arhimedovsku tačku i polugu za „preokretanje sveta“. Ukratko, navedeni aršin supsumira sve bitne momente, karakteristike, motive i učinke *evrocentrizma* i zapadnog „etičkog“, „kulturnog“ itd. imperijalizma. Taj kvazicivilizacijski „društveni centralitet“ naneo je zla i nevolja mnogim narodima i „neevropskim“ civilizacijama, ali i celome čovečanstvu – vraćajući se često kao bumerang i samome Zapadu: jednom u vidu *tendencije* svetskih ratova, drugi put kao pooštrenje na vazda neuralgičnoj relaciji između zemalja geopolitičkog Severa i Juga, zatim u vidu tzv. hladnih ratova i drugih „krasota planetarnog hoda čovečanstva“. Tu „planetarnu lekciju“, izgleda, Zapad još nije dobro naučio.

Deseto, *dekodiranje* navedenih i drugih fenomena i procesa unutar savremene svetske hermeneutičke situacije zahteva mnogo više teorijsko-metodološku svest i umnije i kompetentnije ljude nego što ih u svojim analitičkim odeljenjima imaju CIA i Pentagon, KGB i sovjetski vojni vrh, predsednici dveju supersila u svojim „štabovima“ analitičara – savetnika itd.

Nismo impresionirani biblijskim apokaliptičkim prizorima tih „muzičara“ koji sviraju istu muziku na teme: „detant“,

„razoružavanje“ *versus* „rat zvezda“ (očaravajući kontrapunkt!), „novi svetski poredak“, „nova pravila“ u međunarodnim političkim odnosima, „neotuđiva“ i „neprikosnovena“ lična prava i slobode, „pravna država“, „država blagostanja“ itd.

Submikronska era u elektronskom računarstvu, megačipovi i tzv. minijaturizacija mašina alatljika, kompjuterski fleksibilni sistemi u modernim industrijama, tehnike cepanja gena i genetsko inženjerstvo u oblastima agrara, farmaceutske industrije itd. – veći su „revolucionari“ i neimari jednog odista boljeg i humanijeg sveta nego što su to (ako uopšte jesu) „arhitekti svetskog poretka“, najpoznatiji „gurui“ i nobelovci svetske ekonomske i političke misli, i mnogi drugi koji se nalaze u središtu interesovanja tzv. svetske javnosti.

Takozvani obični ljudi čije sudbine ovi drže u svojim nevidljivim rukama manje će biti skloni da se brzopletu oduševljavaju njihovim svečanim izjavama, „porukama naciji“, brifinzima (da ne kažemo „ispiranju mozгова“) na *press conferences* itd. Prozreće ih, i već su ih mnogi kritički „odvagali“. Odbaciće njihove sofizme i mistifikacije u vezi s ratom u Zalivu i „novim svetskim poretkom“.

KRITIČKE REFLEKSIJE I PODSEĆANJA

X Ljudi su prvo naučili da ratuju i da se međusobno istrebljuju, ili fizički podjarmljuju jedni druge, a tek su se mnogo docnije opametili i stali smišljati „formule mira“ i iznalaziti različite načine i oblike međusobne saradnje, svekolikog komuniciranja.

I sada su ljudi i narodi silno ponosni na svoja oružja, i ne propuštaju nijednu „zgodnu“ priliku da ih na *drugome* „isprobaju“ i „svetu zorno prikažu“.

Rat u Persijskom zalivu, „spektakularne“ terorističke akcije različitih tajnih organizacija diljem Zemljinog šara, tendencija stvaranja tzv. paralelnih, paravojnih, odnosno republičko-nacionalnih oružanih snaga u Jugoslaviji, ista takva tendencija i u Sovjetskom Savezu itd. – rečiti su i materijalni dokazi navedenih iskonskih „vrlina“ homo sapiensa.

Sadam Husein, Norman Švarckopf, vođi IRA-e i monogbrojnih terorističkih grupa različitih nacionalnih i političkih

boja glavni su „junaci naših dana“. Oni brinu o tome da „globalna predstava“ modernog ratovanja, ubijanja ljudi (najčešće nedužnih i bespomoćnih) i razoravanja svakovrsnih materijalnih i kulturnih dobara, ukratko, da taj „njihov“, a u izvesnom smislu i „naš“, odnosno opštečovečanski *dijabolizam* bude što potpuniji, dublji, uverljiviji i „spektakularniji“. U svemu tome, naruku im idu, i u izvesnom smislu su „dopuna“ te „veličanstvene“ predstave različite televizijske mreže, radio-stanice i drugi masmediji i njihovi živi nosioci i protagonisti.

Alber Kami je bio u pravu kad je svima na kugli zemaljskoj pravovremeno poručio: „Nemojte čekati sudnji dan, *on se već dešava*“. Ovih dana često slušamo i čitamo izjave Džordža Buša i Džemsa Bejkera o ratu u Zalivu i onome što sledi sada kada je završena „Peščana oluja“. Vidimo da nam se priprema „novi svetski poredak“. Pošto tako nešto nisu uspele da naprave ni Liga naroda niti Organizacija ujedinjenih nacija, a ni tzv. nesvrstane zemlje na svojim konferencijama šefova i predsednika vlada i u drugim oblicima svoje aktivnosti, ne ostaje nam ništa drugo do da se molimo da „novi Mesija“ iz Bele kuće i njegov šef diplomatije uspeju u toj svojoj „civilizacijskoj misiji“.

Rat u Persijskom zalivu, potpuno rastrojstvo mehanizama i metoda OPEC-a u formiranju svetskih cena nafte i petrolejskog rentala, opasno narušena „dijalektika relativnih pozicija“ velikih, srednjih i malih oružanih sila, novi impulsi u smislu mikroelektroničkog modernizovanja oružanih snaga u mnogim zemljama itd. jesu stvarni uvod u treći svetski rat. Svi ti i drugi momenti, faktori i okolnosti jesu đavolsko predvorje *termonuklearnog smaka sveta*. A sasvim je izvesno, kao što je već rečeno, da nam se, ratom u Zalivu i svime što mu je prethodilo u smislu ratnih priprema, dogodio svetski „mini“ – rat. Ne samo zbog toga što su ga „*de jure*“ a u izvesnom smislu i faktički, stvarno, vodile Ujedinjene nacije protiv jedne suverene i, uz to, „nesvrstane“ države već i usled nebrojenih spoljašnjih okolnosti i skrivenih procesa i karakterističnih momenata koji su nastupili pošto je *stvarno prekoračena* tanka crvena nit između oružane intervencije radi „oslobađanja Kuvajta“ (uporedi Rezoluciju 678. Saveta bezbednosti) i nekontrolisanog rasprostiranja požara tog rata po celom srednjoistočnom regionu i uzduž i popreko po ovoj planeti i iznad

nje – u još službeno neobjavljenom (nepriznati) „ratu zvezda“; u ovom slučaju, ratu pomoću mnogobrojnih veštačkih satelita koji imaju vojnoobaveštajne zadatke i ulogu.

Uz sve to, geometrijskom progresijom se umnožavaju znaci, fenomeni i činjenice koji ukazuju na preorijentaciju izvesnih industrija, grana poljoprivrede i komunikacija u nizu zemalja na koloseke *ratne* ekonomije.

Ubrzano se kritički preispituju svi teškom mukom postignuti međunarodni sporazumi o zaustavljanju trke u naoružavanju i apsolutnom smanjenju nekih vrsta oružja dveju supersila. Nikog razboritog i iole upućenog u pitanja rata i mira ne bi trebalo da iznenadi krucijalna činjenica da će taj tzv. svetski „mini“-rat dati velike impulse za nove runde svetske trke u naoružavanju.

Zemaljska jezgra proteklog rata u Zalivu, i ratovanja u svim mogućim vidovima i sferama života „sveta nacija“, toliko je nestabilna i ponegde opasno fluidna da su izvesni samo veliki vojni, ekonomski, tehnološki, monetarni i drugi sukobi, a izrazima „detant“, „mirovne akcije“, „mirovni planovi“ i sl. i dalje će se služiti diplomate celog sveta radi održavanja *šarenog privida* tobožnjeg opuštanja napetosti i protivurečnosti u odnosima među državama.

Nikad čovečanstvo u svojoj dugoj istoriji nije imalo takve materijalne i duhovne snage pomoću kojih je u stanju da reši, pozitivno i delotvorno rešava, sva svoja egzistencijalna pitanja, a i da zadovoljava mnogobrojne kulturne potrebe, ali ni toliki broj mediokriteta, frustriranih osoba i ludaka na visokim i najvišim državnim položajima. O „ludacima na visokim državnim položajima“ govorio je Dž. M. Kejnz dvadesetih i tridesetih godina – aludirajući, na primer, na Čerčilovu finansijsku politiku, na predsednika SAD koji je benzinom gasio vatru velike svetske ekonomske krize 1929–1933. godine, na mnoge engleske i francuske političare i državnike koji nisu shvatili *ekonomske posledice* krhkog i krajnje neizvesnog mira u Evropi i svetu uopšte u tim decenijama, a ta njegova krilatica i žaoka može se mirne savesti „primenjivati“ u kritičkim razmatranjima izvesnih političkih procesa i nebrojenih pseudolidera, državnih funkcionera.

Naši pogledi se ne smeju zaustaviti na spoljašnjim stranama svetskih zbivanja. Pažnju moramo usmeriti na bezbrojne

fenomene, činjenice i događaje naše i prethodnih epoha, izvesne ključne procese i tendencije savremenog sveta. Naše interesovanje i naša briga za vlastite sudbine i „udese bića“ nacija i društava kojima „pripadamo“ moraju prekoračiti granice svakodnevnih situacija i golih preživljavanja. Neophodno je da kritički proniknemo u samu srž mefistofelovske logike svetsko-povesnih zbivanja. A u tom pogledu, „na raspolaganju“ su nam filozofsko-naučna dela nekoliko odista velikih mislilaca, čiji se „analitički poslovi“, kritičke sinteze i predviđanja (naučne anticipacije različitih društvenih situacija i tendencija) odlikuju visokim standardima oštine i dalekosežnosti misli.

Stubovi kapitalističkog poretka su „načinjeni od vankapitalističkog materijala“, kaže Jozef Šumpeter u delu *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*. Kapitalizam svoju energiju crpe iz „vankapitalističkih vidova ponašanja“; ali tako što i njih, a ne samo one civilizacijske stubove, „konstante“ i tekovine, neprestano *razara*. I upravo ti i takvi procesi, a ne „komunistička svetska revolucija“ i njeni crveni pretorijanci, dovešće do propasti tzv. nesputanog kapitalizma i širom otvoriti vrata za različite vrste socijalizma – uključiv i državni, odnosno ultraetatistički socijalizam, docnije pogrešno nazvan „realni“ ili „zreli“ socijalizam. Predviđao je kratak život tzv. praktičnom kejnzijanzizmu, ali nije mogao ni da nasluti „relativni *laissez faire*“ kao ishodište, praktičku i misaonu rezultantu, procesa negacije bretonvudskog zlatnovalutnog sistema i standarda, kumulativnih inflacijskih procesa i tzv. stagflacije na Zapadu, „vrzinog kola“, odnosno dijabolične algebre „slobodno fluktuirajućih deviznih kurseva, tendencije mikroelektronike i treće industrijske revolucije, i još nekih karakterističnih momenata i korenitih elemenata tzv. postindustrijskog društva na Zapadu, u Japanu i drugde.

Kapitalistički proces „razara“ svoj sopstveni institucionalni okvir – sledeći je važan kritički nalaz tog velikog Nemca – naturalizovanog Amerikanca.

Reč je „tu“ ne samo o razaranju, izvesnom urušavanju, neobrativim društvenim procesima s ledenim dahom smrti jednog višestoletnog relativnog načina proizvodnje, već i o izvesnim unutrašnjim i egzoteričkim preobražajima, koji sežu do „naših“, aktuelnih, društvenih situacija, fenomena, paradoksa, različitih kriza, različitih ratova.

Pri svemu tome, kapitalizam pokazuje izvesnu sklonost ka „socijalističkom vidu života“. Pod teretom angloameričke, kontinentalnoevropske, japanske itd. „kapitalističke strukture“ – ruše se i razaraju neke dijalektičke konstante kapitalističkog načina proizvodnje, a svetski kapitalizam „dopušta“ živim klicama socijalizma ili/i postindustrijskog društva da neprestano uče svoje lekcije. U tom i takvom svetsko-istorijskom kontekstu čak i Marksova vizija „ostvarivanja socijalističkog plana“ i humanizovane dokolice dobija izvesnu istorijsku priliku i materijalnu potvrdu.

Nesputan (leseferovski) kapitalizam se raspada zbog „vlastitih uspeha“, zbog potpunog rascvata bankarsko-berzanske delatnosti i drugih vidova i fenomena njegovog egzoteričkog i veoma neprozirnog i iracionalnog sveta – smatra Šumpeter.

Angloamerički kapitalizam, a i Zapad u celosti, imaju sve to vreme izvesne nevolje i neprilike sa zemljama iz tzv. nekapitalističkog okruženja. Osobito su složene, dramatične i nepredvidive njihove „nevolje s Rusijom“; pa bila ona caristička, odnosno feudalna i ranokapitalistička, ili boljševička, staljinistička, hruščovljevska, brežnjevljevska, gorbačovljevska, itd., odnosno ratnokomunistička, „nepovska“, „realsocijalistička“, „perestroična“ itd.

Zašto Zapad doživljava Rusiju kao svoju veliku i permanentnu nevolju, potencijalnu i stvarnu opasnost? Zašto mu je ona neprestano stvaran problem, mada periodički i u nekoj novoj dimenziji, ili makar s nekom novom nijansom, promenljivim intenzitetom i varijacijama u pogledu njegove „specifične težine“?!

Šumpeterov odgovor na to kardinalno pitanje odnosa Zapada prema Rusiji, a i spletu međunarodnih geopolitičkih odnosa uopšte, koliko je kratak, toliko je tačan i efekatan. „Ubitačno“, „poražavajuće“ tačan i efekatan.

Šumpeter kaže: „Nevolja sa Rusijom nije u tome što je ona socijalistička, već u tome što je Rusija!“

Tu njegovu duboko utemeljenu i svestrano obrazloženu ocenu i poruku trebalo bi da imamo neprestano na umu. Kao kakvu dijalektičku konstantu, veliki obračunski ključ, jedan od glavnih putokaza, naučnu i vojnostratešku paradigmu u procesu razmatranja i razumevanja svih drugih sličnih i gotovo identičnih „slučajeva“ u kojima je Zapad zapadao i zapada u

nevolje i neprilike s ovom ili onom zemljom i grupacijama zemalja iz „ostatka“ sveta.

Šumpeterovu „svečanu izjavu“, parabolu i reprezentativnu poentu njegovih kritičkih razmatranja izvesnih svetskih procesa i trendova trebalo bi da ima na umu i Mihail Gorbačov. Neizostavno – u svakom iole kritičnom trenutku tzv. detanta ili, pak, napetosti i zaoštavanja na neuralgičnoj liniji Moskva–Vašington. Dakle, u svojim razgovorima s Džordžom Bušom – posredstvom „crvenog“ telefona i u neposrednim susretima (tzv. samitima).

Naravno, Šumpeter je uzeo u obzir i „staljinistički režim“, „militarističku autokratiju“, „vladavinu pomoću jedne jedine i strogo disciplinovane partije“ i drugo, ali samo u kontekstu svojih razmatranja i minucioznih analiza različitih odnosa između dveju supersila, i odnosa Zapada i Istoka – uopšte.

Šumpeter je tačno uočio tendenciju „angloameričkog rukovođenja svetskom politikom“, koja je proistekla iz njihove „potpune pobede u drugom svetskom ratu“. To je vrsta angloameričke vladavine „svetom nacija“ – bez presedana u svetskoj povesti ako i ukoliko se ima u vidu „velika đavolska kombinacija“ najrazličitijih metoda, instrumenata, mera i scenarija te kolosalne, a po nekim svojim pretenzijama i učincima – *anticivilizacijske* i, čak, novovarvarske vladavine svetom (a možda, u nekoj daljoj perspektivi, i kosmosom?!).

„Ideje o etičkom imperijalizmu“ struje po Zapadu još iz vremena krstaških ratova. Inicijalne impulse i koordinate za tu vrstu imperijalizma dale su velike crkve na Zapadu: katolička (osobito Vatikan), protestanska i anglikanska.

Portugal, Španija, Holandija, Velika Britanija i druge zapadne zemlje dale su, svaka „u svoje vreme“, na različite načine, i u različitim oblicima i nijansama, svoje doprinose toj neprestanoj težnji Zapada da praktički i duhovno vlada celim svetom.

U tom i takvom „svetskom poretku“, „interesi i ambicije drugih nacija“ vredeće „samo (ako) i ukoliko ih shvate i odobre Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države“ – upozoravao je Jozef Šumpeter. Odrešito, kristalno jasno, savesno, pošteno i nadasve – verodostojno! Gotovo s tačnošću egzaktnih nauka i apsolutnom izvesnošću jednog visoko samosvesnog individu-

X uma, jednog od dvojice-trojice najvećih mislilaca dvadesetog veka.⁴

Takav svetski poredak održavao bi se prvenstveno pomoću *vojne sile*. Stoga su SAD i otvorile svoj veliki vojnostrateški kišobran nad celim tzv. slobodnim svetom – odmah posle drugog svetskog rata. Taj poredak se održava tako što USA-ARMY i oružane snage Velike Britanije uvek intervenišu kada rukovodioci tih dveju zemalja to ocene kao nužno. Pa bilo da je reč o veoma masivnim intervencijama (korejski rat početkom pedesetih godina, rat u Vijetnamu, nedavno završeni rat na Bliskom i Srednjem istoku, itd.), ili „poluoperetkim operacijama“ u Grenadi, na Malvinskim (Foklandskim) ostrvima (Englezi su u tom ratu zaštitili svoje ovce ispred argentinske armije), u hvatanju generala Noriege, i slično – koje, međutim, takođe odnose mnogobrojne žrtve među vojnicima i nedužnim civilnim stanovništvom.

Navedene anglosaksonske zemlje, čiji je „nerazrušivi savez“ proteklih meseci gotovo besprekorno funkcionisao, ipak zahteva izvesne potporne zidove, podumijente, i makar *šareni privid* vlastite „civilizacijske misije“. A o troškovima koji su u „ratu u Zalivu“ rasli geometrijskom progresijom, i o metodima i oblicima njihovog finansijskog „pokrivanja“, dovoljno podataka pružaju velike zapadne televizijske mreže i njihovi vodeći finansijski listovi.

X Veoma je važna Šumpeterova prognoza da će takav svetski poredak zahtevati ponovno stvaranje *malih i neefikasnih* država u Evropi. Balkan se u toj „refeudalizaciji“ i „satelitizmu“ svakako podrazumeva, uporedo treba da se odvija i proces uspostavljanja vlada laburističkog ili socijaldemokratskog tipa. Tek u tim i takvim okvirima, odnosno „svetskom poretku“, imale bi izvestan „dublji smisao“ tzv. pravna država, ljudska prava, tržišna ekonomija itd. Čak bi i „liberalni socijalizam“ ili „socijalizam s ljudskim likom“ – imali nekakve izgledе.

⁴ Šumpeter je neposredno „odnjihao“ – „odgojio“ nekoliko američkih nobelovaca, a samo mu je Dž. M. Kejnz mogao ozbiljnije konkurisati, i to u nekoliko veoma važnih pitanja makroekonomske politike i funkcionisanja „privrednog mehanizma“ kapitalizma, Pol Samjuelson bi mu, strogo ceneći, mogao biti talentovani i perspektivni asistent, a sada mnogo hvaljeni, citirani, uvaženi i kontroverzni Milton Fridman, tek običan asistent! Ova gradacija je ponešto preterana. Međutim, činjenica je da Jozef Šumpeter spada u sam Panteon svetske ekonomske i društvene naučne misli, a Samjuelson i Fridman nikad neće ući u taj svetski „hram nauke“ političke ekonomije i ekonomske misli uopšte.

Pri svemu tome, primordijalno je, presudno važna ta i takva *angloamerička orbita*, i gravitacija svih tih malih i neefikasnih država („državice“) prema SAD i Velikoj Britaniji. Taj poredak se mora održavati čak i „u slučaju“ da Nemačka i Japan etabliraju vlastite pretenzije, scenarije i metode upravljanja i vladanja „svetom nacija“, ili „bar“ nekim njegovim regionima.

Šumpeter je s razlogom ukazivao i na fašističke karakteristike kvazisocijalističke civilizacije na Zapadu. Aludirao je, između ostalog, na violentne forme državnog kapitalizma u Italiji i Nemačkoj između dva svetska rata, na „fašističke sklonosti“ u drugim zapadnim zemljama itd. Bila je to usputna konstatacija i ilustracija njegove teze da svetska istorija zna da zbija i neslane šale na račun ljudi, nacija, društava. Hegelovski „svetski duh“ je „tu“ na čudan, groteskni način uslišio jednu „Marksovu molitvu“: posle „sumraka bogova“ i definitivnog sloma kapitalizma – nastupa polarna svetlost i transparentnost „militarističkog socijalizma“!

AHILOVA PETA „REALSOCIJALISTIČKIH“ ZEMALJA

Jozef Šumpeter je dao jednu veoma elastičnu definiciju socijalizma u glavi XXIX navedenog dela. Glava nosi naslov: „Put u socijalizam“, i može se primiti kao prolog te fascinantne i epohalne multidisciplinarne naučne studije. Naime, to završno poglavlje knjige saopštio je Šumpeter živom rečju pred jednim kompetentnim auditorijumom. Bilo je to Šumpeterovo predavanje pred Društvom američkih ekonomista u Njujorku, održano 30. decembra 1940: „Socijalizam je *migracija nacionalnih ekonomskih poslova iz privatnog u javni sektor*“.

Međutim, sada s razlogom možemo reći da je Šumpeter pokazivao i izvesne „ultraetatiističke sklonosti“ i prenaplašeni racionalizam i funkcionalizam u svojim razmatranjima različitih vrsta socijalizma. Pred svojim duhovnim okom imao je sovjetsku ekonomiku u epohama „staljinističkog režima“, tj. epohu nasilne kolektivizacije u oblasti poljoprivrede i tzv. ubrzane industrijalizacije, period ratne ekonomike i epohu posleratne privredne obnove i „širenja ruske vlasti“ u istočnoevropskom regionu, tj. tendenciju stvaranja „socijalističkog

lagera“ i Varšavskog pakta. Dakle, gledao je okom savremene zapadne civilizacije tu veliku „imperiju zla“, kako su je docnije nazvali Ronald Regan i mnogobrojni propagandisti na Zapadu.

I ta „crvena imperija“ je imala svoje „potporne stubove“, izvestan institucionalni okvir, svoju zemaljsku jezgru (tzv. azijski način proizvodnje; transparentnu i strogo centralizovanu, dirigovanu i plansku privredu itd.), svoju ideologiju i propagandnu prirodu i „imidž“.

Neke Šumpeterove najopštije naznake i sintagme dobro ilustruju njegov pogled na taj put i metod tzv. izgradnje socijalizma i izvoza komunističke revolucije. Pored navedenih, i sledeće: „drugovi“ na vrhu piramide državne političke i ekonomske vlasti ne moraju ništa znati o svetskom tržištu, bankarskoj ili berzanskoj delatnosti itd. Privredni život socijalističkog društva je podvrgnut procesu „naturalizacije“. Redukuje se na neku savremenu verziju tzv. azijskog načina proizvodnje. U takvom privrednom životu vladaju odnosi dominacije i subordinacije. Presudno važnu ulogu imaju tzv. prirodni pokazatelji, „planski zadaci“ koje utvrđuje i diktira centar, planska distribucija prirodnih resursa i tzv. ljudskog materijala, planske, odnosno dekretovane (administrativne) cene, novac i kreditni sistem kao tehnički instrumenti u rukama političke birokratije, itd. Privreda je transparentna, prozračna, ali i lišena vlastite unutrašnje dinamike, preduzetničke delatnosti i tzv. stvaralačke destrukcije i „revolucijâ vrednosti“ u oblastima tehnologije i materijalne proizvodnje, nema stvarnih ekonomskih motiva proizvodnih radnika i rukovodilaca reproduktivnih preduzeća itd.

Jozef Šumpeter ima u vidu i ideologijske reflekse i divinizirane oblike te i takve društvene proizvodnje, odnosno „izgradnje socijalizma“, i međunarodnog položaja Sovjetskog Saveza. Šumpeter ih predstavlja i sažima u ovakvim izrazima: „staljinizam i religija“, ovaploćenje – oživotvorenje „gotovo čistog marksističkog socijalizma“ u Sovjetskom Savezu, pravoslavna crkva kao „korisno oružje u spoljnoj politici SSSR-a“, Rusija kao „hristoljubiva nacija“, „monstruoznost (ruskog) carizma“, čiji se život nastavlja u novim političkim i ideologijskim oblicima, nekritičko prihvatanje Marksovih „plamenih reči i hilijastičkih proricanja“ u izvesnim krugovima ruskih intelektualaca, srodnost „ruskog uma“ s „marksističkim

umom“ (?!?), „komunizam i ruski element“, „ruski cilj“ i „socijalistički cilj“, i đavolsko mešanje tih ciljeva, kojem, navodno, najčešće pribegava politička birokratija, odnosno „nomenklatura“, kao političkom triku i strateškom blefu, itd. i tome slično.

Jozef Šumpeter je bio duboko svestan krucijalne svetsko-povesne činjenice da su procesi pretvaranja (transformacija) jednog društvenog poretka u drugi (kvalitativno drugačiji) društveni poredak veoma dugi, komplikovani i neizvesni. Ti su procesi opterećeni silnim „indeksima“, odnosno relacijama neodređenosti. Oni su veoma spori i bitno reverzibilni društveni procesi. Takozvani *realiteti produkcionih odnosa* – proistekli iz istorijskih „artikulacija“ različitih načina proizvodnje, tehnoloških i kulturnih revolucija, i drugih segmenata i potencijala „pogona svetske istorije“, moraju na neki način biti „prelomljeni“ (reflektovani) u svesti delatnih ljudi, subjektivnih nosilaca i izvršitelja tih i takvih procesa. A to reflektovanje i te ljudske aktivnosti prelaze (transcendentiraju) granice epoha, a pogotovu granice i horizonte njihovih individualnih subjekata – aktera. Velike ekonomsko-društvene krize i veliki ratovi ubrzavaju te procese.

Prvi svetski rat „izbacio“ je Sjedinjene Američke Države na čelnu poziciju svetske privrede. SAD postale su najveći izvoznik svih vrsta kapitala. Njihov „zelembać“ s masonskim simbolima „ubacio“ se u gotovo sve sfere svetskih novčano-kreditnih poslova i operacija, iz kojih se veoma oslabljena funta sterlinga morala povlačiti.

Dugoročna tendencija centralne banke u SAD ušla je u svoju „veliku završnicu“: tzv. Federalni rezervni sistem (osnovan – etabliran zakonskim aktom iz 1913. godine) stiče naglašeno sofistikovane i delotvorne strukture, metode i instrumente. Njihov „FED“ će im docnije pribaviti značajne „komparativne prednosti“ vizavi ostalih zapadnih zemalja i celoga sveta. Između ostaloga, pribaviće im i kolosalne *monetarne rente* posle drugog svetskog rata, kojima će izravnavati svoje masivne državne i platno-bilansne deficite nastale zbog vođenja ratova u Koreji, Vijetnamu i Arapsko-Persijskom zalivu, održavanja mnogobrojnih vojnih baza u inostranstvu, troškova „hladnog rata“ i aktuelnog „rata zvezda“ itd. Jedino će se De Gol i Francuska jednom pobuniti protiv tog „američ-

kog monetarnog imperijalizma". Oni su nešto protiv toga i praktički učinili sredinom šezdesetih godina – zamenom svojih zvaničnih dolarskih potraživanja za američko zlato u Fort Noksu, „uvođenjem u egzistenciju“ zlatne podloge francuskog franka, jačanjem Pariske berze novca i novčanih kapitala, i drugim metodima i sredstvima koji su im stajali na raspolaganju.

Međutim, bilo je to za kratko vreme, bez značajnijeg odjeka u drugim zapadnoevropskim zemljama, i ujedno „labudova pesma“ tog velikog francuskog državnika i nesuđenog „tvorca“ Evrope od Atlantika do Urala.

Ovo podsećanje ne bi bilo potpuno ako se ne bi uzelo u obzir i sovjetsko „otkazivanje“, distanciranje, od tzv. bretonvudskih monetarnih sporazuma iz 1944. godine, njihovo samovoljno isključivanje iz važnih i moćnih međunarodnih finansijskih ustanova, kao što su Međunarodni monetarni fond i Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD, i sadašnji uobičajni naziv: Svetska banka), i druge sovjetske korake koji su išli za tim da razbiju svetsko tržište i svetsku privredu – saglasno Staljinovoj čuvenoj dogmi o „dva paralelna svetska tržišta“.

Ahilova peta sovjetske privrede, a docnije i privredâ ostalih zemalja „socijalističke zajednice“, jeste napuštanje robne proizvodnje i „igre razmene“, odnosno ukidanje tržišta i njegovih najvažnijih „mehanizama“ i instrumenata. Dakle, gotovo potpuni raskid s procesom stvaranja robne vrednosti i prometnim procesima koji su neizostavna *metafizika*, a ne samo dijalektika, svake ljudske zajednice (društvo) „zahvaćene“ ključnim civilizacijskim procesima.

Dojučerašnje „lagerske“ zemlje evropskog istoka suočene su sada s neminovnošću stvaranja suštinski novih privrednih struktura, privrednih i političkih sistema i službene ekonomske politike.

„Perestrojka“ u SSSR-u, a pre nje ekonomske i političke reforme u Mađarskoj i Poljskoj, pokazale su se kao nešto najteže, najneizvesnije, najrizičnije i najopasnije u politici i političkom životu tih zemalja, odnosno društava. Reč je o *novim počecima* i (bar naizgled) velikim društvenim reformama.

Prenaglašena kontroverznost tih reformi i željenih civilizacijskih preobražaja istočnoevropskih društava jeste, međutim,

nešto najizvesnije i tako reći opipljivo. U tim zemljama nastoje „ubiti epohu“ ultraetatističke, odnosno staljinističke zatvorenosti prema Zapadu i svetu uopšte. Pomenuta Staljinova krajnje opasna dogma i velika mistifikacija o „dva paralelna svetska tržišta“ našla se u ropotarnici svetske istorije.

Jugoslavija je davno i dramatično doživela tu violentnu dogmu i „podeljenost sveta u dva ekonomska bloka“.

Međutim, nema *jedne* istine o tim procesima i fenomenima. Kao što davno reče Franc Kafka: *istina stalno menja svoje lice!*

Istina o staljinističkom „fenomenu *teskobe*“, prividnoj i stvarnoj izolaciji i sindromu opsednute „crvene tvrđave“, nije nigde tezaurisana, nije „gotov novac“, i ne može se, kako Hegel kritički primećuje, jednostavno prenositi iz ruke u ruku. Veoma su složene hermeneutičke situacije i komplikovani filozofsko-naučni metodi pomoću kojih se dospeva do istine o tom ili onom društvenom problemu.

Ponovno (postnepovsko) *uzmicanje* pred *robnom* proizvodnjom i svetskim tržištem počelo je u Sovjetskom Savezu od onog kritičnog istorijskog trenutka kada je Staljin pogrešno procenio i „*odvagao*“ najvažnije ekonomsko-finansijske posledice i moguće društvene zapreke i paroksizme velike svetske krize od 1929. do 1933. godine. Bilo je to ideologijski i geopolitički „fundirano *uzmicanje*“. Odista štetno, „kontraproduktivno“, a na duže svetsko-istorijske staze i *kobno* „uzmičuće biće“ tzv. realnog socijalizma.

Druga strana Staljinove ključne dileme i alternative: nastaviti NEP (tzv. *nova ekonomska politika* – započeta u proleće 1921. godine) ili se prepustiti vlastitom „uzmičućem“ i „ništećem“ biću ratnokomunističke ekonomike, ranoboljševičkog totalnog razaranja robne proizvodnje, igre razmene, tržišnih mehanizama itd. bila je neka vrsta azijskog načina proizvodnje. Dakle, sve ono što je navedeno kao karakteristični momenti, metodi i instrumenti tzv. naturalizacije celokupnog privrednog života, i uz sve to – „kobna privlačnost“ prozirne (transparentna) privrede i privrednog razvoja za koji nisu potrebni nauka političke ekonomije i mnogobrojne specijalne ekonomske nauke s njihovim metodima, modelima, statistikama, ekonometrijom, „algebrom deviznih kurseva“ i

matematičkom ekonomijom uopšte. Normativne granice raspodele tzv. nacionalnog dohotka dopuštale su permanentnu socijalizaciju nemaštine, na jednom polu sovjetskog društva, i brojne materijalne privilegije, korupciju, političku i drugu moć, na polu zvanom „nomenklatura“, politička birokratija, rentijeri sistema.

KAPITALIZAM NA PONOVNOM CIVILIZACIJSKOM ISPITU

Na Zapadu se u isto vreme događalo svojevrsno uzmicanje kapitala pred „raspojasanošću“ neograničene konkurencije (*laissez faire*), na jednoj, i pred „crvenom“ državom, odnosno dirizmom (totalna državna regulacija), na drugoj strani. Na delu je bila Zapadna „perestrojka“ – bez presedana u povesti zapadne buržoaske civilizacije. Njeni glavni inspiratori, teoretičari, protagonisti, a u izvesnom smislu i „arhitekti“, neimari, bili su Džon Majnard Kejnz i Jozef Šumpeter.

Oni su, zajedno s Franklinom Ruzveltom i još nekim kompetentnim političarima i državniciima Zapada, „pravili epohu“ državnog kapitalizma, stvarali istoriju koja je značila „celinu bića“ kapitalizma koje se neprestano menja zahvaljujući fascinantnom „otvorenom *akcionom* prostoru kruga celine pribora“ (Hajdegerova „formula“), tj. ta „celina bića“ savremenog kapitalizma dobija najvažnije impulse i potencije iz tehnologije materijalne proizvodnje i ekonomije tehnoloških promena, na jednoj, i iz svetske bankarsko-berzanske delatnosti, na drugoj strani.

Parafrazirajući Martina Hajdegera (Heidegger), možemo i u ovom kontekstu postaviti izvesna relevantna pitanja filozofsko-naučnog karaktera: a) kako valja odrediti karakter navedenih svetsko-istorijskih događanja; b) da li su ta događanja samo nekakav sled različitih procesa svetske robne proizvodnje, svetskog tržišta, tehnologije materijalne i duhovne proizvodnje, itd., neko naizmenično iskršavanje i iščezavanje izvesnih društvenih zbivanja; c) na koji način to događanje istorije pripada i samom čoveku, delatnim subjektima; d) da li neka određenja i potencije delatnih ljudi – „stvaralaca istorije“ – postoje i pre tih i takvih društvenih promena, da bi potom „zgodimice dospeli“ u istoriju državnog kapitalizma, nascentnog socijalizma itd., e) *postaje* li čovek istorijskim sub-

jektom tek putem i metodima neprestanog prepletanja s najvažnijim društvenim okolnostima i zbivanjima, ili on, njegov „bitak“ i „tubitak“, njegov stvarni i prividni položaj u savremenom svetu, bivaju, pre svega, *konstituisani i određeni* putem – dogaćanja naroda“, delovanjem ekonomskih zakona, tendencijama i fenomenima mikroelektronike i ekonomije tehnoloških promena i slično.

Postavljena pitanja imaju smisao i društvenu važnost tek ako i ukoliko su postavljena u društvu koje egzistira na „svetskom zemljištu robne proizvodnje“ i unutar svetskog tržišta. Dakle, samo u društvu koje ima posla i s dijalektikom i s metafizikom navedenih civilizacijskih i opštečovečanskih „stvari“ (tekovina). Zakonita podela ekonomskog života takvih društava na tzv. ezoterički i egzoterički svet – zakonito uključuje i svu silesiju *iracionalnih* ekonomskih odnosa i oblika (kao što su: najamnina, odnosno cena rada, kamate, devizni kursevi itd.), u kojima se rezimiraju i praktički postavljaju i realno deluju oni najskriveniji ekonomski odnosi i procesi (proizvodnja vrednosti, procesiranje robne vrednosti, kapitalizacija dela viška vrednosti ili profita na nivou i u okviru reproduktivnog preduzeća itd.).

Ako su „ruski um“ i „marksistički um“ išli „ruku pod ruku“ u procesima „izgradnje socijalizma“ i stvaranja „crvene imperije“, onda su „američki genije“ i anglosaksonski pragmatizam i empirizam koji „metafizicira“ najzaslužniji za mehaničku tehnologiju i masovnu industrijsku proizvodnju, za atomske, nuklearne i neutronske bombe, „čiste“ i „inteligentne“ bombe, za savremeni simbolički i apstraktni novac u svetskim razmerama, a radi vlastitih „nacionalnih“ (pretežno angloamerički) interesa i pretenzija vladanja svetom, za „novi svetski poredak“ u kojem zemlje Zapada i Japana streme zvezdama, beskrajnim prostranstvima kosmosa (u metaforičkom i doslovnom značenju), a mnoge tzv. zemlje u razvoju odavno se nalaze na putevima očajja, agonije i definitivnog propadanja i nestajanja s lica Zemlje. Nestaju, ili će u dogledno vreme iščeznuti kao države i kao nacije, narodi, etničke grupe, plemena itd. Taj „civilizacijski bilans“ i kontrapunktiranje mogu se nastaviti u nedogled. Ali, ipak samo do onog za Zapad božanskog trenutka kada će cela Zemlja imati samo jednu geopolitičku stranu: *Zapad i angloamerički način života!*

Izgleda da predsednik Džordž Buš i njegovi savetnici, najbliži saradnici, obaveštajci, propagandisti i generali imaju tu i takvu viziju, i samo tu zvezdu vodilju. Reganov „rat zvezda“ i Bušova „Pustinjska oluja“ s najrazornijim oružjima i mikroelektronikom, holografijom i „holo/cad system“ u njenom središtu – samo su uvertira za taj njihov „najbolji svet među svetovima“.

Vrhunskom holografskom tehnikom popravljali su američki i britanski ratni piloti slike ciljeva u Kuvajtu i Iraku na koje su se obrušavali sa svojim smrtonosnim tovarima. Istu tehniku „ažurnog poboljšavanja“ koriste i njihovi vrhovni komandanti i drugi oficijali kada izučavaju vlastitu globalnu sliku savremenog „sveta nacija“, i kada „usavršavaju“ scenarije i metode za „novi svetski poredak“.

„Sve bilo je muzika“, glasi naslov jedne zabavne pesme. „Sve bilo je holografija“ i kolosalna „video-igra“ – saopštavali su ratni izveštaji upućeni Džordžu Bušu i zapadnoj javnosti sa ratišta u Kuvajtu i Iraku.

Holografski sistemi, laserske tehnologije, tzv. veštačka inteligencija, roboti itd. jesu visovi novih uveliko sofisticiranih proizvodnih i duhovnih snaga društva, pa i celoga čovečanstva. Veliko je zlo, prava planetarna katastrofa i tragedija ljudskog roda što oni više služe svrhama i razlozima ratovanja, razaranja, osvajanja i samoporoobljavanja, nego za istinske civilizacijske i ljudske, odnosno opštečovečanske svrhe.

„Peščana oluja“ koštala je više desetina milijardi dolara. Tačne računice će uslediti naknadno, ali je sigurno da je đavolska krivulja direktnih i indirektnih troškova rata dostigla neslućene visine. Prepoznatljiva su obmanjivanja i samoobmanjivanja da će „rat u Zalivu“, navodno, preduprediti oštru privrednu recesiju, koja se kao Damoklov mač nadnela nad Zapadom i celim svetom, a osobito nad Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom.

Postoji srazmerno uska granica i sasvim redukovane sfere ili fragmenti ekonomskog života savremenih društava – unutar kojih rat (ratovanje) donosi i izvesne ekonomske koristi, pozitivne „ekonomske efekte“. Reč je i o efektima analognim onim iz realizacije Kejnzove preporuke „kopanja rupe“, ili efektima tzv. političkih fabrika u našoj i drugim socijalističkim zemljama, efektima američkih „belih slonova“ i drugih antirecesivnih mera i metoda službene ekonomske politike.

Medutim, *taj* rat nije bio video-igra, već drama u kojoj su nepovratno, i bez ikakvog ekonomskog ekvivalenta, nestale, bivale razorene, i najmodernije proizvodne snage srednjostočnog regiona (velike rafinerije nafte, naftovodi, infrastruktura, privredna transportna sredstva i komunikacije itd.), narušena i najopasnije ugrožena životna sredina tog regiona i cele planete (u tzv. ekološkom terorizmu zdušno su učestvovala obe strane, ali i „ekološki teroristi“ iz drugih zemalja, na primer, mnogobrojne multinacionalne korporacije i industrije Zapada, Japana itd.). Zbog svega toga, apsurdno je stavljati ih na nekakvu svetsku vagu i izračunavati njihove „pojedinačne doprinose“ tom apsolutno anticivilizacijskom, varvarskom i samoubilačkom razaranju planete.

Pokazuje se, i sve će se više pokazivati, da Zapad *nije* u stanju da obavlja zbiljsku koordinaciju razvoja u različitim „sektorima“, odnosno oblastima života savremenih društava i čovečanstva u celosti, a kamoli da stvarno, dugoročno, i civilizacijski upravlja razvitkom celokupnog čovečanstva i održava ekološku ravnotežu planete. Još manje su za tako nešto sposobne Sjedinjene Američke Države – same ili uz asistenciju „gordog Albiona“.

Najvažniji „kapitalistički rezultati“ zapadne civilizacije izazivaju, stoga, raznorodne utiske: divljenje i užasavanje svih onih koji su njeno „nekapitalističko okruženje“, „puki objekt njenih metoda i oblika „pacifikacije“, „disciplinovanja“, tj. svake vrste misionarstva i podjarmljivanja.

Mnogi narodi na istoku i jugu planete davno su iskusili zapadnjačke „utilitarne ideje o izgrađivanju jednog boljeg čovečanstva“. Upoznali su i shvatili „tipično kapitalističko oduševljenje za *efikasnost i usluge* tržišne ekonomije i njenih najvažnijih mehanizama“. Shvatili su da buržoazija na Zapadu uzgaja *materijalistički monizam* i da hipostazira ekonomsku korisnost – vazda u gizdavom ruhu tzv. slobodnog mišljenja, „neotuđivih“ ljudskih prava i sloboda, „države blagostanja“, „vladavine prava“, i drugog.

„Kapitalistička civilizacija je racionalistička i 'antiherojska'“, kaže Šumpeter. Njena ideologija je, navodno, antiratnička i antiosvetnička, osim u „slučajevima“ takvih „diktatorskih režima“ koji direktno ugrožavaju njene vitalne ekonomske interese, pozicije i pretenzije u savremenom svetu.

Šumpeter je u tom svom delu koje „čini epohu“ u razvitku naučne misli o kapitalizmu i socijalizmu – u izvesnom smislu *denuncirao* anglosaksonski svet. Taj svet teži ka praktičnim preporukama. Ljudi u njemu previše planiraju, *a premalo misle!* Ne vole kada su *prinudjeni* da razmišljaju! Mrze sve ono i one što ih *prinudavaju* na razmišljanje – mada upravo kritičko (naučno) razmišljanje o ovom ili onom problemu može dovesti do značajne i najveće uštede u vremenu. A upravo je taj svet lansirao krilaticu „vreme je novac“!

Mrzeli su Englezi, poglavito engleski profesori filozofije, i samog Hegela i „njegovu“ dijalektiku. Kenet Galbrajt tu njihovu gotovo detinjastu mržnju i nesklonost dijalektičkom mišljenju ilustruje jednom zgodnom anegdotom o dvojici engleskih profesora filozofije u svojoj knjizi *Doba neizvesnosti*. Ta dvojica profesora su se u vreme drugog svetskog rata jedne noći obreli na jednom pomoćnom aerodromu – u velikom iščekivanju „hegelijanaca“ da se padobranima spuste na tlo Velike Britanije. Silno su bili razočarani što nije došlo do invazije sa strane nacističke avijacije, jer bi to bila prilika da se s „hegelijancima“ makar fizički razračunaju.

Isto tako, angloamerički intelektualci su negodovali zbog Marksovih dijalektičkih „zavrtanja“ i predviđanja propasti kapitalizma (što nipošto nije podrazumevalo i propast zapadne civilizacije, propast Zapada; naprotiv!), žestili su se na Lenjina, Staljina, „crvene Azijate“ – sve dok im nije „žestoko zagustilo“ u njihovim odnosima s Hitlerovim Rajhom i ostalim „silama osovine“, protestuju neprestano što tamo neki primitivni slovenski narodi eksperimentišu i petljaju sa „demokratskim socijalizmom“, što zemlje u razvoju stvaraju nekakav „pokret nesvrstanih“, što se zalažu za „novi međunarodni ekonomski poredak“ s pravičnijim uslovima razmene unutar svetskog tržišta, što zemlje OPEC-a stavljaju ruke na izvore petroleja i hoće da značajnije utiču na formiranje cena nafte i njenih najvažnijih derivata itd.

I „povrh svega toga navrzao“ im se Sadam Husein, krajnje uznemirila i ražestila iračka aneksija Kuvajta. Za njih je dara prevršila svaku meru! Sadama Huseina i njegov režim trebalo je „pod hitno“ *eksterminirati*, iračku ratnu mašinu totalno uništiti, razoriti iračke industrijske potencijale i celokupnu privrednu infrastrukturu – kad već „nije uputno“ (osobito ne

pod zastavama Ujedinjenih nacija i s dvanaest rezolucija Saveta bezbednosti u svome političko-propagandnom portfelju) tamo baciti neutronske („čiste“) bombe ili/i neko drugo sredstvo koje ubija ljude, a ne oštećuje zgrade, puteve, mašine, opremu i ostale elemente fizičkog kapitala.

Zaista bi ova mala planeta bila nesravnjivo lepša i „uljuđenija“ kada bi na njoj živeli, i sa nje se u kosmos otiskivali, samo ljudi i nacije koji nepodeljeno pripadaju *zapadnoj civilizaciji!* „Ostali“ nisu vredni ni kao robovi, još manje kao geopolitički sateliti, „marginalci“, „intermundijalci“... Treba ih sve nekako potamaniti! Neka nestanu sa lica Zemlje poput tolikih egzotičnih životinjskih i biljnih vrsta! Zapadu više nije potrebna ta vrsta genetskog materijala, nisu mu potrebni „ruski um“, „dijalektičke mudrolije“, „marksističke hilijastičke zavrzlake i floskule“, islamska i starohrišćanska duhovnost.

Da navedeni evrocentrizam i zapadne (zapadnjačke) pretenzije vladanja svetom mogu imati i takve đavolske posledice govore ne samo inicijalna zamisao stvaranja neutronske bombe i tzv. taktičkog atomskog oružja već i jedno davnašnje veliko priznanje Adama Smita u njegovoj *Teoriji moralnih osećaja*: „Pretpostavimo da veliko Kinesko carstvo sa *milijardama* svojih stanovnika *odjednom proguta zemljotres*. I razmislimo kako bi neko ljudsko biće u Evropi reagovalo kad bi saznalo za takvu strahovitu nesreću. Ono bi *setno* razmišljalo o *prolaznosti* ljudskog života. A kad bi sva ta lepa filozofiranja *prošla* i svi ti humani osećaji bili lepo izraženi, čovek bi *produžio da ide za svojim poslom*, da živi, da se odmara ili provodi isto onako *ležerno i mirno* kao da se ništa od svega nije desilo. Najmanja nesreća koja bi njega *lično* zadesila, izazvala bi mnogo *veći* poremećaj“.

Tako je o čovekovoj *egocentričnosti* unutar zapadne civilizacije govorio taj mudri Škotlanđanin pre više od dve stotine godina, a mi sada slušamo bajke o neotuđivim ljudskim pravima i slobodama, pravnoj državi, demokratiji, tržišnoj ekonomiji, neprolaznosti i najvećoj mogućoj efikasnosti i racionalnosti kapitalizma itd. – koje nam opet dolaze sa Zapada.

Izgleda da angloameričkom svetu uskoro neće biti potrebna ni mudrost antičke Grčke i drevnih dalekoistočnih

civilizacija. Svu svoju mudrost i intelektualne potencije potrebne za permanentna osvajanja kosmosa ima – materijalizovane i prilično dobro osigurane – u svojim elektronskim računarima i robotima, u svojim „bankama podataka“, hardverskim i softverskim strukturama, u svojoj „veštačkoj inteligenciji“, u totalnoj robotici i automatizaciji svih vitalnih procesa i funkcija te jedine „prave“ *kosmičke* civilizacije. „Vanzemaljci“ svih vrsta i boja – berite kožu na šiljak!

A šta „mi“ Južni Sloveni i ostali na ovim geopolitičkim prostorima možemo realno očekivati u bliskoj budućnosti ukoliko se ostvari ta vizija i strategija Zapada.

„Veliki realisti“, a i ptice zloslutnice iz „naših redova“, smatraju da se Džordž Buš ne šali kada govori o putevima, metodima i oblicima ostvarenja „novog svetskog poretka“. Ovi bi trebalo da stupe u egzistenciju odmah pošto se uspešno „završio posao“ sa Sadamom Huseinom i Irakom. Prevedena na jezik koji gotovo svako u nas može da razume, ta Bušova poruka za nas znači sledeće: „totalni povratak u kapitalizam“, brzu privatizaciju tzv. društvene svojine (uputstva i formule za to su nam već dali Džefri Saks i drugi), nesputano privatno preduzetništvo, „kompletnu“ tržišnu ekonomiju, „pravnu državu“, ljudska prava i slobode po uzoru na anglosaksonski svet, ulazak u NATO (zlu ne trebalo!), i mnogo toga na područjima kulture i procesa obrazovanja – bliže angloameričkim „uzorima“ i iskustvima nego nemačkim, švedskim ili japanskim obrascima, modelima, iskustvima.

Indikativna je i poučna Bušova „poruka naciji“ za 1991. godinu. Ostavljajući po strani njegov veliki dramski zalet, njegove „najvažnije retoričke uzlete“, a i invektive i pretnje zbog „rata u Zalivu“ i „usporavanja“ i „blokada“ započetog detanta – upućene na adrese nekih arapskih lidera, Mihaila Gorbačova, vojnog establišmenta i vrha tzv. imperije zla, i ko zna na koje sve druge adrese u „necivilizovanom ostatku“ sveta, preostaju njegova uverenja da u SAD i na Zapadu uopšte neće biti recesije, da je američka ekonomika na izuzetno zdravim temeljima, i reprezentativna poenta cele te njegove poruke: „*jedino* Sjedinjene Američke Države (zaboravio je na trenutak Veliku Britaniju!) među svim zemljama sveta imaju *moralnu osnovu* i snagu (čitaj: kolosalne oružane snage, rezervnu valutu № 1, mnogobrojne matice transnacio-

nalnih korporacija, neke ključne tehnologije u oblasti mikroelektronike i moćnu poljoprivredu – primedba Ž.R.) da ponesu teret tog (svetskog) *liderstva*“!

Da li „etički imperijalizam“ angloameričkih lidera i establišmenata ne zna za granice? Ako u razređenim sferama službene propagande i vojnostrateških aspiracija nema neprelaznih granica („tu“ su, izgleda, svi angloamerički oficijali postali *dijalektičari*: svaka granica je data da bi bila prekoračena!), stvarne granice su ipak postavljene u nižim slojevima angloameričkog „svetog saveza“. A to su: alarmantni budžetski deficiti, uveliko prevaziđena energetska politika, brz i zastrašujući porast ekoloških problema, neprilike u zdravstvu, procesima obrazovanja itd., uznemirujući porast kriminala svih vrsta, upotreba droge itd. To su njihove „slike Dorijana Greja“, druga strana medalja tih „svetskih lidera“.

Pomenuta „poruka naciji“ sadrži i eksplicitne i implicitne poruke i stavove prema „ostatku“ sveta, najširoj međunarodnoj javnosti. Ona se fantastično brzo rasprostrla diljem Zemljinog šara – posredstvom moćnih televizijskih mreža i ostalih sredstava informisanja.

Stvaraoci tzv. novog svetskog poretka trebalo bi da najbolje znaju granice, skrivene greške i unutrašnje opasnosti tog svog „planetarnog děla“, novih „svetskih poslova“. Međutim, alfu i omegu tog njihovog děla sačinjavaju ekonomsko-tehnološki, finansijski i drugi interesi i vrednosti zapadne civilizacije *plus* prošireni, revitalizovani i „višedimenzionalni“ NATO-pakt kao „super-garant“ i „ovaploćenje“ bezbednosti u savremenom „svetu nacija“.

U pomenutoj poruci i njoj odgovarajućim scenarijima i metodima upravljanja „svetom nacija“ nema ni mrvice od pacifističkog, mirotvoračkog, zaveštanja Erazma Roterdamskog, a ima mnogo toga što podseća na matematički jasna i egzaktna uputstva Nikola Makijavelija u pogledu „politike bezobzirne sile i uspeha“. „Moć i razvijanje moći“ angloameričkog sveta i Zapada uopšte, a ne neka apstraktna, tj. rđavo metafizička, pravednost i „slobode“ u međunarodnim odnosima, leže u osnovi pomenutog „novog svetskog poretka“.

Takozvani treći svet ne može i neće pristati na taj i takav *diktat* i *metod vladanja* angloameričkog sveta.

Mnoge zemlje „trećeg sveta“ više teže, stvarno naginju, erazmovskoj „čovečanskoj politici sporazumevanja“ i stvarnoj

i relativno pravičnoj ekonomsko-tehnološkoj, finansijskoj, kulturnoj itd. saradnji sa zemljama Zapada, na jednoj, i s Japanom, na drugoj strani, nego makijavelističkoj filozofiji i strategiji tzv. svetskih poslova i politici egoističkog „iskorišćavanja svake prilike“, realizaciji proširivanja tzv. sfera uticaja, nastojanju da se praktički dosegnu (za svoje nacije, klase i ljude) „najdostupnije mere koristi i prevlasti“, itd.

Oficijali iz Vašingtona i Londona su, uprkos svemu, postali prozirni kao meduze. Njihovoj političkoj konspiraciji i tajnoj diplomatiji ne mogu danas mnogo pomoći ni tzv. *nova neprozirnost* kapitalizma i skriveni i uveliko sofistikovani metodi i fenomeni svekolikog ekonomskog ratovanja i ratne ekonomije. Njihova persejevska maglena kapa i propagandističko – moralizatorski pogon pomoću kojih nastoje da sakriju vlastite geostrateške zamisli i aspiracije i pretenzije *vladanja svetom* više smetaju njima u *njihovim* analizama, proračunavanju, tzv. operacionalizaciji različitih scenarija i metoda vladanja savremenim „svetom nacija“, celom planetom, pa čak i „dohvatljivim“ kosmosom, nego što ljude i nacije iz tzv. trećeg sveta i „nesvrstanih“ zemalja stavlja u prividni položaj „varvara“ i „divljaka“ koji treba da se neprestano dive i ushićuju zapadnjačkim idejama, formulama i metodima međunarodnog trgovanja, transfera tehnologije, bankarsko-berzanske transmucije „sveta nacija“ po meri anglosaksonskog sveta, a i drugim dimenzijama i fenomenima zapadnjačkog načina života i metoda vladanja svetom.

U Sovjetskom Savezu su u toku veoma žive diskusije o stvarnom karakteru, skrivenim dimenzijama i implikacijama upravo završnog „jenkijevskog mikroelektronskog rata“ na Srednjem istoku. Ovde je dovoljno pomenuti jedno krajnje ozbiljno upozorenje da se SAD, odnosno angloamerički svet ili Zapad uopšte, mogu naći u situaciji (dijaboličnom iskušenju?) da svoje vojno-tehnološke mogućnosti stvaranja „sistema sposobnih da nanesu obezoružavajući prvi udar“ po sovjetskim lansirnim rampama za interkontinentalne rakete – *pretvore u realnost!?*

Zbog svega toga, angloamerički lideri i njihovi savetnici za geostrateška pitanja bi trebalo da i sami pomisle na tu činjenicu da su uveliko „*pročitani*“. A zapravo su se i sami razotkrili, razgolitili. Nama u „ostatku“ sveta nije potreban onaj dečak iz basne da uzvikne: car je go!

Nastave li tako, nećemo reći za sledećih nekoliko decenija, već u narednih nekoliko godina – učiniće *svima*, što znači i njima samima, njihovim narodima, njihovim zemljama, zapadnom svetu, *nepopravljiva zla*. Načiniće od ove male „tragično usamljene“, a ipak fascinantne i još lepe planete – *totalan pakao*. Biće to gori pakao od onog iz Danteove „Božanstvene komedije“. Živi će odista pozavideti mrtvima, i neće biti prilike da se ponovo kaže: „Zaustavite planetu – hoću da siđem!“

MEĐUZAVISNOSTI VOJNIH I EKONOMSKIH SNAGA

Pol Kenedi (Paul Kennedy), engleski istoričar, raspravlja o *dijalektici između invencije (stvaralaštva u oblastima tzv. vojnih tehnologija i unutar vojnoindustrijskog kompleksa – prim Ž.R.) i vojnih sukoba*“. U svojoj nedavno publikovanoj knjizi *Uspón i pad velikih sila (The Rise and Fall of the Great Powers)* naglašava, s razlogom, interakciju (feed-back) između vojnih i ekonomskih snaga. Emfatično zaključuje: „Postoji *konstantna dijalektika između rata i tehnologije*“.

Međutim, propustio je da ukaže na svetsko tržište, međunarodnu trgovinu u ranijim epohama, i na ekonomiju tehnoloških promena. Tek svetsko tržište i navedena ekonomija prišteđuju vreme čovečanstvu (civilizaciji, civilizacijama) oko tih vojnih (ratne) stvari i tehničkih pronalazaka i mnogih metoda tehnološkog rada – ma gde se oni začinjali i reprodukovali. Štaviše, samo svetsko tržište i specifična ekonomija tehnoloških promena omogućuju radikalno, lančano i drugačije *rasprostiranje* tehničko-tehnoloških pronalazaka, elementa *know-howa* i metoda tehnološkog rada. To i takvo rasprostiranje ili „difuzija“ novih tehnologija ujedno su put i način *osiguranja* tehničkih pronalazaka od kakvih prirodnih i društvenih razaranja i katastrofa. I to u najvišem mogućem stepenu i, praktički, bez alternativnog rešenja.

Pre pojave međunarodne trgovine i trgovačkih naroda (Feničani, Haldejci, Ertrurci, Stari Grci i Rimljani itd.) svaki kraj (lokalitet), odnosno svako posebno pleme, etnička grupa, ljudska zajednica, morali su, svako za sebe, i stalno iznova, stvarati svoja oruđa, oružja, tehnologije, metode tehnološkog

rada. Sporadični udesi „bitka“ ili „bića“ tehnologije materijalne proizvodnje i ratne tehnike, a osobito ratovi i prirodne katastrofe, razarali su materijalne i duhovne proizvodne snage starih ljudskih zajednica.

Istorija staroga sveta i moderna arheološka istraživanja pružaju nebrojena svedočanstva i dokaze o tim i takvim udesima tehničkih pronalazaka i proizvodnih snaga.

„Hazarska“ (zlosrećna) povest Feničana, Haldejaca, Ertruraca i drugih trgovačko-manufakturnih naroda, na jednoj, i istorija osvajačkih pohoda Aleksandra Makedonskog i drugih velikih vojskovođa staroga sveta, na drugoj strani, svaka na svoj način, svedoče o nedovoljnoj ili, pak, krhkoj i efemernoj osiguranosti različitih tehničkih pronalazaka i proizvodnih snaga.

Tek *kritička istorija tehnologije* pruža verodostojne i relativno potpune informacije i ocene o međuzavisnostima rata (ratovanja), tehnologije materijalne proizvodnje, privrednog života ljudskih zajednica (nacija), međunarodne trgovine tehničkim pronalascima, oruđima i oružjima, i savremenog veoma razvijenog i uveliko sofistikovanoog transfera „civilnih“ i vojnih tehnologija.

Međunarodna trgovina, svetska berzanska delatnost, tzv. ekonomija profita i moderni „kazino-kapitalizam“ kretali su se i razvijali u velikim povezanostima s tzv. vojnoindustrijskim kompleksima i ratnom ekonomikom uopšte.

I protekli rat na Srednjem istoku apsolutno ne bi mogao biti onako sistematski i minuciozno pripremljen i izveden da nisu delovale te zakonitosti i bitno reverzibilni ekonomsko-tehnološki i finansijski procesi.

Supersile i mnoge druge industrijalizovane zemlje permanentno isporučuju (kao robu izvoze) oružja u zemlje Bliskog i Srednjeg istoka, i na tome veoma dobro zarađuju. Nastaviće s tom opskurnom i potencijalno opasnom trgovinom i posle ovog rata. Dalje će razvijati metode i oblike trgovanja oružjem i učiniti sve što je u njihovoj moći da „unaprede“ tzv. multipolarnost borbe mnogobrojnih koncerna i njihovih matičnih zemalja za uticaj, relativne pozicije i dominaciju u tim politički neuralgičnim i energetski važnim geopolitičkim prostorima.

Tendencija stvaranja „regionalnih velesila“ dobija nove marcijalističke impulse. Ratna „čorba“ će tu biti još gušća.

Naravno, posle ovoga rata biće mnogo posla i za neimare, za mnogobrojna građevinska preduzeća sa Zapada, a i za proizvođače mašina i najrazličitije opreme za industriju, poljoprivredu, veliki saobraćaj itd. Lavovski deo tih poslova i isporuka pripašće firmama zapadnih zemalja koje su učestvovala u ratnim operacijama. Posle „Pustinjske oluje“ tamo će padati zlatna kiša monsunskog trajanja. Među skupljačima zlatne kiše možda će se naći i poneko preduzeće iz naše zemlje.

ULOGA VELIKE BRITANIJE U RATU NA SREDNJEM ISTOKU

Zahvaljujući „ratu u Zalivu“, Velika Britanija se „našla“ u najtešnjem savezu sa SAD. Taj savez, odnosno obnavljanje ratnog saveza iz dva svetska rata, između te dve zemlje angloameričkog sveta ima hiljadostruko veći geopolitički značaj od inače impresivnog učešća engleskih oružanih snaga u „Pustinjskoj oluji“.

Neophodno je baciti makar letimičan pogled na istoriju Velike Britanije da bi se koliko-toliko mogli razumeti sadašnja engleska ratnička živost, trijumfalizam i velika očekivanja u pogledu političkih, ekonomsko-finansijskih, tehnoloških i drugih posledica toga rata.

Izlažemo tezu komplementarnu malopredašnjim tezama: Velika Britanija je kolevka angloameričkog kapitalizma, specifične anglosaksonske civilizacije s „amerikanskim primesama“ i angloameričkih pretenzija i metoda *vladanja svetom*.

Sve je na tom „stešnjenom ostrvu“ podređeno ratnim stvarima i ekspanzionizmu. Čak i slavni engleski parlamentarizam (po mnogo čemu i sada paradigmatičan za mnogobrojne zemlje), strastvene, ali i džentlmenске stranačke borbe, procesi obrazovanja i nacionalna kultura uopšte, a da i ne uzmemo u obzir instituciju engleske *krune*, specifičnu državnu političku vlast, prvu industrijsku revoluciju rođenu u Velikoj Britaniji i druge veoma moćne činioce i elastične društvene potencije, imali su, i još imaju, to marcijalističko i osvajačko određenje i konotaciju.

Parlament u Velikoj Britaniji apsolutno ne bi bio onda i onako oformljen, i ne bi stekao izvesnu specifičnu društvenu

težinu i doživio neravnomeran i buran razvitak da engleski kraljevi – osvajači tuđih teritorija, prirodnih resursa i društvenih bogatstava – nisu već u zametnom obliku Parlamenta imali *materijalnu podršku* i izvesnu institucionalnu formu ekonomskog načina egzistencije krune i oružanih snaga.

Kraljev (krunski) ekonomski egoizam i javno blagostanje Velike Britanije kretali su se na istoj toj ekspanzionističkoj talasnoj dužini. Njihova parlamentarna demokratija (do koje se stiglo brojnim građanskim ratovima i rekama krvi) nosi na sebi neizbrisive pečate britanskog imperijalnog sistema vladavine, i njemu je bitno podređena. Čak i u doba Kromvelove „republike“ ta „dijalektička konstanta“ britanske spoljne politike nije ispuštana iz ruku njenih lidera i celokupnog establišmenta Velike Britanije.

„Partijski duh“ engleskog parlamentarizma „pruža pokretnu snagu celom mehanizmu engleske vladavine“, tvrdi Frederik Osten Og (Frederic Austin Ogg) u opsežnoj i kritički intoniranoj studiji *English Government and Politics*, publikovanoj 1926. godine.

Političke ustanove Velike Britanije imale su, i imaju, presudan značaj u stvaranju angloameričke civilizacije i angloameričkih puteva, metoda i instrumenata vladanja „svetom nacija“.

Velika Britanija, SAD, Kanada, Australija, Novi Zeland i Južnoafrička Unija čine geopolitički prostor u kojem dominiraju angloamerička vrsta kapitalizma, engleski jezik, anglosaksonska *common law* grana uvek živog rimskog prava, elegantne i ujedljive norme anglosaksonskog međunarodnog finansijskog prava i arbitražnog sudstva itd. Čak i originalni sistem državne političke vlasti u SAD ima duboke i najdublje korene u engleskoj političko-državotvornoj praksi i tradiciji.

Veoma stara i za ceo svet paradigmatična dvodomna organizacija engleskog parlamenta ponikla je „silom društvenih i ekonomskih prilika“, i tek pošto *crkva kao celina* nije uspela da zagospodari životom i institucijama cele Britanije.

„Rat u Zalivu“ još nije ni bio završen, a Velika Britanija je već ispostavila račune raznim državama – neprestano naduvavajući troškove svog vojnog angažovanja. Ona je članica Evropske zajednice i, ujedno, most koji spaja SAD s tom zajednicom.

Međutim, iskustva EEZ s Velikom Britanijom ne potvrđuju tu tvrdnju. Osim u suprotnom, negativnom smislu. Naime, Velika Britanija je od samog početka „remetilački faktor“ u zajedničkoj agrarnoj politici, tzv. zelenoj Evropi, a direktno rastvorno deluje i povremeno blokira proces pretvaranja „ekija“ u jedinstvenu valutu.

I to je Velika Britanija! „Nelogična zemlja“ – po vlastitom priznanju.

Velika Britanija drži distancu prema Nemačkoj, Francuskoj i drugim „doktrinarnim“ zemljama. „Englezi nisu logični“, skloni su raznim „devijacijama“ i eskapadama, mrze dijalektiku i hegelijance, i u čudu se čude što se „kontinentalci“ mazohistički *muče logikom!* Englezi ne pristaju na takvo samomučenje i zaludo i „zaumno“ gubljenje nacionalne energije. Oni žele da sačuvaju funtu sterlinga i velike komparativne prednosti londonskog tržišta evrodolara i petrodolara.

Međutim, monetarna unija nije poslednja prepreka koju treba da savladaju dvanaest zemalja EEZ. Predstoji im da premoste razlike između *cod civil* i *common law* grana uvek živog i relevantnog rimskog privatnog prava.

Prepreka se, s obzirom na „nelogičnost“ Anglosaksonaca i „doktrinarnost“ i „robovanje logici“ kontinentalnih Evropljana, može u praksi pokazati nepremostivom. A i to će imati refleks u geopolitici, tj. u budućim odnosima snaga u Evropi i svetu uopšte.

Zaključna razmatranja

Najtvrdokorniji i, ujedno, veoma moćni zastupnici „nesputanog“ kapitalizma na Zapadu i tzv. realnog (zašto ne i *ratnog?*!) socijalizma u SSSR-u, Kini i drugde, i dalje se nalaze u poziciji uzajamnog *non possumus*.

Navedena formula više ne priliči ni Rimskoj kuriji. Ne bar od istorijskog trenutka kada je papa Jovan Pavle održao onaj fascinantni i inspirativan govor na zasedanju Ujedinjenih nacija u Palati na Ist Riveru, 3. oktobra 1979. godine. On tada *nije* rekao „ne možemo“, odnosno odbacujemo rasprave o opasnostima *alijenacije*, zahteve i *prava* zemalja u razvoju za „pravednijom distribucijom materijalnih dobara“, zahteve humanih i umnih ljudi da se izvede „veliki zaokret civilizacije“

u smislu „premošćavanja jaza (sukoba) između materijalnog i duhovnog“, i slično.

„Jedno je ideologija koja je vodila Marksa, a drugo je Marksova *analiza društva*. Ta analiza je *strogo naučna*, i korisna za rešavanje problema, pa je mi prihvatamo“. Tako je govorio taj umni i nepatvoreno hrišćanski i ekumenski nadahnuti papa, čiji je pontifikat trajao veoma kratko.

Supersile su, zahvaljujući Mihailu Gorbačovu i Ronaldu Reganu, donekle prevazišle tu violentnu političku formulu. Detant je počeo prilično uspešno. Neki su tada govorili – „spektakularno“. Međutim, svaki početak je težak, a praktično i idejno-političko prevazilaženje tog „spektakularnog“ početka detanta – još teže!

Samiti... Ugovori o procesima razoružanja i fizičkom uništenju nekih oružja... Povlačenje Sovjetskog Saveza iz Avganistana... „Perestrojka“ kao kruna dela političke konspiracije i njeno „uvođenje u egzistenciju“ sa partijsko-političkog vrha zemlje... „Novo mišljenje“... Različite reforme u drugim socijalističkim zemljama... „Događanje naroda“ ili dominoefekat u procesima rušenja diktatorskih režima u Bugarskoj, Rumuniji, Istočnoj Nemačkoj i drugde...

Rušenje Berlinskog zida... Jedinствена i velika Nemačka: obećavajuća zemlja zbog tog iznenadnog „poklona svetske istorije“ (kako je ujedinjenje Nemačke komentarisao predsednik Vajczeker), zbog njene u izvesnom smislu originalne, odnosno specifične i uveliko obećavajuće „socijalne tržišne ekonomije“ i, u isti mah, zbog toga što potencijalno može da bude za nekog ili nešto opasna itd.

Međutim, postoji i druga strana medalje zvane detant: „perestrojka“ zapinje iz mnogih razloga. Sada se uveliko raspaljuju nacionalističke strasti, a na delu su tzv. međunacionalni ili, pak, međuetnički sukobi. Zapravo, sukobi tzv. nacionalnih država i državica u njihovom nastajanju. I to ne samo u Sovjetskom Savezu.

Velike angloameričke obaveštajne službe već nekoliko decenija pritiskuju jednu od najosetljivijih i neuralgičnih tačaka „crvene imperije“ i, donedavno, njenog „socijalističkog lagera“ i vojno-političkog pakta. Reč je o tzv. međunacionalnim odnosima i napetostima, protivurečnostima i sukobima među nacijama unutar „imperije“ i „lagera“, odnosno pakta.

Stvarna dispozicija za te i takve napetosti i sukobe unutar „realnog socijalizma“ i stare političke formule: „potpuni nacionalni suverenitet“, „nacija-država“, „nacionalne ekonomije“, „pravo naroda na samoopredeljenje i otepljenje“ (od neke državne tvorevine, od konkretnog oblika federalnog ustrojstva neke države) uzajamno se dopunjuju, ukrštaju i „kombinuju“. Pomenute formule i spirituelni scenariji i metodi „velikog zaokreta“ na neuralgičnoj relaciji „nacionalno“ – „klasno“ destilišu se, odnosno spravljaju i u laboratorijama CIA, Pentagona, odnosno *military intelligence* vojno-političkog vrha SAD, britanskoj *Intelligence service* i drugde. Reč je o veoma opasnim „kiselinama“ i „minama“ koje nalaze svoje puteve do navedenih neuralgičnih empirijskih tačaka vremena – prostora, i sve to u funkciji ostvarenja davnašnjeg zapadnog sna da se „*sruši Rusija kao Rusija*“, da se ruski narod konačno liši državnosti i vlastitih civilizacijskih ili/i imperijalnih pretenzija.

Sva kudilačka retorika i fraze Zapada o „komunizmu“, odnosno „boljševizmu – staljinizmu“, „imperiji zla“, „odsustvu ličnih prava i sloboda“ – služe u prvom redu tome cilju. Svi ostali ciljevi i pretenzije Zapada prema tom svetu su u drugom ili trećem planu, a neki su i sasvim marginalni i efemerni. Međutim, i u svemu tome ima neizvesnosti i krajnje neočekivanih situacija, obrta i neželjenih zapleta.

Sada se zapadni oficijali, zapadna tajna diplomatija, njihove moćne finansijske ustanove, a i njihove oružane snage (potencijalno ili „ispod žita“), veoma često nalaze i u ulozi vatrogasaca i čak spasitelja Gorbačovljeve „perestrojke“, poljskog puta i metoda uvođenja parlamentarizma, tzv. vlasničkog pluralizma, tržišne ekonomije itd., češkoslovačkih obrazaca i scenarija parlamentarizma i mešovite privrede itd. Nisu više samo zainteresovani „nadziratelji“ onomašnjih procesa i fenomena, „klasični“ obaveštajci i propagandisti.

Ni onima na Zapadu ne cvatu uvek ruže. Veoma često beru gorke plodove svoje politike i svojih davnašnjih pretenzija da vladaju svetom. Katkad, ponegde, to im se vraća kao svojevrsan bumerang. Ali, i kao gvozdena pesnica posred čela; između ostalog i zbog onoga što je Rihard fon Vajczeker, predsednik Nemačke, nazvao „sramotom izvoza oružja“ u zemlje koje su potencijalna i stvarna žarišta oružanih sukoba.

Vajczeker je s razlogom nedavno upitao čemu jačanje OUN i njene „političke volje“ kad sve njene značajnije članice, a osobito supersile neprestano prodaju oružje tzv. zemljama u razvoju.

Privredna recesija. Moguća velika depresija?! Najviše se ta opasnost nadvila nad SAD i Velikom Britanijom. Samo ta činjenica – uz praktikovano „elegantno“, odnosno direktno prebacivanje troškova rata u Zalivu na Japan, Nemačku i ostale zemlje Evropske zajednice – najviše dovodi u sumnju njihovu ulogu zaštitnika jedne male i suverene arapske zemlje. „Peščana oluja“ i totalno razaranje Iraka, uz naknadno obelodanjene namere da se uništi njegov „diktatorski režim“ i eksterminira šef iračke države, samo su krajnja pooštrenja procesa ostvarivanja njihovih pretenzija da potpuno zavladaju tim izuzetno važnim geopolitičkim područjem.

Vladajućim krugovima i silama na Zapadu nisu smetali Sadam Husein i njegov „diktatorski režim“ dok su vodili osmogodišnji rat sa Iranom, kao što im ranije nije smetala Staljinova surova *reconquista* azijskog načina proizvodnje posle napuštanja NEP-a. Nisu im smetali ti njegovi obnovljeni i zastrašujuće nehumani metodi i instrumenti ratnog komunizma ili, pak, ratnog socijalizma. Nije im smetala Staljinova, odnosno staljinistička borba protiv tzv. „kapitalističkih elemenata“ u SSSR-u.

Smetala im je, i sada im apsolutno smeta – Rusija, odnosno Sovjetski Savez, kao *država*, kao velika vojna sila i kao imperija u kojoj je unutrašnja politika gotovo apsolutno podređena spoljnoj politici, odnosno tajnoj diplomatiji i prostornom (geopolitičko) širenju ili „samo“ stvaranju tzv. sfera uticaja.

Staljin je tu veliku tajnu odnosa između Zapada i Rusije znao pre i nezavisno od Jozefa Šumpetera ili bilo kog drugog savremenog mislioca koji se uspešno ogledao u pitanjima rata i mira, geopolitike, odnosa velikih sila, „uspona i padova velikih sila“ itd.

Staljinov *coup d'oeil* na samu srž, dublji smisao, stvarne dimenzije i granice „nevolja Zapada sa Rusijom“ bio je i hitriji i širi nego bilo kog drugog iz Lenjinovog i njegovog politbiroa. Samo je Lenjinov pogled na tu krucijalnu i vazda neuralgičnu tačku svetske politike i svetskih vojno-političkih odnosa bio i brži, i širi, i nijansiraniji.

Verodostojno je Hruščovljevo svedočenje da je Staljin na samom kraju svoga života pratio od gotovo paranoičnog straha da će se posle njegove smrti „imperijalisti sa Zapada“ jednostavno i relativno lako razračunati sa Sovjetskim Savezom.

Smatramo da su važna ta podsećanja. Bez kritičkog ulaženja u istorijske dimenzije ključnih svetskih procesa i tzv. odnosa snaga između supersila ne možemo biti u poziciji da određenije prosuđujemo o pitanju da li su aktuelni predsednici SAD i SSSR-a svesni krucijalne i ujedno apokaliptične činjenice da je u proteklom ratu u Zalivu već bila prekoračena crvena linija preko koje je izbijanje svetskog termonuklearnog rata moglo postati sasvim realna opasnost, uprkos grlatim zaklinjanjima u neodetant i globalno popuštanje zategnutosti među supersilama. Zapravo rat je pokazao da je eskalaciju sukoba teško držati u zadatim okvirima i pod strogom kontrolom.

Izvesna saznanja, vizije i činjenice navedene u eseju vode nas ka krajnje pesimističkom zaključku: bar neki od pominjanih ključnih svetskih procesa oteli su se, od pomenute dvojice vodećih svetskih državnika. Ako je tako, i oni bi morali da zvone na uzbunu. Morali bi da zatraže pomoć izvan domena i krugova svojih najbližih saradnika i savetnika. Trebalo bi da na neki način i u novim i delotvornijim oblicima uđu u dijalog s širom i najširoom domaćom i međunarodnom javnošću. U najmanju ruku, ne bi smeli da se zadovoljavaju nalazima i informacijama svojih „spirituelnih“ službi i svojih „instituta za strateška istraživanja“ i uveliko istrošenim anketama *à la* „Galup“, i slično.

Neophodna je neka svetska mirovna konferencija, koja bi morala biti kudikamo radikalnija, svestranija i dalekosežnija od svih predašnjih međunarodnih i svetskih konferencija na kojima se raspravljalo o različitim aspektima i modusima svetskog mira. Ona bi, na primer, trebalo da uzme u obzir i takva pitanja i stvarne probleme kojima su se bavile svetska konferencija u Đenovu 1922. godine, neka zasedanja Skupštine Ujedinjenih nacija posvećena problematici zemalja u razvoju, zasedanja UNCTAD-a, Kankun 1982. godine, itd.

Treba argumentovano ukazivati na stvarne (ekonomske) granice za državne budžetske deficite. Prvenstveno za deficite SAD. Kob kumulativnog inflacijskog procesa nadvija se nad

svim zemljama. Sve privrede sveta mogu izgoreti na novoj velikoj lomači „papirnatih okova“ u vidu strahovito opasne progresije i vrzinog kola dugovanja-potraživanja. To se naročito odnosi na krajnje neuralgičnu relaciju Sever-Jug.

Od doba velike ekonomske depresije i sloma međunarodnog zlatnog standarda početkom tridesetih godina zapadni svet i čovečanstvo u celosti neprestano su suočeni s *kriznim* oblicima osnovnih i tržišnih kamata, deviznih kurseva i tzv. rezervnih valuta. Razoren je i definitivno napušten standard vrednosti nacionalnih valuta, a da Zapad nikad nije sebi do kraja položio račun o stvarnim posledicama i implikacijama „ubistva“ tog „međunarodnog zloće“, koji je, prema Šumpeteru, povremeno saopštavao nacijama i svetu veoma neugodne istine o njihovom privrednom životu. Taj davnašnji Šumpeterov naučni nalaz, veliko upozorenje i poruka državicima i međunarodnoj javnosti nisu još sasvim shvaćeni.

Zapad, a za njim ceo svet, uleteli su „glavačke“ u epohu računsko-apstraktnog i simboličkog novca bez inherentne vrednosti. Taj novac je i uveliko etatizovan. Sasvim, uostalom, kao i centralne banke, Banka za međunarodne obračune u Bazelu (BIS) i MMF koji se „staraju“ o tzv. primarnom novcu (monetaristički agregat M-1) i koliko-toliko utiču na relativnu stabilnost i međunarodnu ravnotežu valutnih i deviznih kurseva.

Bretonvudskim monetarnim sporazumima iz 1944. godine položeni su temelji MMF-u i Svetskoj banci, ali i predat veliki monetarni monopol u ruke SAD i Velike Britanije. Reč je tu o dovoljno poznatim značenjima i materijalnim i violentnim određenjima tzv. rezervnih valuta broj 1 i 2. Dakle radi se o američkom dolaru i funti sterlinga koji su suvereno vladali svetskom finansijskom scenom sve do sredine šezdesetih godina. Te zemlje, a osobito SAD, nisu mogle odoleti iskušenjima da povremeno eksploatišu zlatne žile tog kolosalnog monopola bez presedana u celoj dotadašnjoj istoriji čovečanstva.

U tom supermonetarističkom monopolu, udruženom s velikim ekonomsko-tehnološkim i oružanim snagama tih dveju zemalja, leži tajna odnosno stvarno objašnjenje njihove suprematije u svetu finansija, a preko toga i nad celom svetskom privredom – sve do sloma bretonvudskog zlatno-valutnog

sistema 15. avgusta 1971, i prve velike naftne (energetske) krize 1973/1974. godine.

Tom slomu „kumovao“ je i rat u Vijetnamu. A onom tzv. energetsom krizom (periodičke krize) upravljala su gospoda iz tzv. Trilateralne komisije. Između ostalog, za iniciranje i upravljanje onom prvom energetsom krizom veoma je zaslužan i Henri Kisindžer. Reč je o jednoj njegovoj specijalnoj studiji posvećenoj problematici energije u svetu, relativnim cenama najvažnijih energetske sirovina, deviznim kursevima itd. OPEC, taj donedavno moćni kartel zemalja glavnih proizvođača nafte, u najtešnjoj je povezanosti s tim procesima i fenomenima.

Jozef Šumpeter je bio apsolutno u pravu kada je pledirao da se kritički pronikne u opšte unutrašnje povezanosti kapitalizma, socijalizma i geopolitike, i da se nekako dospe do „same srži grandiozne logike istorijskih zbivanja“. Svi važniji ekonomski odnosi i procesi u svetu otkrivaju se tada i u svojim *kriznim* oblicima, i u presudno važnoj geopolitičkoj dimenziji.

„Hladni ratovi“, i periodička popuštanja napetosti među državama i blokovima (tzv. detanti) jesu savremeni geopolitički izrazi i određenja navedenih i drugih ekonomskih odnosa i procesa, neprestanih sukoba ekonomskih interesa oko najvažnijih izvora sirovina i energije, oko tržišta prođe (realizacija) roba i usluga visoke tehničke strukture, i drugo.

U njihovoj osnovici, veoma složenoj zemaljskoj jezgri, jesu i kretanja tehnologije materijalne proizvodnje, tendencije stvaranja tzv. vojnoindustrijskih kompleksa, tehnike cepanja atoma i gena, novi sintetički materijali, proizvodno primenjeni i komercijalno iskorišćavani rezultati mikrobiologije, i drugo. U zemaljsku jezgru tih ponešto diviniziranih, a u svakom slučaju uveliko ideologizovanih procesa i fenomena spada i razvitak *mikroelektronike*, s njenim elektronskim računarima, submikronskim silicijumskim i dijamantskim čipovima, tzv. veštačkom inteligencijom, holografijom i drugim oblicima njene proizvodnje, vojne (marijalna) i druge primene.

Čovečanstvo se našlo na zvezdanim stazama moderne nauke i tehnologije, ali i suočeno s brojnim i sve prikrivenijim opasnostima, destrukcijama i neizvesnostima.

Nije li jedna od važnih karakteristika ovog „doba neizvesnosti“ to što su nacije i zemlje „upale u boje“ velikih

obaveštajnih službi i tajne diplomatije?! Otkuda to da se pojedinci iz tih službi i opskurnih sfera veoma često nađu na visokim i najvažnijim državnim položajima? Zašto su se, na primer, najsposobniji obaveštajci našli u situacijama da tragaju za novim (visoke) tehnologijama i da se uče različitim ekonomskim veštinama, uspešnom sklapanju poslova itd. za šta očito nemaju odgovarajućih ličnih sposobnosti.

Mnogo pitanja, i mnogo situacija *dostojnih* filozofsko-naučnog propitivanja, ali malo odgovora. Osobito onih pravih, verodostojnih, delotvornih.

Sovjetski Savez, Jugoslavija, Kina i neke druge zemlje mogu naći prava, odnosno civilizacijska rešenja za neke svoje osnovne probleme i najveće nevolje.

Jedan od neizostavnih uslova za stvaralačko traganje i rešavanje tih presudno važnih zagonetki vlastitog društvenog razvitka i *kriza* tih razvitaka jeste da se shvati ono što je Martin Hajdeger nazvao „najvećom nuždom *mišljenja*“. Ta se nužda sada sastoji u tome da se govori – *misleći*, i da se samo mišljenje „neposredno i u skovanom liku iznese pred njegovu stvar i time na njegov put“.

Međutim, sami moramo pronaći puteve i načine da se oslobodimo od izvesne hajdegerovske „mrzovolje“ ili čak rezignacije kada veličinu svih tih pitanja i stvarnih društvenih problema o kojima moramo razmišljati i raspravljati smatramo – *prevelikom*. Ne smemo upasti u epistemološku klopku da zbog te megatežine i velike složenosti stvarnih problema posegnemo za pragmatičkim i pozitivističkim metodima i manirima, te stanemo „da gradimo na uskim i nedalekosežnim stazama jednog prelaza“ iz stanja s kojim gotovo niko od nas ne želi da se pomiri, u „nešto“ što nam je u ovom trenutku nejasno i neizvesno. A možda nam „to“ tako samo izgleda, možda smo previše impresionirani „šarenim prividom“ izvesnih društvenih stvari i procesa? Neophodno je da se *novom duhovnošću* i s mnogo višom teorijsko-metodološkom svešću, a ne samo „novim mišljenjem“, hvatamo ukoštac s „novim neprozirnostima“ ekonomsko-tehnološkog, finansijskog, kulturnog itd. društvenog razvitka savremenog sveta.

„Ništa bez Zapada!“ – poručuje nam emfatično Cvijeto Job već u samom naslovu svog članka (komentar) u beogradskom nedeljniku „Vreme“, od 18. februara 1991. godine.

Ništa ni sa Zapadom, bez ili protiv Zapada – ako smo „mačići mali“. Ako za rešenja *naših* velikih društvenih zagonetki i mnogobrojnih „specijalnih“ ekonomskih, finansijskih i drugih društvenih problema trčimo u inostranstvo kao za „svež“ novac, za „novi sveži kapital“, za elemente *know-howa* i drugo.

U našem narodu su odavno „u opticaju“ krilaticice: U sebi u svoje kljuse, Pomozi sam sebi, pa će ti i Bog pomoći, i slične.

Tek ako kao stari Grci i Japanci tokom i posle *Meidži* epohe iz 1867, budemo znali i umeli da *primamo* iz sveta, iz različitih civilizacija, različita znanja, umetničke stilove i „škole“, različite metode tehnološkog rada i drugo, i u isto vreme *nudimo* tome svetu i tim civilizacijama ono što smatramo, i ono što drugi ocene, da je zaista vredno i dragoceno u našim nacionalnim kulturama i dosadašnjem zajedničkom društvenom životu, ta i takva naša *otvorenost za novo*, i otuda opštecivilizacijsko, jeste „ono pravo“ što nam može trajno osigurati mesto i egzistenciju pod suncem opštečovečanskog kretanja ka boljim i humanijim oblicima življenja.

S U M M A R Y

TRAPS AND WRONG ROADS OF DETENTE

The war in the Middle East makes a cause and a „trial stone“ for a critical scrutiny of established views on the *détente* and on its official intents. That the *détente* is not the „promised tomorrow“ is convincingly shown by the actual war, by a great confusion and schism between many of till yesterday socialistic countries, by an exacerbation of relations between countries of the geopolitical North and South, etc.

Still, considering the general interconnections between capitalism, socialism and geopolitics remains the author's main preoccupation. Within this framework are in the article presented multi-centuried „troubles of the West with Russia as Russia“, be it czarist or „red“ empire, pretensions of the Great Britain and the USA to rule the world, and also problems and difficulties of the European Community, etc.

The author also calls attention to the traps and wrong roads of *détente*, because of differences in positions and power of two superpowers, and also because of differences and irrationalities in their basic motivations and aims.

R E S U M E

TRAPPES ET IMPASSES DE LA DETENTE

La guerre au Moyen Orient est une „pierre d'essai“ et un motif pour l'examen critique des pensées officielles et des intentions régnantes de la détente. La guerre actuelle montre d'une façon décisive que la détente n'est pas un „landemain promis“ et au profit de cette constatation on voit aussi des disputes et divorces des pays ex-socialistes, aggravement des rapports entre des pays du Nord géopolitique et du Sud etc.

Néanmoins, étude des liens générales entre le capitalisme, le socialisme et la géopolitique est une des préoccupations principales de l'auteur. Dans ce cadre, on a montré des „troubles séculaires de l'Ouest envers la Russie comme telle“, tsariste et l'empire „rouge“, des prétentions de la Grande Bretagne et des EUA concernant la domination mondiale, les problèmes et les difficultés de la Communauté Européenne etc.

Dans cet essai on montre aussi des trappes et des impasses de la détente à cause des positions et des puissances différentes de deux superpuissances et des différences et irrationnalisations des motifs des objectifs fondamentaux.

Р Е З Ю М Е

ЗАПАДНИ НА ПУТИ РАЗРЯДКИ

Война на Среднем Востоке является поводом и „испытательным камнем“ для критического обсуждения господствующего понимания и служебных стремлений разрядки. Что разрядка не является „обещанным завтра“ убедительно показывает актуальная война, большая путаница и расклеты во многих странах, которые почти вчера были социалистическими, ухудшение отношений между странами геополитического Севера и Юга и т.д.

Однако, рассмотрение общих связей между капитализмом, социализмом и геополитикой является основным увлечением автора. В рамках этого показываются многовековые „затруднения Запада с Россией как Россией“, царской и „красной“ империей, претензии Великобритании и США овладеть миром, проблемы и затруднения Европейского содружества и т. д.

В очерке указывается и на западни на пути разрядки, возникающие по причине различных позиций и мощи двух сверхдержав, а также по причине разности и иррациональности их основных методов и целей.

Jugoslavija i „nova evropska arhitektura“

Dr *PREDRAG SIMIĆ*

Savremene promene u Evropi, nesumnjivo, doprinele su kraju Shladnog rata i trke u naoružavanju, ali je, istovremeno, njima okončan i jedan sistem međunarodnih odnosa koji je, uprkos mnogobrojnim nedostacima, omogućio najduži period mira i stabilnosti u novijoj evropskoj istoriji. Njihova brzina i asimetričnost (integracija na zapadu i dezintegracija na istoku kontinenta) otvorile su više dilema, a među njima i o tome da li Evropa odista prestaje biti bipolarna, ili se radi samo o intermecu, u kojem će staru podelu Istok-Zapad zameniti podela između „centra“ i „periferije“, odnosno između razvijenog i čvrsto integrisanog zapada i nerazvijenog i nestabilnog istoka kontinenta.

Koincidencija, ali i međusobna uslovljenost tih promena i duboke ekonomske, socijalne i političke krize u Jugoslaviji učinili su da se značajno izmeni njen posleratni geopolitički položaj u Evropi, s neposrednim konsekvencama po njenu bezbednost, interese i moguće opcije budućeg razvoja. Višeznačnost tih promena ogleda se u činjenici da one ozbiljno utiču kako na međunarodni položaj i spoljnu politiku zemlje (globalni, regionalni i bilateralni nivo), tako i na njen unutrašnji razvoj. To naročito potvrđuje činjenica da su brojna, ranije isključivo unutrašnjopolitička pitanja manje-više internacionalizovana (Kosovo, Knin, odnosi između Slovenije, Hrvatske i Srbije, uloga JNA itd.), pa se Jugoslavija sada smatra jednim od potencijalno najopasnijih kriznih žarišta u Evropi. Na osnovu takve procene, otvorena je debata ne samo o politici koju bi trebalo voditi prema njoj (kako među vodećim faktorima međunarodnih odnosa u Evropi, tako i među njenim susedima) već i o samoj budućnosti Jugoslavije i potrebi očuvanja njenog teritorijalnog integriteta.

EVROPA U PREKRETNICI

Evropski kontinent, već četiri decenije podeljen na dva međusobno oprečna politička, ekonomska i socijalna sistema, zahvaćen je poslednjih godina snažnim talasom promena, koje su značajno izmenile njegovu geopolitičku konfiguraciju i otvorile proces duboke i dalekosežne evolucije, koja neposredno utiče na položaj i interese svih činilaca međunarodnih odnosa u Evropi. Savremene promene u Evropi, nesumnjivo,

doprinele su kraju hladnog rata i trke u naoružavanju, ali je, istovremeno, njima okončan i jedan sistem međunarodnih odnosa, koji je, uprkos svojim mnogobrojnim nedostacima, omogućio najduži period mira i stabilnosti u novijoj evropskoj istoriji. Njihova brzina i asimetričnost (integracija na zapadu i dezintegracija na istoku kontinenta) otvorile su više dilema, a među njima i o tome da li Evropa odista prestaje biti bipolarna ili se radi samo o intermecu, u kojem će staru podelu Istok – Zapad zameniti podela između „centra“ i „periferije“, odnosno između razvijenog i čvrsto integrisanog zapada i nerazvijenog i nestabilnog istoka kontinenta. Da li su tekući evropski procesi nepovratni ili bi i dalje valjalo računati na mogućnost povratka na ranije hladnoratovske podele pod uticajem brojnih činilaca zavisi, pre svega, od karaktera daljeg razvoja u Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji i drugim zemljama Srednje i Istočne Evrope. Stoga brojni analitičari evropskih zbivanja sve češće prvobitnu sintagmu o prerastanju „bipolarne“ u „kontinentalnu Evropu“, kao rezultatu okončanja „hladnog rata“ na kontinentu, sve češće zamenjuju tezama o nastanku „međevrope“ i „jedne i po Evrope“.¹

Posleratna podela Evrope na Istok i Zapad nestaje, pre svega, zbog toga što nestaje Istočna Evropa u njenom ideološkom i geopolitičkom značenju. Povlačenje Sovjetskog Saveza iz tog područja i kolaps državnog socijalizma stvorili su svojevrsni „vakuum“, ne samo u pojasu između Baltika i Jadrana nego i u razmerama čitavog kontinenta, budući da se i zapadne integracije sada suočavaju s izazovima za koje, izgleda, nisu bile dovoljno spremne. Otuda prvobitno uverenje da ideje zapadnoevropske integracije („Evropa '92“) nude uporište promenama na čitavom kontinentu, a time i univerzalne odgovore na probleme savremenih evropskih društava, sada deluje mnogo manje ubedljivo nego pre godinu dana, te se nije teško složiti s ciničnom opaskom Ralfa Darendorfa da će „Evropa '92 svakako doći, samo se ne zna kad“.² Uprkos

¹ Na primer, takvu tezu zastupa nemački profesor Peter Bender u saopštenju pod naslovom *Aktuelne promene u Evropi*, podnetom na nemačko-jugoslovenskom „okruglom stolu“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“, održanom 12. i 13. decembra 1990. u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu (fotokopirano).

² Navedeno prema: Pierre Hasner: *Europe Beyond Partition and Unity: Disintegration or Reconstitution? International Affairs*, vol. 66, No. 3/1990, p. 461. Problemi s kojima se suočava ostvarivanje ciljeva „Jedinstvenog evropskog akta“, naročito posle ujedinjenja

nesumnjivom uspehu samita KEBS-a u Parizu, novembra 1990, da postavi temelje „nove evropske arhitekture“, već je izvesno da će njena izgradnja biti mnogo složenija nego u vreme kada su dve supersile mogle, uz manju ili veću podršku svojih saveznika, donositi odluke kojima se preko noći menjala sudbina čitavog kontinenta.

Koincidencija, ali i međusobna uslovljenost tih promena i duboke ekonomske, socijalne i političke krize u Jugoslaviji učinili su da se značajno izmeni njen posleratni geopolitički položaj u Evropi, s neposrednim konsekvencama po njenu bezbednost, interese i moguće opcije budućeg razvoja. Više-značnost tih promena ogleda se u činjenici da one ozbiljno utiču kako na međunarodni položaj i spoljnu politiku zemlje (globalni, regionalni i bilateralni nivo), tako i na njen unutrašnji razvoj. To naročito potvrđuje činjenica da su brojna, ranije isključivo unutrašnjopolitička pitanja manje-više internacionalizovana (Kosovo, Knin, odnosi Slovenije, Hrvatske i Srbije, uloga JNA, itd.), pa se Jugoslavija sada smatra jednim od potencijalno najopasnijih kriznih žarišta u Evropi.³ Na osnovu takve procene, otvorena je debata ne samo o politici koju bi trebalo voditi prema njoj (kako među vodećim faktorima međunarodnih odnosa u Evropi, tako i među njenim susedi-ma),⁴ već i o samoj budućnosti Jugoslavije i potrebi očuvanja njenog teritorijalnog integriteta.⁵

Kraj Istočne Evrope

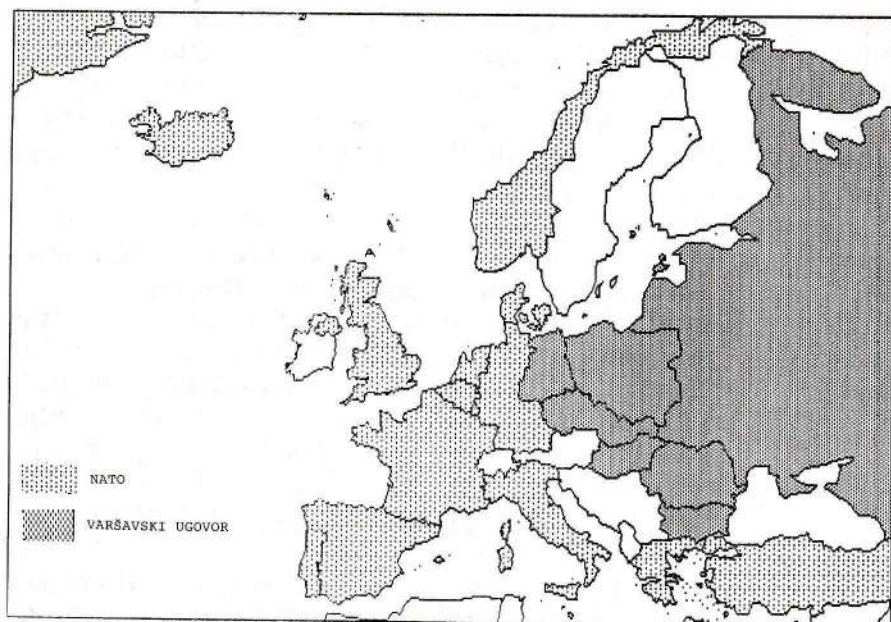
Produbljivanje krize Sovjetskog Saveza i drugih istočnoevropskih zemalja, koja je konačno dovela do njegovog kraja,

Nemačke, učinili su izvesnim da će stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta kasniti u odnosu na prvobitno utvrđenu dinamiku.

³ Iako su u sadašnje vreme takve procene česte, najveći uticaj je imala analiza američke centralne obaveštajne agencije (CIA), koja je postala dostupna javnosti u komentaru Davida Bindera, objavljenom krajem 1990. u *The New York Timesu*. Prema njoj, moglo bi doći do raspada Jugoslavije u narednih 18 meseci, a bio bi praćen nasiljem i, eventualno, građanskim ratom s dalekosežnim posledicama po mir i bezbednost u Evropi. Videti: *Kako Jugoslavija da ostane jedinstvena?* (*The New York Times*), prema: *Tanjug – crveni bilten*, br. 56/1990.

⁴ Videti: *Peter Jankowitch: Austrija i jugoslovenska kriza (Zukunft)*, prema: *Tanjug – crveni bilten*, br. 56/1990; *Raspada se Titova država na italijanskoj granici (Il Giorno)*, isto, br. 4/1991; *Đani de Mikelis: Sudbina Jugoslavije još nije zapečaćena (Borba)*, isto, br. 2/1991, i drugo.

⁵ Videti: *Treba li se zalagati za jedinstvenu Jugoslaviju?* (*The New York Times*), *Tanjug – crveni bilten*, br. 42/1990; *Ne pretvarajte Jugoslaviju u evropski Liban (The New York Times)*, isto, br. 56/1990; *Raspad neizbežan (Voice of America)*, isto, br. 4/1991, i drugo.

Sl. 1 Bipolarna Evropa: zemlje NATO i Varšavskog ugovora

teško da je moglo iznenaditi. Počev od Lenjinovog NEP-a i debata među sovjetskim ekonomistima iz dvadesetih godina, preko radova Oskara Langea, Jevseja Libermana, Wlodimierza, Brusa, Sun Yefanga, Chen Yuna, Ota Sika, Resze Niersza, Janosa Kornaja, jugoslovenskih „profitaša“ i mnogih drugih, razvijalo se saznanje o „fatalnim slabostima“⁶ državnog socijalizma, koje je bilo povod za mnoge (neuspešne) pokušaje reformi.⁷ Ipak, nagli krah tih sistema krajem 1989. i tokom 1990. godine bio je pomalo neočekivan. Sistem koji je nastao pre sedamdeset godina i koji je, kako-tako, funkcionisao širom Istočne Evrope u čitavom posleratnom periodu, srušio se tokom samo „četiri fantastična meseca“ pred naletom istinskih socijalnih revolucija. Njegov kolaps nije, međutim, označio i kraj privrednih, socijalnih, pa i političkih problema tih zemalja, koje se sada suočavaju sa zastarelim i ruiniranim ekonomijama,

⁶ Jiang Yifei: *The Theory of an Enterprise-Based Economy, Social Sciences in China*, No -/1980, p. 48.

⁷ Videti: Predrag Simić: *Sadržaj i perspektive promena u socijalističkim zemljama, Vojno delo*, br. 1/1990, str. 9-44.

nesposobnim da se uključe u savremene tokove svetske privrede, dezintegriranim socijalnim i političkim sistemima i mnogobrojnim, već pomalo zaboravljenim problemima u sferi međunarodnih odnosa. Prvi posleratni višepartijski izbori, koji su tokom 1990. godine održani u svim istočnoevropskim zemljama (izuzev SSSR-a i Albanije), označili su samo kraj partijske države, ali je tek njihov ishod pokazao da je put koji treba preći do savremenih pluralističkih i demokratskih društava, sposobnih da se uključe u evropske integracione procese, veoma dug.

Čak i bez komunističkih partija na vlasti, stari sistem je u mnogo čemu nastavio da traje, nalazeći čvrsto uporište u nacionalizmu, koji se, poput *deus ex machina*, nameće kao univerzalno rešenje svih problema postsocijalističkog razdoblja, iako se najčešće radi samo o novom vidu autoritarnog kolektivismu, po mnogo čemu sličnom starom, državnosocijalističkom kolektivismu. U nemogućnosti da stanovništvu ponude dovoljno delotvorna i brza rešenja dubokih privrednih i socijalnih problema nasleđenih iz vremena „real-socijalizma“, nove političke snage uglavnom posežu za nacionalizmom kao jedinim pouzdanim sredstvom političkog okupljanja u tim okolnostima. Iako je nacionalizam, u principu, legitimno sredstvo političke mobilizacije, naročito u uslovima kada treba objediniti čitavo jedno društvo u naporu modernizacije i sveobuhvatnih strukturnih privrednih i društvenih promena, u Srednjoj Evropi i, naročito, na Balkanu, gde su mnogobrojne nacije izmešane na ograničenoj teritoriji, on neminovno nosi eksplozivni naboj međunacionalnih sukoba nesagledivih razmera. Ukratko, mnoge zemlje nekadašnje Istočne, a sadašnje Srednje Evrope moraće dugo i mukotrpno da se prilagođavaju zahtevima tržišta i političkog pluralizma da bi se, tek potom, suočile s problemima prelaska od industrijskog ka postindustrijskom društvu, odnosno procesa koji je na Zapadu započet krajem sedamdesetih, a koji je u Zapadnoj Evropi sredinom osamdesetih godina doveo do ubrzavanja ekonomske, socijalne i političke integracije.

Lišene ideološke „fasade“, bivše socijalističke zemlje sada pomalo nalikuju zemljama „trećeg sveta“ u suočavanju sa klasičnim razvojnim problemima. To će, verovatno, biti razlog da političku podelu Evrope zameni druga podela, koja će imati većinu obeležja podele između Severa i Juga. Čak i bez

Berlinskog zida, granice između dve Evrope još dugo će postojati. Kao i u slučaju zemalja u razvoju, već i sada se može primetiti raslojavanje među pojedinim zemljama dojučerašnjeg evropskog istoka.⁸ U prvu grupu spadaju tzv. lako prilagodljive zemlje, koje zbog svoje ekonomske i socijalne strukture, istorijskog nasleđa i spoljnopolitičkih faktora mogu u dogledno vreme (odnosno, početkom 21. veka) verovatno prevazići krizu postsocijalizma. Pre svega, radi se o bivšoj Istočnoj Nemačkoj i, verovatno, Čehoslovačkoj, tj. o zemljama u kojima je proces industrijalizacije okončan pre nastanka socijalističkih režima.⁹

Tabela 1.

RAZLIKE U NIVU RAZVIJENOSTI IZMEĐU ISTOČNOEVROPSKIH ZEMALJA I ZEMALJA EZ/a

	Jedin.	EUR-12/b	IEUR-7/c	SSSR	IEUR-8/d
Stanovništvo	mil.	323.2	135.8	283.1	418.9
BNP	mrd ECU	3721.2	845.4	1905.0	2750.0
BNP per-cap.	ECU	11515.0	6225.0	6729.0	6566.0
Proseč. rast	%	1.8	1.3	1.9	1.7
BNP 1980/87					
Energetski intenzitet	Kwh/ECU	0.38	0.55	0.67	0.63
Ispušt. CO2 per-capita	met.tona	2.2	3.24	3.71	3.56

- a) Izvori: EUROSTAT, UN, IEA, procene 12. direkcija Komisije EZ
 b) zemlje EZ
 c) DR Nemačka, Bugarska, Češka i Slovačka, Mađarska, Poljska, Rumunija, Jugoslavija.
 d) IEUR-7 + SSSR

⁸ Profesor Peter Bender kaže: „Planska privreda se svuda ukida, ali time još ne nastaje tržišna privreda. Životni uslovi su se čak, uglavnom, pogoršali: stari sistem više ne funkcioniše a novi nije još zaživeo, naročito se prelaz s planske na tržišnu privredu pokazao mnogo težim nego što se predviđalo. Osim toga, Poljaci, Česi, Slovaci, Mađari, Rumuni, Bugari i narodi Jugoslavije nisu te sreće kao NDR, oni nemaju svoju Saveznu Republiku Nemačku koja bi im ogromnim iznosima u trocifrenim sumama u milijardama nemačkih maraka olakšala prelazak iz jednog sistema u drugi. I zbog toga nastaje opasnost od socijalnih eksplozija, autoritarnog razvoja i nacionalističkih ispada. I ovde je predviđanje teško, ali se sigurnim čine dve stvari. Nigde u postkomunističkoj Evropi demokratija još nije zagarantovana. A te zemlje ne mogu da se izvuku iz blata, niti je samo pomoć Zapada u stanju da ih spase“. Peter Bender, *isto*, str. 3.

⁹ U tu grupu najverovatnije spada i Mađarska, pre svega zahvaljujući nedvosmislenoj političkoj orijentaciji prema Zapadu i dosadašnjoj spremnosti mađarskog društva da

Na drugom kraju skale nalaze se tzv. teško prilagodljive zemlje, koje se tek suočavaju sa socijalnim, ekonomskim i političkim problemima rane industrijalizacije, ili su iz drugih razloga onemogućene da prevaziđu krizu postsocijalizma. U najtežem položaju su, po svemu sudeći, višenacionalne zajednice – naročito Sovjetski Savez i Jugoslavija – u kojima porast etničke napetosti i podele između vlastitog „severa“ i „juga“ umnogome ometaju i čine neizvesnim neizbežne procese prilagođavanja. Akumulirano socijalno nezadovoljstvo zbog neuspeha starog sistema i prespor tempo promena neizbežno vode eskalaciji nacionalističkog ekstremizma i drugim oblicima socijalne patologije, usled čega te zemlje gube sposobnost da se racionalno suoče s teškoćama strukturnih društvenih promena. Neuspeh programa jugoslovenskog premijera Ante Markovića, poljskog vicepremijera Balcanovića, bugarskog premijera Lukanova i drugih reformatora u Srednjoj i Istočnoj Evropi mogao bi se protumačiti upravo nesprennošću tih društava da plate neizbežnu ekonomsku, socijalnu i političku „cenu“ promena.

Pored sve vidljivijih razlika između evropskog „severa“ i „juga“, pažnju sve više privlači sve izraženiji nacionalizam u bivšim socijalističkim zemljama koji, obnavljajući mnoge, već pomalo zaboravljene etničke i međudržavne konflikte (Baltik, Jugoslavija, odnosi Čeha i Slovaka, Mađara i Rumuna),¹⁰ otvara problem razlika na relaciji istok – istok. Postojeći sistem međunarodnih odnosa u Evropi, izgrađen u uslovima hladnog rata i bipolarizma, teško može ponuditi mehanizme za rešavanje tih konflikata. Prema mišljenju Pierra Hassnera, „jasno je da opasnost nasilja u novoj Evropi pre dolazi od rasta nacionalizma na Istoku, krize multinacionalnih država kakve su Sovjetski Savez i Jugoslavija, i manjinskih i pograničnih sporova“, nego od nasleđa bipolarizma na kontinentu. „Malo je toga“, nastavlja Hassner, „što NATO (ili, u tom pogledu, francuska i britanska moć odvrćanja) mogu učiniti u slučaju

prihvati visoku ekonomsku i socijalnu cenu strukturnih promena. Prema mišljenju jednog od vodećih nemačkih stručnjaka za Srednju i Istočnu Evropu, Jahna Egberta, „jedino Čehoslovačka i Mađarska imaju izgleda da u dogledno vreme ispunе uslove za ulazak u zapadnoevropske integracione grupacije“, i to kako zbog socioekonomskih pretpostavki, tako i zbog političke volje i relativno male veličine (to mišljenje je saopšteno prilikom susreta nemačkih i jugoslovenskih politikologa, održanog krajem 1990. na Fakultetu političkih nauka u Beogradu).

¹⁰ Videti: *Catherine Durandin: Vers une nouvelle guerre roumano-hongroise?*, u: G. Castellan (ed): *Les nationalites de l'Autriche-Hongrie et la paix de 1918-1919 - Actes du colloque franco-autrichien*, Institut Autrichien, Paris, 1990. pp. 115-126.

građanskog rata u Jugoslaviji, sovjetske intervencije u balitičkim državama ili sukoba između Rumunije i Mađarske. Svi ti potencijalni unutrašnji ili međudržavni oblici nasilja imaju mnogo više veze sa problemima predratne Evrope ili današnjeg trećeg sveta nego s konfrontacijom Istoka i Zapada tokom poslednjih 45 godina¹¹.

Iako je Zapad svestan da je pobeda u hladnom ratu stvorila obaveze prema bivšim socijalističkim zemljama (potvrđuju naponi EZ i Grupe 24), mnogi politički i ekonomski činioци određivaće obim i karakter te pomoći. Već i sama ocena izgleda privrednih i političkih promena u pojedinim zemljama utiče na stavove zapadnih investitora i na obim finansijske i druge podrške na koju te zemlje mogu računati (što se jasno može videti već i iz Houstonske deklaracije).¹² Veoma značajan dodatni otežavajući činilac jeste rat u Persijskom zalivu, koji smanjuje interes zapadne javnosti i raspoložive fondove za pomoć Srednjoj i Istočnoj Evropi. Sada nije retkost cinična opaska da će u „novom evropskom domu“ za jednu zemlju biti rezervisan „stan“ na prvom spratu, za druge u „prizemlju“, dok će treće, naročito bivše socijalističke zemlje, morati da se zadovolje „suterenom“. Otuda se može realno očekivati da će problemi preobražaja društva Srednje i Istočne Evrope, koje će pratiti velike socijalne i političke napetosti, uslovljavanje zapadne pomoći i tek delimično otvorena vrata zapadnoevropskih integracija, u dogleđno vreme izazvati razočaranje u mnogim od tih zemalja, koje može postati pogodno tle za populističke i autoritarne ideje i režime.¹³ U takvim okolnostima može se očekivati da će

¹¹ Isto, p. 467.

¹² Sammit says trade talks have „highest priority“ (text: Houston Economic Declaration), Wireless File, Eur 302 07/11/90, USIS Belgrade. Evropska zajednica, kao koordinator pomoći Grupe 24 zemljama Srednje i Istočne Evrope, još posle pariskog samita 1989. godine utvrdila je tzv. PHARE program sveobuhvatne finansijske i druge pomoći Poljskoj i Mađarskoj, na osnovu procene da su promene u tim zemljama najperspektivnije u pogledu razvoja tržišne privrede, političkog pluralizma i poštovanja ljudskih prava. Tek krajem 1990. godine program je proširen na Čehoslovačku, Bugarsku i Jugoslaviju. Na samitu u Houstonu odluka o pomoći SSSR-u odložena je iz formalnih razloga (neizvesnost razvoja događaja u toj zemlji, izmirenje starih potraživanja Zapada itd.). Rumunija je, za sada, isključena iz tih programa zbog ocene da u njoj demokratski procesi nisu učvršćeni (naročito posle nasilnog gušenja protesta opozicionih grupa posle intervencije rudara u Bukureštu 1990. godine). Politika prema Jugoslaviji poseban je slučaj zbog karaktera njenog odnosa prema Zapadu, i ona je tek krajem 1990. godine uključena u PHARE, TEMPUS i druge programe EZ prema Srednjoj i Istočnoj Evropi.

¹³ Prvobitno oduševljenje „krajem komunizma“ u Istočnoj Evropi na Zapadu sve više zamenjuje zabrinutost zbog sve dublje krize u koju zapadaju te zemlje, nesposobne da savladaju ekonomske, socijalne i političke probleme s kojima su suočene. Videti: *Poludemokrate Istočne Evrope (Newsveek)*, *Tanjug - crveni bilten*, br. 67/1990.

zapadne zemlje nastojati da na različite načine izoluju one zemlje ili grupe zemalja u kojima može doći do većih nemira i sukoba da bi se zaštitile od njihovih posledica. Stoga se često čuje pitanje ne vode li tekući procesi Evropu pre ka 19. nego ka 21. veku. Ono je utoliko umesnije što mnoge zemlje Srednje i Istočne Evrope, probuđene iz četrdesetogodišnje ideološke „hibernacije“, posmatraju Evropu ne kroz prizmu devedesetih, nego tridesetih godina ovog veka, pa se stiče utisak da u tom delu kontinenta „još uvek nije okončan drugi (a možda ni prvi) svetski rat“.

Svakako, optimisti takvom scenariju mogu suprotstaviti obilje sasvim drugačijih argumenata. Među njima se često može naići na paralele s onim što se dogodilo tokom prethodnih dvadesetak godina u azijsko-pacifičkom basenu, gde su kombinovani privredni potencijal i interesi SAD i Japana pokrenuli razvojni ciklus koji je mnoge, donedavno krajnje nerazvijene, zemlje za veoma kratko vreme pretvorio u savremene tržišne privrede. Načelno, osnove za slični scenario u Evropi postoje, naročito kada se imaju u vidu budući privredni potencijal i interesi ujedinjene Nemačke i drugih zemalja zapadnoevropskog „jezgra“.¹⁴ Takav scenario, međutim, baca sasvim drugačije svetlo na mogućnosti „Evrope '92“ i „nove evropske arhitekture“, naročito kada se uzmu u obzir njihove geopolitičke i geoekonomske implikacije, koje će „težište“ privrednih i političkih procesa na kontinentu pomeriti ka njegovom geografskom središtu i, po svemu sudeći, „nemačko pitanje“ ponovo učiniti okosnicom „evropskog pitanja“.

Kontinuitet i promene u Zapadnoj Evropi

Zbivanja na evropskom istoku nisu mogla ostaviti po strani zapadnoevropske integracije (EZ, EFTA, Savet Evrope i dr.) i atlantsko savezništvo. Iako nema sumnje da ona znače pobedu Zapada u hladnom ratu, sada nisu retki glasovi skeptika koji pitaju da li će Zapad biti u stanju da preživi

¹⁴ Šire o procesima u azijsko-pacifičkom regionu i okolnostima pod kojim je došlo do dinamičnog razvoja u više zemalja tog područja videti u: Predrag Šimić, *Ka novoj strateškoj ravnoteži na Pacifiku: Tigrovi dolaze, Narodna armija*, br. 2653/1990, str. 52-54.

svoju pobjedu, naročito u situaciji kada je konflikt u Persijskom zalivu uvukao SAD i druge zapadne zemlje u novi ratni sukob s nesagledivim posledicama. Traganju za odgovorom na to pitanje francuski autor Alain Minc posvetio je knjigu s karakterističnim naslovom „Velika iluzija“,¹⁵ u kojoj je ponudio sumornu sliku budućnosti atlantskog saveza i zapadnoevropske integracije. Čak i ukoliko se ne bismo složili s mnogim Mincovim prognozama, one navode na zaključak da se iza ideja evropske integracije kriju sasvim određeni nacionalni interesi glavnih aktera evropske politike. Otuda debata o Evropi i evropskoj integraciji neizbežno postaje debata o različitim nacionalnim konceptima Evrope i mogućnostima njihove integracije u „novoj evropskoj arhitekturi“.¹⁶

Među tim konceptima poseban značaj, zbog snage i uticaja njihovih nosilaca, imaju četiri koncepta Evrope.

Prvi je nesumnjivo nemački. Zahvaljujući svom ekonomskom, tehnološkom i demografskom potencijalu, ključnom geostrateškom položaju u Evropi, ulozi u Evropskoj zajednici i NATO-paktu i, naročito, ujedinjenju dve nemačke države, Nemačka se ubrzano pretvara u vodeću kontinentalnu silu, čiji interesi i politika već sada značajno utiču na oblikovanje „nove evropske arhitekture“.¹⁷ Tome, sa svoje strane, doprinosi slabljenje uticaja drugih evropskih sila, ali i SAD, u čijoj

¹⁵ „Zapadna Evropa nije nastala u praskozorje čovečanstva. Izašla iz utrobe gvozdene zavese, ona može da nestane s njom. Da li je došlo vreme Evrope koja nije ni zapadna ni istočna? Izvanredna evolucija koja se kreće zajedno sa zamenom jednog sistema bezbednosti drugim. Do juče je to bio atlantski sigurnosni sistem, a sutra, ko zna, nekim čudesnim vaskrsnućem istorije možda će se ponovo aktivirati kontinentalni sigurnosni sistem“. Alain Minc: *La grande illusion*, Editions Grasset & Fasquelle, Paris, 1989.

¹⁶ Nemački autor Jahn Egbert, u svojoj zanimljivoj studiji „Evropa, Istočna Evropa i Centralna Evropa“, naveo je više od dvadeset različitih definicija Evrope. Videti: Jahn Egbert: *Europe, Eastern Europe and Central Europe*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1989.

¹⁷ Ujedinjenjem Nemačke u središtu Evrope nastala je država koja ima gotovo 80 miliona stanovnika (1988. godine SRN imala je 61.4 miliona, a DRN 16.7 miliona stanovnika). Njen ekonomski potencijal je veći od Francuske, Holandije i Belgije zajedno, a čak pet puta veći od zajedničkog ekonomskog potencijala pet srednjeevropskih zemalja: Poljske, Češkoslovačke, Mađarske, Rumunije i Bugarske (nacionalni bruto-proizvod SRN iznosio je 1988. godine 1.120 milijardi, a DRN 207.2 milijarde dolara). U razmerama Atlantskog saveza nemački privredni potencijal iznosi, međutim, tek jednu četvrtinu privrednog potencijala SAD (BNP Sjedinjenih Država je 1988. godine iznosio 4.862 milijarde dolara). Prema: „The World Handbook 1989“, Central Intelligence Agency, Washington, D.C., 1989. Šire o implikacijama ujedinjenja Nemačke na političke procese u Evropi videti u: Predrag Simić: *Evropski integracioni procesi i nemačko pitanje*, *Narodna armija*, br. 2637/1990, str. 48-49 i: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: dug put do jedinstva*, *Narodna armija*, br. 2687/1990, str. 52-54.

javnosti sve više raste tradicionalni izolacionizam i otpor prema ulozi „lidera“ zapadnog sveta ukoliko je to povezano sa slabljenjem njihove ekonomske moći i žrtvama u međunarodnim sukobima, kakav je svojevremeno bio rat u Vijetnamu, a sada je rat sa Irakom. Kao podeljena zemlja, koja se nalazila u središtu posleratne podele Istok – Zapad, a time i na meti gotovo svih istočnih i zapadnih sistema konvencionalnog i nuklearnog naoružanja, Nemačka je imala sve moguće razloge da se istrajno zalaže za smirivanje blokovskih tenzija. Nije teško utvrditi da spoljnu politiku nemačkih lidera, počev od Konrada Adenauera, preko Willy Brandta i Helmuta Schmidta, do Helmuta Kohla i Hans Dietrich Genschera, povezuje želja da se ekonomski potencijal obnovljene Nemačke iskoristi za njen izlazak iz posleratne diplomatske izolacije i za ujedinjenje dve nemačke države, koje je, iz razumljivih razloga, u čitavom tom razdoblju bilo stavljano u kontekst ujedinjenja Evrope. To je naročito izraženo u Brantovoj „istočnoj politici“ i odnosu obe nemačke države prema postavljanju raketa srednjeg dometa u Evropi.¹⁸

Problem promena u bivšim socijalističkim zemljama u Nemačkoj je dobio značenje rasprave o *Mittleeuropi* (tj. Srednjoj Evropi) u istorijskom, kulturnom, ekonomskom i političkom značenju,¹⁹ tj. području između Nemačke i Rusije, veoma heterogenom u etničkom i religijskom pogledu. U savremenim okolnostima, pitanje *Mittleeupe* ima, pre svega, značenje pitanja uspostavljanja vevnog područja između Istoka i Zapada na tragu ideja „istočne politike“, u čemu su naročiti uticaj imali nemački socijaldemokrati.²⁰ Možda je najproduktivniji aspekt takvog pristupa bila teza da „nije potrebno menjati granice, već ono što granice znače“, koja, iako nije potvrđena zbivanjima 1989. i 1990. godine (ujedinjenje Nemačke), ima dalekosežni značaj (bez nje bi, verovatno, problem nemačko-poljske granice bio mnogo teže rešen). Karakterističan trenutak savremene debate o *Mittleeuropi* mo-

¹⁸ Videti: F. Stephen Larabee: *The Two German States and European Security*, MacMillan & Institute for East-West Security Studies, New York, 1989.

¹⁹ Klasičnu analizu koncepta *Mittleeupe*, koja sada ponovo dobija na značaju, ponudio je nemački autor Friedrich Naumann, u svojoj knjizi *Mittleeuropa*, objavljenoj u Berlinu 1915. godine.

²⁰ Videti: Peter Glotz: *Deutsch-böhmische Kleinigkeiten, oder abgerissene Gedanken über Europa*, *Die Neue Gesellschaft*, No. 7/1986, pp. 584-5; Peter Bander: *Mittleeuropa: Mode, Modell oder Motiv*, *Die neue gesselshaft*, No. 4/1987, pp. 297-304.

gao se videti kroz rasprave o položaju Berlina ne samo u razmerama ujedinjene Nemačke već i u razmerama Srednje Evrope.²¹ U celini, međutim, ova debata ukazuje na to da je proces „premeštanja“ Nemačke iz Zapadne u Srednju Evropu već započeo, čime se, postepeno, ne samo sa istočne nego i sa zapadne strane, menja posleratni strateški balans u središtu kontinenta.

Nemačka je, nesumnjivo, najveći „dobitnik“ kraja hladnog rata, i to se ogleda ne samo u činjenici da se ujedinjenje dve nemačke države ostvarilo spektakularnom brzinom već i u nezadrživom jačanju uticaja nove države na čitavom evropskom prostoru. Tome pogoduju i mnogi drugi činioci: specifična „težina“ nemačke privrede u Evropi, geostrateški položaj u središtu kontinenta, fizički dodir sa zemljama Srednje i Istočne Evrope, paralelizam interesa Nemačke i SSSR-a, predstojeći završetak kanala Rajna–Majna–Dunav (druga polovina 1992. godine), koji će Nemačku neposredno povezati sa čitavom Jugoistočnom Evropom i otvoriti najznačajniju evropsku saobraćajnicu, koja će povezati Atlantik sa Crnim morem i dr.²²

Francuska Evropa ima sada po mnogo čemu drugačije značenje od „nemačke Evrope“, što je naročito značajno ukoliko se uzme u obzir činjenica da se zapadnoevropska integracija umnogome do sada kretala na „osovini“ Pariz–Bon.²³ Šezdesetih godina, ideja „Evrope od Atlantika do Urala“ Charlesa de Gaulle-a bila je prihvaćena u Nemačkoj kao put ostvarenja vitalnih nemačkih nacionalnih interesa u posleratnom razdoblju, uprkos tome što je jedan od njenih osnovnih aspekata bila upravo želja da se Nemačka čvrsto „usidri“ u okvirima ujedinjene Evrope, i time osujeti obnova nemačkog ekspanzionizma. Tradicionalna francuska politička

²¹ U najkraćem, premeštanje prestonice SR Nemačke iz Bona u Berlin ponekad se simbolički shvata kao premeštanje „težišta“ nemačke države iz Zapadne u Srednju Evropu, s odgovarajućim konsekvencama po njen geopolitički položaj i ulogu u Evropi (karakteristične u tom pogledu su rasprave o „evropskoj Nemačkoj“, odnosno „nemačkoj Evropi“). Videti: Gesine Schwan: *Berlin: eine europäische Ausgäbe, Sicherheit und Frieden*, No. 4/1988, pp. 342–348.

²² Šire o perspektivama ekonomskih, kulturnih i političkih odnosa u Srednjoj Evropi i Podunavlju videti u: Predrag Simić, *Perspektive podunavske saradnje: Sastavni deo opšteevropskih procesa*, i Boško Antić, *Dunavom plove i ratni brodovi*, „Narodna armija“, br. 2651, Predrag Simić, *Serbia and „Europe of Regions“*, „Politika“ – International Weekly, 15–21 September 1990, p. 6.

²³ Videti: Thierry de Montbrial (ed.): *Le monde et son évolution, RAMSES 91 – Rapport Annuel Mondial sur le Système Economique et les Stratégies*, Dunod et l'Institut français des relations internationales, Paris, 1990.

misao i politička kultura mnogo više od nemačke pridaje značaj precizno definisanim i institucionalizovanim rešenjima. Još od vremena de Gauilleove ideje o „Evropi od Atlantika do Urala“ francusko poimanje sistema odnosa na kontinentu jasno je zasnovano na suverenitetu država – nacija. Takav pristup je izražen i u francuskoj politici prema EZ, koja je osamdesetih godina počela da dobija obrise jedne nove državne tvorevine. Ideja „Evrope '92“ u njenom značenju stvaranja jedinstvenog tržišta i evropske političke saradnje, uostalom, sadrži mnoge elemente takvog pristupa. Ideja o evropskoj konfederaciji, sadržana u poruci francuskog predsednika Francois Mitteranda uoči 1990. godine, u kontinuitetu je takvog prilaza u Evropi. Prema mišljenju danskog autora Ole Wevera, ulazak Istočne Evrope, u optiku francuske spoljne politike shvaćen je kao misija za Zapad, te istočna politika postaje važan element evropskog projekta.²⁴ Pri svemu tome, ne bi trebalo gubiti iz vida da su mogućnosti francuskog delovanja na evropskom prostoru veoma ograničene, uprkos tome što ta zemlja još uvek raspolaže „nuklearnom kartom“, tj. nezavisnim nuklearnim snagama. Ipak, teško je oteti se utisku da je međunarodna uloga francuske sada mnogo manja nego ranije, što je uzrok određenog razočaranja u mnogim zemljama Srednje i Istočne Evrope, koje su tradicionalno bile orijentisane ka Francuskoj.

Na američko viđenje Evrope uticalo je više činilaca: odnos prema drugoj supersili, atlantski saveznici, vlastite mogućnosti i interesi, i drugo. Odnos prema promenama na istoku Evrope i, naročito, prema ujedinjenju Nemačke, nesumnjivo je bio motivisan strateškim ciljevima „likvidacije komunizma“ i prevagom nad glavnim rivalom – SSSR-om, ali i željom da se i u novim uslovima, naročito posle ujedinjenja Nemačke, očuvaju američko prisustvo i interesi u Evropi.²⁵ Karakterističan primer za američki pristup bio je kategoričan stav da do nemačkog ujedinjenja mora doći u okvirima NATO kako bi se buduća nemačka država zadržala „ukotvljena“ (*anchored*) u zapadnim institucijama i sprečila da „isklizne“ iz Zapadne u

²⁴ Ole Wever: *Three competing Europes: German, French, Russian, International Affairs*, vol. 66, No. 3/1990, p. 481.

²⁵ Videti: Max van der Stoel: *The Future of NATO, Occasional Paper*, The Atlantic Council of the United States, Washington, D.C. 1989; *Nato at 40, CRS Review*, Congressional Research Service, Washington, D.C. 1989.

Srednju Evropu.²⁶ Uprkos tome što se sada takav pristup često dovodi u pitanje, nesumnjivo je da on ostaje konstanta američke spoljne politike, čime se pridružuju sve jasniji stavovi u pogledu uloge Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji i NATO. Iako se, u načelu, u KEBS-u vidi okosnica budućeg sistema međunarodnih odnosa i mirovnog poretka u Evropi koji bi SAD obezbedio trajno prisustvo na kontinentu, politika Bušove administracije je da NATO ostaje, do daljeg, glavna opcija američke politike i garancija protiv mogućih neželjenih zaokreta, pre svega u Sovjetskom Savezu.

Kao zemlja koja sebe vidi u ulozi pobednika u hladnom ratu, SAD izražavaju neskriven interes za „ratne dividende“, iako mnogi američki teoretičari međunarodnih odnosa upozoravaju da bi rešenja koja bi ugrozila vitalne interese SSSR-a i, posebno, ruske federacije mogla, na dugi rok, izazvati „versajski efekt“ i produbiti revanšizam SSSR-a, koji je još uvek nuklearna supersila. Među značajne „ratne dividende“ spada i mogućnost smanjivanja američkih vojnih izdataka u Evropi zahvaljujući okončanju blokovskog antagonizma i opadanju tenzija na kontinentu. Stoga američka politika ne propušta da naglasi svoj interes za uvažavanje „legitimnih sovjetskih bezbednosnih interesa“.²⁷ Stav SAD jeste da bivše socijalističke zemlje „ne treba gurati natrag, u naručje SSSR-u“ uskraćivanjem pomoći, te otuda potiče ideja o „novom Maršalovom planu“, koja je dobila osnovne konture na samitu u Houstonu.

Konačno, sovjetska Evropa, motivisana vlastitim potrebama Sovjetskog Saveza, pretrpela je najveće promene. Od nastojanja Brežnjeva da Zapadnu Evropu odvoji od SAD, sovjetske koncepcije su evoluirale do ideja „zajedničkog evropskog doma“ i „opšteevropskog procesa“ Mihaila Gorbačova, koji je imao značajnu ulogu u otvaranju prostora za veliki

²⁶ Videti: Kim B. Holmes: *What America Can Do About the German Question Which Again Haunts Europe, The Background*, The Heritage Foundation, Washington, D.C. 1989.

²⁷ Takav stav dele i evropski saveznici SAD. Nemački ministar inostranih poslova, Hans-Dietrich Genscher, u svom govoru u maju 1990. taj zahtev je izrazio sledećim rečima: „Mi ne želimo da potisnemo SSSR na evropsku marginu. Bolje je ukoliko se (SSSR) kao celina inkorporira u Evrpu, a to znači i u političku dimenziju Evrope ... Mi ne želimo da se bilo ko oseti gubitnikom zbog nemačkog ujedinjenja ... KEBS pruža garancije Sovjetskom Savezu da će igrati u punoj meri ulogu u Evropi. Sovjetski Savez je otvorio svoja vrata i u takvoj situaciji mi moramo proći kroz njih ne dopuštajući nikome da iz zalupi sa ove strane“. *The European*, 11–13. maj 1990.

zaokret na kontinentu.²⁸ U osnovi, savremena politika SSSR-a u Evropi izrazito je defanzivna, usmerena ne na sticanje novih pozicija, već na umanjivanje gubitaka u Srednjoj Evropi i otvaranje kanala ekonomske saradnje sa Zapadom, koja je od vitalnog značaja za uspeh unutrašnjih reformi u SSSR-u. Prema mišljenju mnogih zapadnih analitičara, prvobitno sovjetsko insistiranje na neutralnom statusu Nemačke imalo je smisla samo kao pregovarački adut, kojim je trebalo prinuditi Zapad da prihvati novi sistem kolektivne bezbednosti u Evropi, koji bi SSSR-u ostavio određene ruke za bavljenje vlastitim problemima. Otuda su se interesi SSSR-a, više nego ikada ranije, podudarili s interesima drugih vodećih aktera evropske politike, u čemu se vidi mogućnost za „veliku nagodbu“, koja bi bila materijalizovana u „novoj evropskoj arhitekturi“, a okosnica bi joj bila druga faza procesa KEBS-a.

„Treća Evropa“

Svakako, ne bi trebalo gubiti iz vida interese i političke ciljeve ostalih evropskih zemalja, pogotovu Velike Britanije, Italije, grupe neutralnih i nesvrstanih zemalja i drugih, koji će značajno uticati na dalje tokove razvoja međunarodnih odnosa u Evropi. Kada je reč o Jugoslaviji i činiocima koji će uticati na njenu budućnost, valjalo bi ukazati na dva prilaza izgradnji „nove evropske arhitekture“, koji već snažno utiču ne samo na promene u neposrednom jugoslovenskom okruženju već i na raspoloženje političkih snaga unutar nje.

Prvi prilaz, italijanski, vođen idejama premijera Giulia Andreottia i ministra spoljnih poslova de Michelisa, učinio je da ta zemlja poslednjih godina preduzme više inicijativa na multilateralnom i bilateralnom planu u nastojanju da utiče na oblikovanje nove geopolitičke ravnoteže u Jugoistočnoj i Srednjoj Evropi. Najveći značaj, verovatno, ima tzv. pentagonalna saradnja, koja je, do sada, okupila pet zemalja Jugoistočne Evrope, različitog društvenog i političkog uređenja (Italija, Austrija, Jugoslavija, Mađarska i Češkoslovačka).²⁹

²⁸ Šire o ulozi Sovjetskog Saveza i politike M. Gorbačova u procesu promena u Srednjoj Evropi videti u: Gerard Holden: *The End of an Alliance – Soviet policy and the Warsaw Pact, 1989–90*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1990.

²⁹ Toj grupaciji će se, verovatno, u dogledno vreme priključiti i Poljska, tako da će obuhvatiti čitavo područje Srednje Evrope.

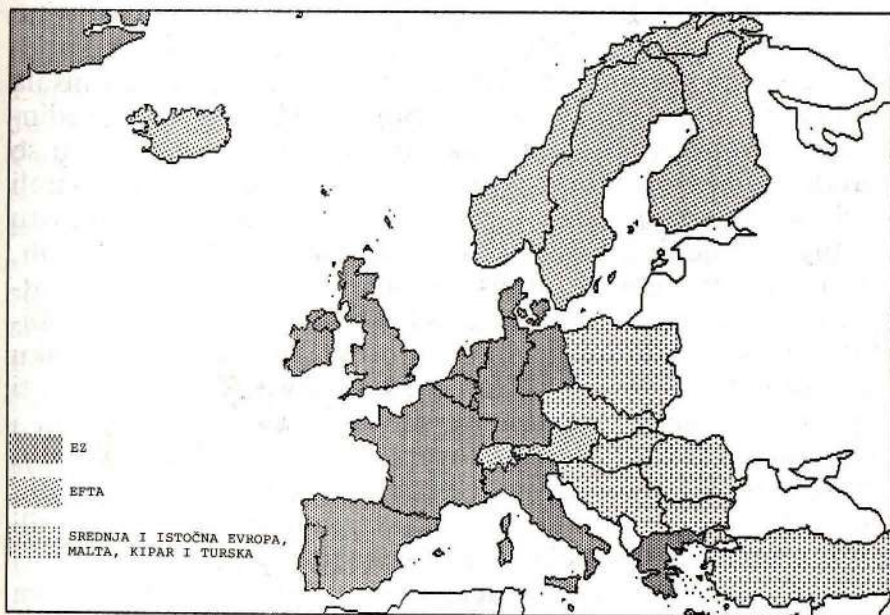
Na planu bilateralnih odnosa Italije i Jugoslavije, poslednjih godina, vidljivi su značajni napori „nove italijanske istočne politike“ da deluje u pravcu konsolidacije prilika u našoj zemlji.³⁰ Pored želje Italije da svoju novostečenu ekonomsku moć iskoristi za integraciju zemalja Srednje i Istočne Evrope u širi evropski kontekst (ali i spreči destabilizaciju zemalja u svom susedstvu, prvenstveno Jugoslavije) i time artikuliše svoju ulogu jednog od glavnih činilaca uobličavanja „nove evropske arhitekture“, na njen interes za „Pentagonalu“ nesumnjivo utiče i želja da se umani ekonomski, kulturni i politički uticaj ujedinjene Nemačke.³¹ Iako italijanske inicijative nesumnjivo pozitivno utiču na procese u Jugoistočnoj Evropi, poznavaoци evropskih prilika i novije političke istorije upozoravaju i na moguće negativne implikacije. Na primer, želja Italije da bude jedan od glavnih političkih faktora u tom delu kontinenta nije novijeg datuma. Njeni koreni mogu se videti još u međuratnom periodu, kada su imali kontroverzne implikacije.³² Jačanje uticaja „Pentagonale“ u evropskim

³⁰ U intervjuu bečkom *Kurieru*, de Michelis je interes Italije za stabilnost Jugoslavije protumačio sledećim rečima: „Raspad Jugoslavije bi bila veoma negativna stvar. Ako Hrvatska i Slovenija demokratski odluče da istupe, onda ih niko ne može sprečiti. Ali, mi im možemo ponešto reći. Podela Jugoslavije bi bila veliki rizik za njih i za nas. To bi sprečilo integraciju Jugoslavije i nekih delova kao što su Slovenija i Hrvatska u zapadnoevropsku privredu. To se sukobljava i sa starim principom, koji je bio veoma dragocen za Evropu, a radi se o nepovredivosti granica. Problem u Jugoslaviji je etničke prirode. Mojim hrvatskim prijateljima kažem da ako se Hrvatska odvoji od Srbije time se neće rešiti problem, jer u Hrvatskoj živi mnogo Srba. Time nastaje problem novog povlačenja granica duž etničkih linija ne samo u Jugoslaviji već i drugde“. Navedeno prema: *Podela Jugoslavije bila bi veliki rizik*, „Borba“, 25. oktobar 1990, str. 8.

³¹ Takav prilaz de Michelis je jasno objasnio u pomenutom intervjuu: „Mi, pre svega, moramo istočnoevropskim zemljama pokazati da je moguće da se fizički ponovo integrišu u Srednju Evropu. Stvarni uspeh u ovom regionu će tek tada doći kada tamo bude uspostavljena tržišna privreda. Ovo je prirodan proces i ne treba ga shvatiti kao konkurenciju sa Nemačkom, već kao jednu vrstu ravnoteže. Iduće godine će, na primer, biti završena izgradnja kanala Rajna-Majna-Dunav, a to je primer za fizičku integraciju Nemačke sa Istočnom Evropom. Ako nismo u stanju da reagujemo na ovakvu tendenciju, onda će se deo Evrope južno od Dunava i Alpa naći u teškoj položaju. Jugoistočni deo Evrope ne sme zaostati u ovom procesu integracije. Ako, na primer, želimo da pomognemo Jugoslaviji, onda je treba uvesti u „zapadnu sferu privrede“. Ideju ravnoteže na jugoistoku Evrope de Michelis vidi na sledeći način: „Nedostajanje ravnoteže je veoma opasna stvar, a poslednji period neravnoteže u Evropi je postojao u 19. veku. Srž ove ravnoteže je bila Austro-Ugarska monarhija. Mi se tamo ne možemo vratiti, ali možemo pokušati da razne države ovog regiona ponovo tako organizujemo da dođe do ravnoteže. Italija, pri tome, može odigrati određenu ulogu. Zašto bi, na primer, Austrija i Mađarska svoju robu izvozile samo preko nemačkih luka? Ono što nam treba to je akcija, potrebna su dela a ne reči. Luke, železnica, telekomunikacije, veze između Furlanije i Hrvatske, između Koruške i Slovenije, to su prirodne stvari“. *Isto*, str. 8.

³² Izvrsnu analizu italijanskog interesa za region Podunavlja i Jugoistočne Evrope ponudio je italijanski autor Claudio Magris u svojoj studiji *Dunav*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.

integracionim procesima moglo bi, takođe, uticati na opadanje uloge grupe nesvrstanih i neutralnih zemalja (uključujući i Jugoslaviju), koje su imale veoma značajnu ulogu u procesu Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji od Helsinkija do Pariza. Konačno, italijanska uloga u tom području neminovno će doći, pre ili kasnije, u kontradikciju sa sve većim nemačkim uticajem, pri čemu ne bi trebalo isključiti mogućnost da tradicionalni spoljnopolitički pragmatizam Italije potraži kompromis sa Nemačkom, što ne bi bio prvi slučaj te vrste u 20. veku.

Sl. 2. Evropa „koncentričnih krugova“

Drugi prilaz imaju zemlje i regioni koji su nekada pripadali Austro-Ugarskoj monarhiji. U najkraćem, on bi se mogao svesti na ideju obnove jedne geopolitičke celine u Srednjoj Evropi (u formi državne zajednice ili nekog oblika srednjoevropske integracije). Takva ideja počiva, pre svega, na zajedničkoj istoriji, kao i kulturnoj i religijskoj srodnosti naroda tog područja. Ona se, po prvi put, šire afirmisala u razmišljanjima kulturnih stvaralaca, kao što su Česlav Miloš, György

Sebastien, François Fejtö, György Konrad i drugi, ali i političara, kao što su austrijski ministri Mock i Busek, brojni češkoslovački, mađarski i slovenački javni radnici, katolički teoretičari itd. Oni u obnavljanju Srednje Evrope vide mogućnosti za obnovu nekih tradicionalnih vrednosti srednjoevropske civilizacije.

Poznati francuski istoričar mađarskog porekla François Fejtö takve poglede obrazlaže na sledeći način: „Prostor koji se postepeno i stidljivo sve više naziva 'Srednjom Evropom' a ne više 'Istočnom Evropom', kako su ga nazivali geografi i istoričari – kao da želi da se opravda Jalta – nosi tragove četiri stoleća ponekad brutalne a ponekad prosvetlene vladavine Habsburga, kojima je uspelo da stvore jaku upravu, koja je, uprkos svojih grešaka i prekomerne birokratije, funkcionisala od Praga preko Galicije sve do Bosne i Hercegovine. Jedinstveni, urbanizovani ekonomski prostor, lonac u kome su se narodi uzajamno pretapali, venčavali se i prezirali, asimilirali se ili se branili od toga – sve je to stvorilo jednu slojevituu kulturu, u kojoj je bilo španskih, italijanskih, čeških, slovačkih, mađarskih, rumunskih, poljskih, srpskih, ukrajinskih, hrvatskih i venecijanskih elemenata – ljudsku vrstu, čiji se senzibilitet i čiji se mentalitet razlikovao od velikih nacija na Istoku i Zapadu, od Francuza, Nemaca, Engleza i Rusa“.³³ Iako ti pogledi nesumnjivo nailaze na simpatije u austrijskoj, (ali i mađarskoj, češkoslovačkoj, slovenačkoj i hrvatskoj javnosti), zvanični predstavnici te zemlje veoma su oprezni prema njima, svesni negativnih reakcija podunavskih naroda koji su bili žrtve austrougarskog ekspanzionizma (to se moglo videti i prilikom nedavnih susreta nekih jugoslovenskih političara sa zvaničnim austrijskim predstavnicima).³⁴

³³ Fejtö dodaje: „Ima se utisak da određena nostalgija danas više i sigurnije spaja narode Podunavlja, nego što ih granice razdvajaju; odvajanje ih je približilo Beču, koji je ranije vladao nad njima a sada, kada mu je oduzeta carska veličanstvenost, postao im je sličniji i provincijalizovan“. Navedeno prema: Ivan Ivanji: *Mogućnost institucionalizovanja podunavske saradnje viđene iz austrijske perspektive*, Centar za stratezijske studije, Beograd, 1989 (fotokopirano).

³⁴ Austrijski ministar spoljnih poslova Alois Mock svoje rezerve obrazlaže sledećim rečima: „Treba energično suzbiti svaku sumnju da mi tu razmatramo bilo kakve prevaziđene istorijske modele. Mi Austrijanci smo veoma ponosni na svoju istoriju; ona ima određene uspone i padove, ali mi krećemo prema budućnosti i nipošto se ne vraćamo u prošlost ... Još jednom bih naglasio da treba da učimo od prošlosti i moramo znati da se prošlost nikada ne vraća“. Austrijski ministar za nauku Busek, poznati zagovornik te ideje, u tom pogledu je još određeniji: „Treba reći da je poznato da se zna šta je bio rezultat dvojne monarhije i da nema nikog ko ozbiljno veruje da se

Zajednički imenitelj svih razmišljanja o obnovi srednjoevropskog političkog, kulturnog i ekonomskog prostora jeste, pre svega, želja da se ispuni „vakuum“ stvoren krahom državnog socijalizma i posleratnog sovjetskog prisustva u središtu kontinenta, ali i strah od sve većeg nemačkog uticaja u njemu. Time se može protumačiti interes ne samo onih naroda koji su dominirali Austro-Ugarskom monarhijom nego i onih, kao što je Češkoslovačka,³⁵ koji su nastali na njenim ruševinama. Objektivno, to bi, verovatno, bio i jedini modalitet državnog suvereniteta Slovenije i, eventualno, Hrvatske van jugoslovenskog okvira.³⁶ Za Austriju, takvo rešenje bi otklonilo mogućnost novog „*anschlussa*“ sa ujedinjenom Nemačkom (koja bi postojala i u slučaju ulaska te zemlje u Evropsku zajednicu), dok bi to Italiji, u slučaju raspada Jugoslavije, stvorilo sigurnu „tampon-zonu“ prema Nemačkoj. Čak i za EZ to bi moglo postati privlačno rešenje ukoliko bi se dalji opstanak Jugoslavije pokazao neodrživim usled sve izraženijih antagonizama među jugoslovenskim narodima.

U osnovi, ta ideja bi se mogla pokazati kompatibilnom i sa novim spoljnopolitičkim interesima Jugoslavije ukoliko bi se ispunili neki osnovni preduslovi. Takav pristup je izražen u raspravama vođenim na brojnim skupovima podunavskih zemalja, održanim tokom 1988, 1989. i 1990. godine, naročito u istupanjima jugoslovenskih, rumunskih, bugarskih i sovjetskih učesnika.³⁷ U najkraćem, takav pristup počiva na četiri osnovna načela budućih odnosa podunavskih zemalja. *Prvo*, takva saradnja bi morala biti okrenuta budućnosti i stavljena u okvir „opšteevropskih procesa“, pre svega rezultata procesa KEBS-a i organski povezana s ostalim oblicima integracionih

miroljubiva saradnja, zajednički život i dobar poredak malih naroda u ovom delu Evrope može ostvariti pod dominacijom jedne velike sile. Mi smo ovdje u Austriji 1989. a ne u Austriji 1914. godine“. Navedeno prema: Ivan Ivanji, *isto*.

³⁵ Imenovanje Karla fon Schwartzberga na položaj vodećeg savetnika češkoslovačkog predsednika Vaclava Havela ukazuje na takvu orijentaciju Češkoslovačke posle kraha državnog socijalizma u toj zemlji.

³⁶ Ideja o „slovenačkoj Švajcarskoj u okvirima ujedinjene Srednje Evrope“, popularna u nekim slovenačkim krugovima, ima smisla jedino u takvom kontekstu.

³⁷ U Beogradu su, u organizaciji Instituta za međunarodnu politiku i privredu, 1989. i 1990. godine održane dve međunarodne konferencije pod naslovom „Dunav – reka saradnje“, dok je u Moskvi slična konferencija održana marta 1990. uz učešće sovjetskih i jugoslovenskih stručnjaka, u organizaciji Diplomatske akademije Ministarstva inostranih poslova SSSR-a, Instituta za Jugoistočnu Evropu (ranije Institut za ekonomiju svetskog socijalističkog sistema), Instituta za međunarodnu politiku i privredu i Fakulteta političkih nauka u Beogradu.

procesa u savremenoj Evropi. *Drugo*, to mora biti saradnja svih podunavskih zemalja, zasnovana na načelima miroljubive i aktivne koegzistencije. *Treće*, ta saradnja mora biti zasnovana ne na unapred utvrđenim političkim ili ideološkim premisama, već na realnim i konkretnim (pre svega, ekonomskim) interesima podunavskih zemalja, polazeći od elementarnih (ekologija, saobraćaj, turizam, itd.) i razvijajući se ka složenijim, pa i političkim oblicima saradnje. *Četvrto*, multilateralna saradnja u Podunavlju ne može zameniti bilateralnu saradnju podunavskih zemalja, odnosno ne može dobiti nadnacionalna obeležja. U takvim okolnostima, Jugoslavija bi mogla dobiti ulogu osnovne karike integracije na jugoistoku Evrope i „veznog područja“ između Zapadne i Jugoistočne Evrope, što potvrđuje i interes zemalja van tog područja.³⁸ Takva procena bila je jedan od osnovnih motiva što su neke jugoslovenske republike (Srbija, na primer), posle prvobitnog oklevanja, pristupile radnoj zajednici podunavskih regija.³⁹

Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji – drugi deo

U konvergenciji interesa, sadržanim u različitim koncepcijama buduće Evrope, sada se vide elementi budućih institucionalnih rešenja. Po mišljenju Ole Wevera, „povezivanjem NATO-a, KEBS-a i onoga što je ostalo od Varšavskog

³⁸ Interes (još uvek oprezan) Francuske za to područje, koji potvrđuje i nedavno potpisani preliminarni protokol o izgradnji pruga velike brzine (TGV – *train de grande vitesse*) kroz Srbiju, za koji pokazuje interes i Bugarska, a, u dogledno vreme, verovatno i Turska. U okviru toga trebalo bi posmatrati i interes EZ za završetak „Tauern“ auto-puta (München–Saltzburg–Vilach) i njegovo povezivanje s mrežom jugoslovenskih auto-puteva preko tunela kroz Karavanke i izgradnju auto-puta Nurnberg–Saltzburg–Beč–Budimpešta–Beograd–Bugarska i grčka granica (koji je, verovatno, bio glavni motiv nedavno odobrenog kredita EZ za razvoj saobraćajne infrastrukture kroz Jugoslaviju), kao i obnovu sto godina stare ideje o izgradnji kanala Dunav–Morava–Vardar. Ukoliko bi došlo do realizacije tog projekta (koju su krajem 19. veka inicirali francuski inženjeri), moravsko-varždarski pravac s izlaskom na Solun postao bi najkraća veza Evrope s Bliskim istokom i Sueckim kanalom, a time i azijsko-pacifičkim regionom, s dalekosežnim pozitivnim ekonomskim efektima. Nije teško pretpostaviti da bi takve inicijative stvorile realne perspektive za privredni razvoj Hrvatske, Srbije i Makedonije. U takvom okviru projekti beogradske slobodne ekonomske zone, međunarodne železničke stanice na jugoslovensko-mađarskoj granici i mnogi drugi bili bi, verovatno, potpuno afirmisani, dok bi se jugoslovenski spoljnoekonomski i spoljno-politički interesi našli u središtu pažnje širih evropskih integracionih procesa (naročito tzv. Evrope regija), i kao takvi, verovatno, naišli na realnu finansijsku podršku.

³⁹ Srbija je u maju 1990. pristupila radnoj zajednici podunavskih regija, u kojoj će, maja 1991. prizeti ulogu predsedavajućeg. Imajući u vidu limite koje postavlja geografski položaj Makedonije, moglo bi se očekivati da će i ta jugoslovenska republika u dogledno vreme pokazati interes za takav prilaz srednjoevropskoj saradnji.

ugovora SAD su uspele da očuvaju NATO u životu, Rusi dobijaju sistem kolektivne bezbednosti sa određenim konkretnim sadržajem u savezima, Francuzi integrisanu i delatnu Evropsku zajednicu sa efikasnom istočnom politikom, dok Nemci, svakako, dobijaju Nemačku – i dobar deo Istočne Evrope⁴⁰. Ima, verovatno, mnogo istine u oceni da bi ta rešenja mogla biti stvarni kraj drugog svetskog rata u Zapadnoj Evropi i početak jednog sasvim novog sistema međunarodnih odnosa, koji bi mogao zameniti sistem bipolarizma i hladnog rata. Biće, međutim, veoma teško za kratko vreme, koje stoji na raspolaganju, pronaći rešenja koja bi bila dovoljno efikasna i koja bi mogla međunarodne odnose da učine dovoljno stabilnim i predvidivim kao što je to bio slučaj tokom hladnog rata.

Na putu tom procesu su, pre svega, veoma zaoštreni i potencijalno eksplozivni ekonomski, socijalni i politički problemi u SSSR-u i Srednjoj i Istočnoj Evropi. Iako je malo verovatno da bi neželjeni zaokret u Sovjetskom Savezu mogao značiti povratak na stanje hladnog rata, socijalni i politički zaokreti u tom području imali bi dalekosežne negativne posledice za čitav kontinent. Iako je Zapadna Evropa sada u izvesnoj meri zaštićena od potresa u SSSR-u srednjoevropskim pojasom, njegove posledice bi se nesumnjivo osetile, o čemu svedoči i briga zbog mogućeg višemilionskog talasa izbeglica, koji bi preplavio Zapad. Drugo, ujedinjenjem Nemačke narušena je geopolitička ravnoteža ne samo u kontinentalnim razmerama već i u razmerama zapadnih integracija, zbog čega se u Brislu i Strazburu sada odbija svaka pomisao na bilo kakve dalje promene granica u Evropi (to se naročito često naglašava u vezi sa zbivanjima u Jugoslaviji i SSSR-u i željom zapadnih jugoslovenskih i sovjetskih baltičkih republika za samostalnošću). Iako je malo verovatno da bi se ujedinjena Nemačka mogla vratiti svojim starim ambicijama za teritorijalom ekspanzijom na štetu drugih evropskih zemalja,⁴¹ nelagodnost izaziva njena nespремnost da se suoči sa odgovornostima velike evropske sile, bez čega se teško može postići geopoliti-

⁴⁰ Ole Wever, navedeni rad, pp. 486–487.

⁴¹ Videti: Ranko Petković: *Ujedinjenje Nemačke i Evropa*, Nemačko-jugoslovenski „okrugli sto“ na temu: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih* (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

tička ravnoteža na ključnom području kontinenta.⁴² Konačno, ali ne i na poslednjem mestu, trebalo bi ukazati i na polarizaciju unutar same EZ, gde su sve vidljivije polarizacije između „severa“ i „juga“, odnosno između pojedinih zemalja prema stepenu njihovog tehnološkog i ukupnog privrednog razvoja, koje se donekle mogu protumačiti konceptom „Evrope regija“, ali koje nose i značajne neizvesnosti u pogledu dalje integracije u okvirima EZ. Stav te grupacije da bi produbljavaње integracije (pre svega, u pogledu stvaranja monetarne i političke unije) moralo imati prioritet u odnosu na njeno proširivanje, čak i kada su u pitanju zemlje razvijene privrede i pluralističke demokratije (Austrija i dr.), govori o bojazni da bi je njeno prebrzo širenje moglo pretvoriti u neku vrstu zone slobodne trgovine bez većeg političkog značaja. Ujedinjenjem Nemačke došlo je, prema nekim mišljenjima,⁴³ do smanjenja intenziteta dogovaranja i odlučivanja prema scenariju „Bele knjige“ i usmerilo ih na drugu stranu.

Sada postoji gotovo opšta saglasnost da bi jednačinu nove evropske ravnoteže trebalo da pruži druga faza procesa KEBS-a, koja počiva, u odnosu na prvu fazu (ona se uglavnom bavila sankcionisanjem posleratnog *statusa quo* na kontinentu i odnosa supersila i blokova), na potpuno drugačijim osnovama. *Pre svega*, napuštanjem bipolarizma i slabljenjem uloge blokova nestala je i blokovska dimenzija KEBS-a, a time i njegova bipolarna pregovaračka dinamika. *Drugo*, time nestaje i polarizacije između zahteva sadržanih u prvoj i trećoj „korpi“ Akta iz Helsinkija, jer su u oba domena nastale značajne promene. *Treće*, dosadašnja konfrontacija će se značajno zamenjivati saradnjom. *Četvrto*, druga faza KEBS-a neće biti prvenstveno zaokupljena vojnom problematikom, kao što je to bio slučaj od Helsinkija do Madrida i Beča. *Konačno*, ali ne i na poslednjem mestu, otpali su razlozi koji su

⁴² Profesor Arnulf Baring je na „okruglom stolu“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“, održanom u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, decembra 1990, opisao takav stav nove Nemačke, konstatujući da je „Nemačka možda politički div ali je, istovremeno i politički patuljak“, nespreman da se suoči sa svojim novostečenim obavezama. Šire o konsekvencama ujedinjenja Nemačke na procese u Evropi videti u: Predrag Simić: *Dug put do jedinstva*, „Narodna armija“, br. 2687/1991, str. 52–54.

⁴³ Videti: Branislav Alendar: *Ujedinjenje Nemačke i evropska zajednica*, Nemačko-jugoslovenski „okrugli sto“ na temu: *Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih* (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

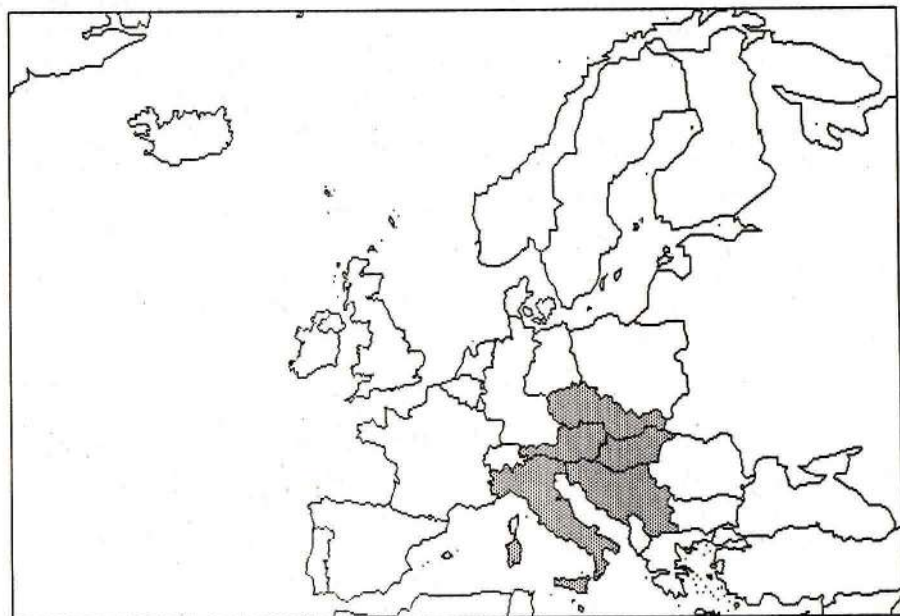

sprečavali institucionalizaciju KEBS-a, što sada većina evropskih država smatra poželjnim rešenjem, koje bi moglo postati okosnica institucionalizacije novog sistema međunarodnih odnosa u Evropi. Otuda su sve češći zahtevi da se Akt iz Helsinkija, dokument političkog, tj. pravno neobavezujućeg karaktera, zameni novim sporazumom koji bi imao međunarodno-pravni, tj. obavezujući karakter. To bi, *ipso-facto*, stvorilo i osnovu za nastanak embriona opšteevropskih institucija (uključujući evropske mirovne snage), u kojima bi sudelovali svi akteri evropske politike.

Utišak je da je pariski samit KEBS-a samo delimično ispunio ta očekivanja. Pre svega, nesumnjivo je uspeh što je on uopšte održan, jer se time pokazalo da je proces KEBS-a preživio kraj bipolarizma u Evropi (što je bio njegov prevashodni predmet u dosadašnjem razdoblju) i postao opšteprihvaćeni instrument izgradnje međunarodnih odnosa u Evropi i u novoj etapi. „Pariska povelja“ je formalno okončala hladni rat u Evropi (mnogi izveštači su pariski skup označili i kao „anti-Jalta samit“) i postavila određene elemente budućeg mirovnog poretka, kao što su: inicijativa za redovnim održavanjem godišnjih ministarskih konferencija evropskih zemalja, stvaranje stalnog sekretarijata (njegovo sedište će, verovatno, biti u Pragu), centra za sprečavanje sukoba (sa sedištem u Beču), kancelarije za praćenje nacionalnih izbora, predlog o nastavku bečkih pregovora o daljem ograničavanju konvencionalnog naoružanja, i drugo. Konkretni domet tih rešenja je, međutim, relativno skroman, naročito ako se posmatra u odnosu na aktuelne probleme koji su pred Evropom.

Takođe, KEBS ne može ponuditi ni rešenja za buduću arhitekturu međunarodnih ekonomskih odnosa u Evropi. Otuda se, naporedo s razmišljanjima o sistemu kolektivne bezbednosti i saradnje na kontinentu, traže rešenja koja će odgovarati postojećem stanju u mnogo široj sferi međuevropskih odnosa. Iako su neizvesnosti u tom pogledu mnogo veće, karakteristično je da se i u SAD (analize Ministarstva odbrane) i u EZ (izjave predsednika Komisije EZ, Jacquesa Delora) javljaju ideje o strukturi zasnovanoj na sistemu koncentričnih krugova. U tom okviru, zemlje sadašnje EZ, pre svega privredno i politički vodeće zemlje (Nemačka, Francuska, Italija, Velika Britanija), dobile bi ulogu „centra“. Naredni

krug bi obuhvatao sadašnje zemlje EFTA (koje sa zemljama EZ čine tzv. Evropski ekonomski prostor),⁴⁴ dok bi se u spoljašnjem krugu našle zemlje Srednje Evrope, Kipar i Turska. U takvoj konstelaciji, SSSR bi ostao van evropskih integracionih procesa. Veruje se da bi takav sistem omogućio zemljama različite privredne strukture i nivoa razvijenosti da se neometano razvijaju prema vlastitim mogućnostima uz potpunu međusobnu saradnju. Skeptici, međutim, u tim idejama vide i opasnost od uspostavljanja klasične šeme odnosa „centar – periferija“, kojim bi se za dug period uspostavili odnosi karakteristični za odnose razvijenih i nerazvijenih, odnosno između evropskog „severa“ i „juga“.

Sl. 3. „Pentagonala“

JUGOSLAVIJA I SUSEDI

Region Jugoistočne Evrope je u određenoj meri marginalizovan promenama u središtu kontinenta i uspostavljanjem direktnih kanala komunikacije zapadnoevropskih i istočno-

⁴⁴ Između zemalja EZ i EFTA ukinute su 1977. godine carinske barijere u razmeni industrijskih proizvoda i formirana zona slobodne trgovine za industrijske proizvode. Ta zapadnoevropska integracija 1984. godine prerasta u Evropski ekonomski prostor na osnovama Deklaracije iz Luksemburga, koji daje širi okvir saradnji dve grupacije. Videti tekst Deklaracije u časopisu *Evropa danas*, br. 1/1988.

evropskih zemalja i regija. Ipak, u njemu dolazi do intenzivnih promena, i to kako u unutrašnjoj i spoljnoj politici bivših socijalističkih zemalja i Albanije, tako i u politici zapadnih jugoslovenskih suseda. Stoga se često ističe da je Jugoslavija, zapravo, dobila „nove“ susede koji umnogome definišu svoju politiku i spoljnopolitičke interese prema procenama raspleta krize u Jugoslaviji.

Zemlje koje se graniče sa Jugoslavijom, a koje su ranije pripadale Istočnoj Evropi nalaze se u procesu razvoja nove političke konstelacije. Pri tome se Mađarska u radovima analitičara najčešće svrstava u grupu u kojoj su još i Češka i Slovačka Republika i Poljska („lako prilagodljive zemlje“), dok se Bugarska i, naročito, Rumunija za sada svrstavaju u drugu grupu („teško prilagodljive zemlje“). Zajedničko obeležje Mađarske, Rumunije i Bugarske je u 1990. godini bilo „hladenje“ oduševljenja prvim višestranačkim izborima i sve veća rezignacija zbog privrednih problema i sporog rešavanja starih problema. Međutim, za razliku od Mađarske, u kojoj nove vlasti još uvek imaju veliki manevarski prostor zbog izbornih rezultata i snažne podrške Zapada, u Rumuniji i Bugarskoj nedostatak jasnog diskontinuiteta između starih i novih vlasti stvara mnogobrojne probleme kako na unutrašnjem, tako i na spoljnopolitičkom planu.

Najveća nepoznanica među susedima Jugoslavije je Albanija, koja sve teže odoleva talasu promena koji je zahvatio sve evropske socijalističke zemlje. Mada je veoma nezahvalno procenjivati tokove budućih zbivanja u njoj, moglo bi se reći da je albanskom rukovodstvu, sve do početka 1991, polazilo za rukom da političkim manevrisanjem i manjim ustupcima (stvaranje Demokratske partije, na primer) održi određenu političku ravnotežu. Svakako, pitanje je koliko dugo takva politika može biti uspešna, pa se može očekivati da će i u Albaniji, pre ili kasnije, doći do većih promena.

Unutrašnje promene razlog su temeljnog preispitivanja i promena u spoljnopolitičkoj orijentaciji svih tih zemalja. Kao i u ostalim bivšim socijalističkim zemljama, i istočnim susedima Jugoslavije svojstvena je težnja za distanciranjem od Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora⁴⁵ i „približavanje“ Zapadnoj Evropi. To se naročito može videti u spoljnoj politici Mađarske

⁴⁵ Videti: Gerard Holden, *isto*.

(koja nailazi na veoma povoljan prijem u SAD, Nemačkoj i drugim zapadnim zemljama) i nešto manje u politici Rumunije i Bugarske. Takođe, u sve tri zemlje zapaža se talas nacionalizma, kojim se popunjava politički „vakuum“ nastao posle pada jednopartijskog monopola, i to kako u novoformiranim, tako i bivšim komunističkim partijama. Taj fenomen je bio naročito izražen u predizbornim kampanjama u sve tri zemlje, što je dovelo i do obnove nekih ranije potisnutih problema među balkanskim zemljama, posebno problema nacionalnih manjina. Među tim problemima naročito su izraženi spor Mađarske i Rumunije oko Transilvanije i položaja mađarske manjine u Rumuniji, zatim, između Rumunije i Sovjetskog Saveza povodom Moldavije, između Bugarske i Turske povodom položaja turske manjine u Bugarskoj, dok su jugoslovensko-albanski odnosi povodom Kosova možda i najsloženiji problem ukupnih odnosa na Balkanu. Pri tome, sve su te zemlje u dilemi između proklamovane „evropske“ orijentacije, koja podrazumeva odustajanje od nacionalističkih i teritorijalnih zahteva prema susedima (pre svega, normi uspostavljenih KEBS-om), i složenosti unutrašnje privredne, socijalne i političke situacije, koja nagoni vladajuće snage da pribegavaju homogenizaciji na nacionalnim osnovama (teško je, na primer, videti drugi kohezioni faktor i vladajućih i opozicionih snaga u Albaniji izuzev problema Kosova).

Stanje u zapadnim susedima Jugoslavije mnogo je stabilnije nego u bivšim socijalističkim zemljama. Zbog svoje ekonomske snage, dinamične spoljne politike i uloge unutar Evropske zajednice posebnu „specifičnu težinu“ ima Italija, za koju bi se moglo reći da je u poslednje vreme u NATO i EZ preuzela posebno „zaduženje“ za Jugoistočnu, pa i čitavu Srednju Evropu. To se naročito ogleda u politici koju Italija vodi na multilateralnom (kroz „Pentagonalu“ radne zajednice „Alpe-Jadran“ i „Srednji i južni Jadran“) i bilateralnom planu. U odnosu prema Jugoslaviji, stiče se utisak da je takva italijanska spoljna politika u određenoj meri „amortizovala“ slabljenje jugoslovenske pozicije prema EZ usled zaoštavanja krize u zemlji. Što se Austrije tiče, moglo bi se reći da se nalazi pred dilemom aktivne „evropske politike“, koju vodi kancelar Vranitzky, i sve veće želje za aktivnijom ulogom u Srednjoj Evropi, što se ogleda i u njenom odnosu prema Jugoslaviji i procesima u pojedinim jugoslovenskim republikama.

JUGOSLAVIJA U „NOVOJ EVROPSKOJ ARHITEKTURI“

Zbivanja u Jugoslaviji izazivaju sve veći negativni publicitet i zabrinutost u svetu. Pri tome su karakteristična dva ugla gledanja. Iz ugla „krah komunizma“ naročito se ukazuje na zaostajanje Jugoslavije, nekada vodeće reformatorske socijalističke zemlje, u odnosu na procese u Istočnoj Evropi i često se govori o „reformističkom zapadu“ i „konzervativnom istoku“ zemlje, uz zaključak da bi Zapad „morao podržati one jugoslovenske republike koje se kreću u pravcu tržišne privrede i političkog pluralizma i izolovati one republike i političke snage koje pružaju otpor takvom kursu“. Takav pristup je naročito prisutan u određenim krugovima američkog kongresa, ali i u javnosti i političkim krugovima drugih zapadnih zemalja.⁴⁶ Iz drugog ugla, polazeći od geopolitičkih okolnosti koje bi mogao izazvati eventualni raspad Jugoslavije, mnogo se realnije prilazi sadašnjoj Jugoslaviji, uz nastojanje da se pronađu modaliteti kojima bi se omogućila konsolidacija naše zemlje i njeno uključivanje u evropske integracione procese. Takav prilaz naročito zagovaraju američki State Department i Komisija Evropske zajednice, ali i mnogi drugi uticajni politički krugovi na Zapadu (naročito u Italiji). Strah od međunarodnih implikacija jugoslovenske krize i rasta teritorijalnih pretenzija jugoslovenskih suseda razlog je brojnim upozorenjima uticajnih zapadnih krugova Jugoslovenima. U savremenom evropskom kontekstu, u kojem je, ujedinjenjem Nemačke, *de facto* došlo do odstupanja od osnovnog načela sadržanog u „prvoj korpi“ Akta iz Helsinkija o nepovredivosti (koje se često tumači kao *nepromenljivost*) granica, postoji bojazan da bi eventualni raspad Jugoslavije pokrenuo lančanu reakciju zahteva za promenama evropskih granica, s dalekosežnim posledicama po čitav kontinent, pa se takav neželjeni sled događaja nastoji sprečiti.

Prema mišljenju zapadnoevropskih analitičara Jugoslavije,⁴⁷ ona je sve do početka osamdesetih godina uživala ugled

⁴⁶ Tako je, na primer, uticajni američki senator Robert Dol podneo američkom kongresu na usvajanje amandman koji ima za cilj zaobilazanje SIV-a u dodeljivanju američke pomoći Jugoslaviji, kao i odobrenje da se ta pomoć može arbitrarno dodeljivati ili uskraćivati pojedinim jugoslovenskim republikama, zavisno od američke procene ispravnosti politike određene republike.

⁴⁷ Videti: Jens Reuter: *Uloga Jugoslavije u promenjenoj Evropi*, nemačko-jugoslovenski

koji je prevazilazio njen stvarni privredni značaj: „Jugoslovenski model“ je imao ogromnu moć zračenja, naročito za istočnoevropske zemlje, što je poslednji put došlo do potpunog izražaja na početku poljske krize 1980. godine. Trajna ekonomska kriza – visoko zaduženje u inostranstvu, galopirajuća inflacija i opadanje životnog standarda – najpre su pretvorili Jugoslaviju u „dete brige Zapada“: „U Vašingtonu i Brislu je zavladao strah da bi ekonomski slom SFRJ mogao da ima nepregledne političke konsekvence, sve do moguće reintegracije u istočno područje vlasti. Sve mere Zapada za podršku jugoslovenske privrede – refinansiranje dugova u inostranstvu, stavljanje na raspolaganje novih kredita, ugovor o kooperaciji sa EZ – treba da se posmatraju pred tom pozadinom“.⁴⁸ Okončanjem hladnog rata u Evropi i smanjivanjem blokovske konfrontacije u drugoj polovini osamdesetih godina, Jugoslavija je izgubila svoju ključnu ulogu u strateškim razmišljanjima Zapada. U novim okolnostima ona više nije problem globalnog značaja između dve supersile, nego u najboljem slučaju „jedno evropsko pitanje na periferiji kontinenta“: „Bitan je sada bio tempo reformi na istoku“. Ono što je u Poljskoj trajalo devet meseci, trajalo je devet nedelja u NDR, a samo devet dana u današnjoj ČSFR. Jugoslavija je enormno zaostajala za tim procesom demokratskih transformacija. Tu nije bilo nikakvog sveobuhvatnog preokreta, nikakve radikalne promene, koji bi obuhvatili *celu* zemlju. Već samo zbog toga Zapad je razvoju u Poljskoj, NDR ili ČSFR iznenada pridavao značajnije mesto“.⁴⁹

Vodeća zemlja Zapada – SAD – poslednjih godina je pokazala naročiti interes za zbivanja u Jugoslaviji, koji je u našoj javnosti izazvao mnogo kontroverznih reakcija s ozbiljnim unutrašnjopolitičkim implikacijama. Ta zemlja je posle jugoslovenskog sukoba s Informbiroom pružala izrazitu političku i materijalnu podršku teritorijalnom integritetu Jugoslavije, koja je doživela vrhunac početkom pedesetih godina, kada je ona, prema mišljenju Antona Beblera, *de facto* postala deo strukture NATO kroz Balkanski savez i preuzimanje

„okrugli sto“ na temu „Ujedinjenje Nemačke i ujedinjenje Evrope: perspektive devedesetih“ (fotokopirano), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1990.

⁴⁸ Isto, str. 1.

⁴⁹ isto, str. 2.

određenih vojnih obaveza u slučaju sukoba Istok – Zapad.⁵⁰ Takva politika prema Jugoslaviji postala je okosnica tzv. američke politike „diferencijacije“, prema kojoj je odnos prema pojedinim socijalističkim zemljama bio uslovljen njihovim odnosom prema SSSR-u i Varšavskom ugovoru. Sredinom sedamdesetih godina SAD, ocenjujući da se sukob sa SSSR-om ne može uspešno okončati trkom u naoružavanju, prihvatile su inicijative SSSR-a u pogledu „detanta“, koje su dovele do Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji. Glavni motiv SSSR-a u to vreme bila je želja da Zapad prihvati posleratne granice u Evropi, što je i postignuto usvajanjem „prve korpe“ Helsinškog akta. Konzervativni politički krugovi u SAD takvu politiku su ocenili kao „kapitulaciju“ SAD pred SSSR-om (postoji čak i mišljenje da američki predsednik Gerald Ford, koji je potpisao Helsinški akt, nije bio ponovo izabran upravo iz tog razloga).⁵¹ U senci „prve korpe“ ostali su, međutim, zaključci „treće korpe“, koja je fokusirala politiku ljudskih prava. Iz sadašnje perspektive, ona se pokazala mnogo subverzivnijom za unutrašnju koheziju Istočnog bloka od „hladnog rata“.

Politika ljudskih prava je, tako, krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina postala osnovni instrument američke politike prema SSSR-u i Istočnoj Evropi, i sredstvo pritiska koje je uticalo na oblikovanje političke opozicije u tim zemljama. Pri tome, međutim, ne treba gubiti iz vida da SAD i druge zemlje Zapada u tom pogledu nisu više mogle voditi politiku „dvostrukih standarda“, zbog čega je u tom razdoblju prestala podrška i uklonjen niz autoritarnih desničarskih režima u zemljama kao što su Španija, Portugalija, Južna Koreja, Filipini, Čile, Južnoafrička Unija itd. Zbog toga se mora zaključiti da je ta politika, iako korišćena kao instrument pritiska u međunarodnim odnosima, bitno doprinela demokratizaciji i drugim progresivnim promenama u savremenom svetu.

Kao vodeća reformatorska socijalistička zemlja, Jugoslavija je, sve do sredine osamdesetih, ostala van delokruga takve

⁵⁰ Videti: Anton Bebler: *The US Strategy and Yugoslavia's Security*, u: Predrag Simić, William Richey and Mirko Stojčević (eds.): *American and Yugoslav Views on the 1990's*, Institute of International politics and Economics, Belgrade, 1990.

⁵¹ Videti: James E. Goodby: *CSCE: The Diplomacy of Europe Whole and Free*, Occasional Papers, The Atlantic Council of the Unites States, Washington, D.C., July 1990, p. 2.

politike, da bi, s razvojem događaja u Istočnoj Evropi, postepeno počela da dolazi pod njen udar, naročito usled krize na Kosovu i sporog rešavanja privrednih i političkih problema, što su naročito potencirali događaji u Istočnoj Evropi. Interes pojedinih članova američkog kongresa za Jugoslaviju javio se upravo u tom kontekstu,⁵² tako da je Kosovo postalo osnovni problem odnosa dve zemlje.⁵³ Na odnos SAD prema Jugoslaviji delovali su i neki drugi činioци. Na primer, postoji pretpostavka da je Jugoslavija bila korišćena i u kontekstu napada protiv zamenika američkog državnog sekretara Lawrencea Eagleburgera, bivšeg ambasadora u Beogradu, koji je poznat po svojoj naklonjenosti prema našoj zemlji. Takođe, u tom pravcu su delovale i političke ambicije pojedinih

⁵² Prema zvaničnim američkim izvorima, prvi takav slučaj bila je reakcija američkog kongresa povodom hapšenja američkog državljanina albanskog porekla Petra Ivezaja u Crnoj Gori, 1986. godine, zbog učešća u antijugoslovenskim demonstracijama u Washingtonu 1981. godine. Iako je Ivezaj bio pušten posle intervencije američkog ambasadora, jedan broj američkih kongresmena je počeo sistematski da se bavi prilikama na Kosovu, povećavajući pritisak SAD na Jugoslaviju, u čemu su se naročito angažovali kongresmeni George Diogardi, William Brumfield, Robert Dol, Tom Lantos, Denis de Conchini i drugi. Vodeću ulogu u „albanskom lobiju“ dobio je kongresmen albanskog porekla George Diogardi, koji nije izabran u 101. sastav američkog kongresa navodno pod uticajem srpskog i jevrejskog lobija, ali je ostao u Washingtonu, gde je otvorio advokatsku kancelariju koja je postala centar „albanskog lobija“. Nasuprot njima, u Konkresu deluje „jugoslovenski lobi“, u kojem naročito značajnu ulogu imaju kongresmeni Helene Delić-Bentli i Jim Moodey, koji su osujetili usvajanje niza antijugoslovenskih rezolucija.

⁵³ Stav američkog kongresa prema tom pitanju jasno se može videti iz sledeće ocene Istraživačke službe Kongresa: „Skorašnja kriza na Kosovu i reakcije SAD na nju imale su negativan odraz na tradicionalno dobre odnose SAD i Jugoslavije. Srpska štampa je napala kongresne amandmane emotivnim jezikom nazivajući ih neprihvatljivim mešanjem u unutrašnje stvari Jugoslavije. Prošlog jula je Živorad Kovačević, ambasador Beograda u SAD, smenjen sa svog položaja, navodno zbog njegovog neuspeha da spreči usvajanje (ovih) amandmana. Ambasador SAD u Jugoslaviji, Warren Zimmerman, nije bio u mogućnosti da se sretne sa srpskim liderom Miloševićem od njegovog dolaska u Beograd u martu mesecu, uprkos tome što su se njegovi odnosi sa saveznicima odvijali normalno. Iako je situacija u pogledu ljudskih prava na Kosovu i drugde u Jugoslaviji bila predmet brige SAD u prošlosti, njen relativni značaj je bio umanjn mnogim drugim činioциma. Najznačajniji među njima bila je činjenica da su SAD videle Jugoslaviju kao simbol razlika u komunističkom svetu. Njena politika ljudskih prava delovala je liberalno u poređenju sa zemaljama Varšavskog pakta, dok je njena spoljna politika bila nesvrstanost. Brze promene prošle godine u Istočnoj Evropi umanjile su značaj ovih činilaca i tako stavile ljudska prava u fokus američko-jugoslovenskih odnosa. Proces demokratizacije u Mađarskoj i Poljskoj brzo je prestigao slične napore u Jugoslaviji. Bojazan da bi SSSR mogao iskoristiti nestabilnost u Jugoslaviji danas izgleda manje verovatnom nego ikada ranije. SAD su zainteresovane za ljudska prava na Kosovu i snažan interes za teritorijalni integritet i stabilnost Jugoslavije. Ovi ciljevi mogu doći u konflikt ukoliko etnički Albanci, otuđeni onim što vide kao srpska nastojanja da ukinu njihovu autonomiju, pojačavaju pritisak za izmenu političkog i teritorijalnog statusa quo u Jugoslaviji, bilo nasilno bilo nenasilno“. Steven J. Woehrel: *Yugoslavia's Kosovo Crisis: Ethnic Conflict Between Albanians and Serbs*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, November 2, 1989, p. CRS-19.

kongresmena, koji su na pitanjima Kosova i Jugoslavije relativno brzo i bezopasno gradili svoju karijeru. Sve je to učinilo da naša zemlja postane redovna tema zasedanja Kongresa.⁵⁴ Svakako, osnovni razlog promenjenog odnosa prema Jugoslaviji valjalo bi tražiti, pre svega, u promenjenim međunarodnim okolnostima i standardima ponašanja (naročito u domenu poštovanja i zaštite ljudskih prava), za kojima je naša zemlja tokom sedamdesetih i osamdesetih godina *bitno* zaostajala.⁵⁵

Dileme američke politike prema sadašnjoj Jugoslaviji sintetički je izrazio američki ambasador Warren Zimmerman sledećim pitanjima: „Može li Jugoslavija pronaći formulu federalizma koji bi zadovoljio republike ili bi, barem, rasporedio ravnomerno relativno nezadovoljstvo? Da li su Jugosloveni spremni da prihvate kratkoročne probleme prelaska ka tržišnoj privredi u cilju dugoročnih koristi koje se, iako značajne, ne mogu odmah osetiti? Može li se na Kosovu – gde se sudaraju etnička i istorijska prava – uspostaviti dijalog i neka vrsta miroljubive koegzistencije? Može li se iskušenje otcepljenja

⁵⁴ Najdalje je u tom pravcu verovatno otišao američki kongresmen Dennis de Conchini, kopredsednik Helsinške komisije američkog kongresa, koji je u svom izlaganju u Senatu SAD, održanom 24. januara 1991, izneo stav da „pored Jugoslavije kao države i svaka jugoslovenska republika treba posebno da prizna obaveze KEBS-a“. Među njima je posebno naveo sledeće: poštovanje ljudskih prava, jednaka prava i samoopredeljenje naroda, teritorijalni integritet i nepovredivost granica, uzdržavanje od upotrebe sile i miroljubivo rešavanje sporova: „Na taj način, ako uopšte i ima za nju neke uloge, mi ne treba da držimo samo jugoslovensku saveznu vladu odgovornom za obaveze KEBS-a, već, takođe, da dobijemo saglasnost svake od sastavnih republika da poštuje i da bude smatrana obaveznim za te obaveze u njihovim međusobnim odnosima“. Prema njegovom mišljenju, „ujedinjena Jugoslavija možda je od manje važnosti za naše nacionalne interese i zapadne bezbednosne interese, pošto više, ne izgleda, da postoji sovjetska pretnja zbog koje je tampon država, kao Jugoslavija, bila potrebna“. De Conchiniev prilaz počiva na sledećim zaključcima: *prvo*, jugoslovenska armija „želi da spase federaciju slamajući republike koje žele nezavisnost, ali armija ne može da donese dugoročno rešenje“; *drugo*, „slabi rezultati Markovićeve partije pokazuje da je stanovništvo izgleda više zainteresovano da se izraze njegovi nacionalni stavovi, nego da se pokušaju izlečiti bolesti jugoslovenske privrede“; *treće*, „nije verovatno da će se rastapanje Jugoslavije u nezavisne države dogoditi lako i miroljubivo – razlog tome je što dve najveće nacionalne grupe, Srbi i Hrvati, žive izmešane u republikama jedni kod drugih i u nekim drugim republikama pored njihovih“; *četvrto*, „čak i Crna Gora bi mogla da iskoristi priliku da pripoji delove susedne Hercegovine i uzme deo kosovske pokrajine, poznate kao Metohija“ i, *peto*, „preko svega toga, Albanci, koji čine veliku većinu stanovništva na Kosovu, ne žele više da ostanu deo Srbije i zato su gotovo potpuno bojkotovali nedavne srpske izvore“. Prema: *Najgrublje mešanje u unutrašnje stvari Jugoslavije, Politika*, 25. januar 1991, str.5.

⁵⁵ Šire o problematici politike ljudskih prava u Jugoslaviji videti u materijalima međunarodne konferencije „*Sličnosti i razlike između univerzalnih i evropskih standarda zaštite ljudskih prava*“, koja je, u organizaciji Saveta Evrope i Instituta za međunarodnu politiku i privredu, održana 10. i 11. decembra 1990. u Beogradu.

otkloniti zajedničkim podsticajima svim Jugoslovenima – od Slovenije do Kosova – da razvijaju Jugoslaviju umesto da je napuštaju? Konačno, može li Jugoslavija, u novim okolnostima uzburkanosti i nade u Istočnoj Evropi, ponovo zauzeti svoje mesto predvodnika na putu ka političkoj demokratiji, ekonomskom liberalizmu i nacionalnoj harmoniji? Govoreći u ime SAD, mi se nadamo da su odgovori na sva ova pitanja potvrdni. Mi imamo razumevanje za teškoće s kojima se Jugoslavija suočava. Kao i u kritičnim trenucima tokom četrdesetih godina ona je ponovo pionir u procesu koji nema presedana u savremenom svetu. Mi, Amerikanci činimo što možemo da pomognemo. Međutim, podsticaj ka demokratskim promenama mora doći iz same Jugoslavije“.⁵⁶

Evropska zajednica, koja sve više preuzima ulogu glavnog činioca uobličavanja „nove evropske arhitekture“, na Jugoslaviju gleda prvenstveno iz ugla očuvanja geopolitičke ravnoteže i stabilnosti na kontinentu i mnogo je manje od SAD opterećena ideološkim pristupom (on najčešće dolazi do izražaja na zasedanjima Evropskog parlamenta) i opreznija u stavovima prema zbivanjima u njoj. Stoga se odnos EZ prema Jugoslaviji gradi, pre svega, kroz selektivnu ekonomsku podršku Jugoslaviji i onim projektima koji imaju neposredni značaj za zajednicu ili mogu podstaći privredni razvoj strateški važnih privrednih grana u našoj zemlji. Politički stavovi najčešće se izražavaju stavovima „podrške demokratskim procesima u Jugoslaviji“ ili, u krajnjem, „izražavanjem zabrinutosti“ zbog pojedinih zbivanja u našoj zemlji. Takav odnos Zajednice prema Jugoslaviji jasno se može videti i u Deklaraciji o budućim odnosima između Zajednice i Jugoslavije, potpisanoj na sastanku Saveta za saradnju EZ–Jugoslavija, koji je održan 18. decembra 1990. u Briselu. Tom prilikom je zapisano da Savet: „1. Pozdravlja progres koji je Jugoslavija napravila u pravcu pluralističke parlamentarne demokratije – ističući u vezi toga da su se izbori održali na nivou republika – i u pravcu tržišne ekonomije. Izražava želju da će se ovi ciljevi, uključujući održavanje višepartijskih izbora na nivou cele zemlje, ostvarivati sa odlučnošću u okviru punog poštovanja ljudskih prava i očuvanja jedinstva i teritorijalnog integriteta zemlje; 2. Izražava

⁵⁶ Warren Zimmerman: *American–Yugoslav Bilateral Relations in the Light of Current Changes in East–West Relations*, u: P. Simić, W. Richey and M. Stojčević, *isto*, p. 158.

poverenje da će nastavak ovog procesa omogućiti stvaranje potrebnih uslova za otvaranje pregovora o sklapanju Sporazuma o asocijaciji između Zajednice i Jugoslavije, i na taj način omogućiti bolju integraciju Jugoslavije unutar evropskih okvira“.⁵⁷

Sudeći prema stavovima i SAD i EZ, može se zaključiti da se njihovi osnovni interesi prema Jugoslaviji mogu formulirati na sledeći način: očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije i njeno uklapanje u novu evropsku geopolitičku i geoekonomsku strukturu putem tržišno usmerenih privrednih reformi, poštovanja i zaštite ljudskih prava i razvoja parlamentarne višepartijske demokratije, koja će je učiniti kompatibilnom sa privrednim, društvenim i političkim sistemima razvijenih zapadnoevropskih zemalja. Pri tome se pruža podrška procesima te vrste u jugoslovenskim republikama, ali samo kao prelaznoj fazi ka promenama na jugoslovenskom nivou, i očekuje da će, posle višepartijskih republičkih izbora, biti održani opštejugoslovenski višepartijski izbori, čime bi i savezni organi dobili izbornu legitimaciju. Ukoliko, međutim, do toga ne bi došlo i ukoliko bi eskalacija krize dovela do dezintegracije zemlje, pogotovu ukoliko bi ona bila praćena nasiljem, najverovatnije bi došlo najpre do izolacije čitavog jugoslovenskog prostora (bilo u formi zaštite od talasa izbeglica i prenošenja sukoba preko jugoslovenskih granica, bilo neposrednim vojnim sredstvima),⁵⁸ a potom i do neke vrste međunarodne arbitraže.

Međutim, ukoliko se na trenutak ostave po strani mogući destruktivni ishodi jugoslovenske krize, valjalo bi se zapitati kakvu bi ulogu mogla imati Jugoslavija u „novoj evropskoj arhitekturi“.

Gledano na duži rok, najnovije promene u evropskom prostoru mogu uticati povoljno na međunarodni položaj Jugoslavije, naravno pod uslovom da ona sama opstane. Naime, novi odnosi u Evropi, razbijanje posleratne blokovske podeljenosti kontinenta, završetak hladnog rata, afirmacija politike „novog mišljenja“ Mihaila Gorbačova i drugo, stvaraju situaciju u kojoj je Jugoslavija manje nego ikada u posleratnom

⁵⁷ Prema: *EZ–Jugoslavija: godišnji sastanak Saveza za saradnju, EURO News*, br. 72/1990, str. 2.

⁵⁸ Videti: *Znak za uzbunu na austrijsko-jugoslovenskoj granici (Wiener), Tanjug – crveni bilten*, br. 5/1991.

periodu izložena spoljnim vojnim pritiscima. Promene u zemljama Srednje i Istočne Evrope (Mađarska, Rumunija, Bugarska) takođe bi, u krajnjem, morale uticati pozitivno na međunarodni položaj Jugoslavije, jer se radi, pre svega, o težnji tih zemalja da se uključe u savremene evropske civilizacijske tokove. Približavanje zapadnoevropskim integracijama i ravnopravno učešće u novim evropskim političkim i ekonomskim strukturama nespojivo je s konfliktima i sporovima između zemalja. Osim toga, unutrašnji razvoj, naročito ekonomski, svakako je najvažnije pitanje koje sada stoji pred zemljama Srednje i Istočne Evrope.

Nastala na ruševinama *Mitteleurope*, Jugoslavija je u razdoblju posle prvog svetskog rata bila deo tzv. versajske Evrope i „sanitarnog kordona“, koji su Francuska i Velika Britanija izgradile nasuprot Sovjetskom Savezu i Nemačkoj. Posle kratkotrajnog boravka u istočnoj grupaciji, posleratna Jugoslavija se pedesetih godina smestila u blokovski međuprostor, koristeći dosta spretno ulogu socijalističke zemlje preko koje je Zapad želeo da ponudi primer svim mogućim zemljama – disidentima iz Istočnog bloka (politika „diferencijacije“). Takvu ulogu je dalje povećala politika nesvrstanosti, koja je Jugoslaviji omogućila da se kao član grupe evropskih nesvrstanih i neutralnih zemalja od samog početka aktivno uključi u proces KEBS-a i time obezbedi sebi mesto u svim njenim značajnim aktivnostima. Na žalost, rezultati na spoljnopoličkom planu nisu imali uporište u unutrašnjoj politici i razvoju zemlje, koji je ostao manje-više na klasičnim državno-socijalističkim osnovama, što je i bio razlog da Jugoslavija aktuelnu fazu promena u Evropi dočeka potpuno nespremna, našavši se, u određenom trenutku, na samom začelju promena u istočnoevropskim zemljama.

Otuda su neuspeh prethodnog sistema i naglo pogoršanje krize u zemlji postali razlog što je ideja „Evropa '92“ u određenom trenutku postala više nego poželjan politički cilj kao, u određenoj meri, zamena starim fokusima političke mobilizacije, ali i tačka podela. Objektivno, takav cilj je, na kratak rok, teško ostvariv zbog inkompatibilnosti velikog dela jugoslovenske privrede, socijalne i političke strukture sa sistemom koji se izgrađuje u okvirima EZ, kao i velikim regionalnim razlikama u nivou razvijenosti. Ukoliko se, međutim, taj

cilj shvati kao instrument političke mobilizacije u pravcu zamene paradržavne privrede tržišnom, jednopartijskog sistema – političkim pluralizmom, kolektivizma – individualizmom, partijske države – pravnom državom i slično, on ima potpuno opravdanje i, kao takav, naišao je krajem 1989. i početkom 1990. na pozitivne reakcije u vodećim evropskim integracionim grupacijama.

Međutim, i u toj varijanti ne bi trebalo gubiti iz vida mesto Jugoslavije u Evropi, u prvom redu determinante njenog geopolitičkog i geoekonomskeg položaja na jugoistoku Evrope, koji je predodređuje za ulogu „mosta“ ne samo između Istoka i Zapada već i između Severa i Juga. Iako je austrijski kancelar Vranitzky, govoreći o sličnoj ulozi Austrije u aktuelnim evropskim procesima, prošle godine duhovito napomenuo da „danas niko na mostovima ne živi i da se, pre ili kasnije, mora opredeliti za jednu ili drugu čvrstu obalu“, geopolitičke i geoekonomske implikacije položaja Jugoslavije je teško izbeći, i verovatno bi jedna pragmatična, ali i vizionarska politika mogla, polazeći od tih pretpostavki, lako definisati koordinate položaja Jugoslavije u Evropi. U vezi s tim, veoma poučno iskustvo bio je austrijski prilaz integraciji u Evropsku zajednicu, tj. precizno i sveobuhvatno odmeravanje interesa i mogućnosti te zemlje pre nego što je i zvanično upućen zahtev za prijem u članstvo sredinom 1989. godine.

Pri tome se ne postavlja dilema „Evropa ili nesvrstanost“, budući da jugoslovenske veze s „trećim svetom“ čine politički kapital kojeg se ni po koju cenu ne bi trebalo lišavati. Poučan primer su razmišljanja austrijskih političkih krugova oko kancelara Vranitzkog i ministra Mocka, koji svoju aplikaciju za prijem u EZ podupiru tezom da su tradicionalne veze te zemlje sa istočnoevropskim zemljama neka vrsta „miraza“ koji će Austrija doneti svojim ulaskom u Zajednicu.⁵⁹ Na sličan način se, uostalom, prema svojim tradicionalnim prijateljima van Zajednice odnose i Velika Britanija (zemlje Commonwealtha) i Francuska (zemlje frankofonske Afrike). Akcija jugoslovenske diplomatije povodom krize u Persijskom zalivu, koja je naišla na dobar prijem kod *svih* involviranih činilaca (Irak, Kuvajt, Saudijska Arabija, Zapad) samo je jedan u

⁵⁹ Takvo mišljenje, prema saznanju autora teksta, prevlađuje među planerima u austrijskom ministarstvu inostranih poslova.

X
X
mnoštvu argumenata u prilog kontinuitetu nekih osnovnih načela jugoslovenske spoljne politike. Ukratko, „evropska orijentacija Jugoslavije“ u sadašnjem trenutku potpuno je kompatibilna s očuvanjem politike nesvrstanosti (Irška je kao neutralna zemlja član EZ, Austrija ocenjuje da njena specifična forma neutralnosti nije prepreka za ulazak u Zajednicu, dok i tradicionalno neutralna Švajcarska sve više razmišlja o približavanju EZ). Ukoliko u doglednoj budućnosti dođe do evolucije EZ ka EPU (Evropska politička unija) i razvoja zajedničke odbrambene politike EZ, ta načela bi mogla doći u konflikt, ali takvo bi se pitanje postavilo i pred mnoge druge zemlje, što navodi na pretpostavku da bi postojao interes za njegovo konstruktivno rešavanje.

0
0
To navodi da su rešenja, pre svega, u odlučnijem traženju mesta u evropskim integracionim procesima, i to kako na sveevropskom planu (Savet Evrope, EFTA, EZ), tako i u različitim oblicima subregionalne multilateralne saradnje, tj. Evropi regija (Alpe-Jadran, „Pentagonala“, Južni Jadran, Podunavlje, Balkan). Na to upućuju i promene u unutrašnjem uređenju Jugoslavije, naročito porast uloge jugoslovenskih republika u kreiranju njene spoljne politike i njihovi interesi za neposrednijim povezivanjem sa susednim zemljama i regijama. Uprkos kontroverzama koje takve inicijative ponekad otvaraju, takvi procesi su potpuno legitimni u savremenom evropskom kontekstu, ali iziskuju i osmišljen pristup i jedinstvenu politiku i koordinaciju na nivou Jugoslavije, bez čega njihovi efekti ostaju uglavnom lokalnog domašaja, a time i van glavnog toka razvoja „nove evropske arhitekture“. Postojeća politička konstelacija, u kojoj izbornu legitimaciju imaju samo republički organi (čiji je uticaj na spoljnopolitičkom planu neminovno limitiran i podložan protivurečnim uticajima spoljnih činilaca), a ne i savezni (zbog nespremnosti da se održe opštejugoslovenski izbori), onemogućava aktivnu ulogu Jugoslavije u evropskim procesima i institucionalno rešavanje jugoslovenske krize na liniji savremenih tokova u Evropi i svetu. Kako je savremena jugoslovenska kriza definitivno internacionalizovana, nesposobnost jugoslovenskih političkih faktora da samostalno nađu izlaz neizbežno bi vodila aktiviranju spoljnih faktora u njenom rešavanju, s nesagledivim

posledicama po njen suverenitet i teritorijalni integritet i vitalne interese svih naroda koji u njoj žive.⁶⁰

Izostanak aktivne jugoslovenske politike u tom pravcu (koji podrazumeva konsenzus relevantnih unutrašnjih političkih faktora) realno stvara mogućnost za podelu Jugoslavije na relaciji Srednja Evropa – Balkan (slično geopolitičkoj konfiguraciji pre prvog svetskog rata), uz neizbežne dalekosežne posledice ne samo po nacionalne interese svih naroda koji u njoj danas žive nego i po geopolitičku ravnotežu i stabilnost kako u Jugoistočnoj Evropi, tako i u razmerama čitavog kontinenta. Kroz prizmu sagledavanja takvog scenarija i njegovih implikacija trebalo bi posmatrati još uvek snažnu podršku većine relevantnih faktora evropske politike očuvanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije i reformskim naporima u njoj.

S U M M A R Y

YUGOSLAVIA AND „NEW EUROPEAN ARCHITECTURE“

Current changes in Europe have contributed, undoubtedly, to ending the cold war and the arms race, but they also ended a system of international relations which made possible, in spite of its numerous deficiencies, the longest period of peace and stability in the recent history of Europe. Their speedy development and their asymmetry (integration in the Western Europe and disintegration in the Eastern Europe) opened a number of dilemmas, among which also on the matter of whether Europe really ceases to be bi-polar or are we witnessing only an intermezzo, in which the old division East–West will be replaced by the division to a „centre“ and „periphery“, i.e. between the

⁶⁰ Tako je, na primer, uticajni američki list *The Washington Post*, 27. decembra 1990. godine, objavio uvodnik pod naslovom *Teritorijalne pretenzije jugoslovenskih suseda*, u kojem se ističe: „Jugosloveni, kojima je veoma stalo do ideje revidiranja unutrašnjih granica, trebalo bi da imaju na umu da šest od ukupno sedam njihovih suseda ima prikrivene teritorijalne pretenzije prema njihovoj zemlji. Neke od tih pretenzija, uključujući tu pretenziju Grčke i Bugarske na Makedoniju i Albanije na Kosovo mogle bi da postanu ozbiljne. Zapad tu ima ulogu nemog posmatrača, oklevajući da pruži ruku ili da izgovori koju reč. To nije dovoljno. Jugoslavija je zvanično odbacila sugestije o konsultacijama sa Konferencijom o bezbednosti i sadarnji u Evropi, koje bi bile posvećene sprečavanju krize. KEBS bi trebalo smireno da zatraži od Beograda da još jednom promisli o toj svojoj odluci. Evropljani bi u svakom slučaju trebalo da ukažu Jugoslaviji na to da su spremni da je prihvate u okviru institucija na starom kontinentu, ali da joj istovremeno ne mogu pružiti nikakvu utehu za sve one teškoće koje se u perspektivi naziru. Breme odgovornosti za očuvanje Jugoslavije snose sami Jugosloveni“. Navedeno prema: *Tanjug – crveni bilten*, br. 73/1990, str. 1.

developed and fully integrated West and the underdeveloped and unstable East of the continent.

Coincidence and also interdependence of these changes and the deep economic, social and political crisis in Yugoslavia resulted in a significant change of the geopolitical position of the country in Europe, with direct consequences for its security, interests and possible options of development. Multiple significance of these changes is reflected in the fact that they have serious impact both on the international position and foreign policy of the country (at global, regional and bilateral levels) and on its internal development. This is confirmed particularly by the fact that numerous issues and problems that have been exclusively internal ones became more or less internationalized (Kosovo, Knin, relations between Slovenia, Croatia, and Serbia, the role of the Yugoslav People's Army, etc.) so that Yugoslavia is presently considered one of the potentially most dangerous hotbess of crisis in Europe. On the basis of this evaluation a debate has been opened by the leading factors in international relations in Europe, and by the Yugoslav neighbour countries, not only on the policy towards the country but also on the very future of Yugoslavia and the necessity of preservation of its territorial integrity.

R E S U M E

LA YUGOSLAVIE ET „LA NOUVELLE ARCHITECTURE DE 'EUROPE“

Les changements contemporains en Europe, sans doute, ont donné leur contribution à la fin de la guerre froide et à la course aux armements, mais, en même temps, un système des rapports internationaux qui, malgré des erreurs nombreuses, assuré la période la plus longue de la stabilité et de la paix au cours de l'histoire européenne, a pris fin. Leurs rapidité et réalisation asymétrique (intégration à l'Ouest et désintégration à l'Est du continent) ont ouvert plusieurs dilemmes, entre autres, celui de bipolarité de l'Europe, de perspective de changement de la division Est-Ouest par la division entre le „centre“ et la „périphérie“, c'est à dire entre l'Ouest intégré et compact et l'Est sousdéveloppé et instable.

Coincidence, mais aussi interdépendance de ces changements et des crises politiques, sociales et économiques profondes en Yougoslavie ont influencé d'une façon significative sa position géopolitique en Europe d'après-guerre, avec les conséquences immédiates pour sa sécurité, ses intérêts et ses options possibles du développement futur. Polyvalence de ces changements se reflète sur le fait qu'ils influencent la position internationale et politique internationale pu paye (niveau global, régional et bilatéral), ainsi que le développement interne. Ce fait est confirmé par nombreuses questions, avant exclusivement internes, qui sont internationalisées (Kosovo, Knin, rapports entre la Slovénie, la Croatie et la Serbie, le rôle de l'APY etc) de façon que la Yougoslavie est maintenant estimée comme la région de crise la plus dangeureuse en Europe.

Au fond de cette estimation, on a ouvert le débat non seulement de la politique qui doit être menée envers elle (tant parmi les facteurs dominants des rapports internationaux en Europe, que parmi ses voisins), mais aussi du futur de la Yougoslavie elle-même et de la nécessité de la sauvegarde de son intégrité territoriale.

РЕЗЮМЕ

ЮГОСЛАВИЯ И „НОВАЯ ЕВРОПЕЙСКАЯ АРХИТЕКТУРА“

Современные изменения в Европе несомненно способствовали окончанию холодной войны и гонки вооружений, но одновременно ими закончена и одна система международных отношений, которая, вопреки многочисленным недостаткам, обеспечила наиболее долгий период мира и устойчивости в новейшей европейской истории. Их скорость и асимметричность (интеграция на западе и дезинтеграция на востоке континента) открыли несколько дилемм, среди которых и о том, перестает ли Европа действительно быть биполярной, или речь идет об интермеццо, в котором старое разделение на Восток – Запад заменит разделение между „центром“ и „периферией“ т. е. между развитым и прочно интегрированным западом и неразбитым и неустойчивым востоком континента.

Совпадение, но и взаимная обусловленность этих изменений и глобальные экономические, социальные и политические кризисы в Югославии способствовали значительному изменению ее послевоенного геополитического положения в Европе, имеющего непосредственное влияние на ее безопасность, интересы и будущее развитие. Многозначность этих изменений оглядывается в факте, свидетельствующем о том, что они серьезно влияют, как на международное положение и внешнюю политику страны (глобальный, региональный и двусторонний уровни), так и на ее внутреннее развитие. Указанное особенно подтверждает факт, что многочисленные, раньше исключительно внутривосточные, вопросы более или менее интернализировались (Косово, Книн, отношения между Словенией, Хорватией и Сербией, роль ЮНА и т.д.), так что Югославия считается потенциально одним из наиболее опасных очагов кризиса в Европе. На основании такой оценки открыта прения не только по вопросам политики, которую надо было бы вести по отношению к ней (как среди ведущих факторов международных отношений в Европе, так и между ее соседями), но и по вопросам самого будущего Югославии и необходимости сохранения ее территориальной целостности.

Međunarodnopravni i politički vid jugoslovenske krize

Prof. dr *SMILJA AVRAMOV*

Ključni problem sadašnje jugoslovenske krize ogleda se u sveopštem osporavanju Jugoslavije kao države i u snažnom naletu separatističkih snaga u njenom razbijanju. Najvidniji izraz tog procesa je osporavanje Predsedništva Jugoslavije kao najvišeg organa u zemlji i jednostranog prenošenja autoriteta Jugoslavije na federalne jedinice.

Posmatrana iz šire istorijske perspektive, jugoslovenska kriza je tipična akumulacija kriznog sindroma, zbog čega problem ne može biti shvaćen bez istorijske retrospektive. U tom kontekstu autor analizira negativan uticaj srpskohrvatskog spora na stabilnost Jugoslavije od časa njenog stvaranja 1918. do 1941, što je dovelo i do njenog sloma. Isti taj spor, uz sve druge koji danas deluju na političkoj sceni Jugoslavije, ugrožava njen opstanak kao države. Taj gotovo iracionalni sukob uslovio je da do danas nijedan društveno-ekonomski sistem nije imao uspeha – ni kapitalizam, ni socijalizam, nijedna raspodela vlasti nije naišla na opšti pristanak. Autor otuda kvalifikuje jugoslovensku krizu kao krizu antisistema.

Sa stanovišta pravne nauke, ustavnog i međunarodnog prava, kriza se svodi na problem samoopredeljenja, uključujući i pravo na otepljenje. Autor analizira obe kategorije kroz prizmu Povelje UN sa zaključkom da je samoopredeljenje defektan princip jer mu nedostaje procesnopravni vid, tj. Povelja ne predviđa način i postupak primene tog načela. Što se, pak, „prava“ na otepljenje tiče, autor mu osporava pravni karakter i naglašava da bi eventualni raspad Jugoslavije imao teške međunarodne posledice po mir u regionu i Evropi i nesagledive posledice po međunarodni položaj jugoslovenskih državnica koje bi nastale njenim raspadom. Stoga, raspad Jugoslavije ne može biti u interesu pojedinih jugoslovenskih naroda, a ni demokratske Evrope. Pravno i faktički, raspad bi značio vraćanje na 1918, i preispitivanje situacije od strane država potpisnica akata kojima se garantuje teritorijalni integritet i politička nezavisnost zemlje.

Centralni problem u sadašnjoj fazi jugoslovenske krize svodi se na pitanje prihvatanja ili neprihvatanja autoriteta države. Ne radi se o apstraktno-filozofskom problemu autoriteta, nego o sasvim realnoj situaciji blokade Jugoslavije kao jedinog člana međunarodne zajednice, jedinog subjekta među-

narodnog prava na ovom prostoru. Ne radi se ni o rušenju ili osporavanju političkog sistema, jer je sistem proizišao iz revolucije srušen u celoj zemlji uvođenjem političkog pluralizma i opredeljenjem za tržišnu privredu; u svim sferama života zajednice mukotrpno se traga za novim putevima koji bi zemlju uključili u savremene tokove Evrope i sveta. U pitanju je *proces rušenja Jugoslavije kao državne zajednice, koja ima svoj istorijski i međunarodnopravni legitimitet.*

Ono što izaziva nedoumicu i čini jugoslovensku krizu osobito teškom, nerazumnom, pa i apsurdnom jeste činjenica da se država destabilizuje pod pritiskom unutrašnjih snaga i da je taj proces u dubokoj suprotnosti sa savremenim razvojem Evrope, kojoj Jugoslavija žarko želi da se pridruži. Sva pažnja usredsređena je na međusobni odnos federalnih jedinica i njihov odnos prema Federaciji kao nosiocu suverenih prerogativa; zanemaruje se pitanje odnosa Jugoslavije prema međunarodnoj zajednici i njena odgovornost za održavanje mira i poretka u ovom delu sveta, odgovornost za normalno funkcionisanje svih vidova saobraćaja, uključujući i monetarni sistem. I obrnuto, zanemaruje se odnos međunarodne zajednice prema Jugoslaviji kao svom članu. Država se sada ne može svesti samo na njen unutrašnji vid političkog upravljanja; ne manju ulogu država ima u međunarodnoj sferi kao kanal komuniciranja i instrument saradnje u jednom novom, tesno povezanom svetu, pa otuda i kriza Jugoslavije kao države mora biti sagledana u tom kontekstu.

Svoju kulminaciju kriza je dostigla dovođenjem u pitanje legitimiteta Predsedništva SFRJ kao najvišeg organa zemlje, neizvršenjem njegovih odluka i jednostranim prenošenjem autoriteta Jugoslavije kao države na federalne jedinice, njihovim proglašavanjem za „suverene države“, za šta ne postoji pravni osnov ni u ustavnom, ni u međunarodnom pravu, a najmanje u tzv. istorijskim pravima. Za evropske posmatrače i analitičare ti potezi „balkanskih plemena“, zaostalih u svom kulturno-političkom razvoju na nivou 18. veka, znače prođetak „balkanizacije“ sa mračnim posledicama. Međutim, tako uprošćen prilaz problemu, putem etiketiranja, treba odbaciti. Situacija je izuzetno komplikovana; s jedne strane, zemlja je okovana još uvek sistemom koji je u dubokoj suprotnosti sa zahtevima modernog vremena, o čemu postoji konsenzus svih

aktera političke scene. Sa druge strane, umesto racionalnog razmišljanja u okviru evropskog i univerzalnog poretka, kao kriterijum za rešenje nude se arhaični simboli, uz provincijski narcisoizam i neiscrpan repertoar epiteta: unitarizam, hegemonizam, boljševizam, fašizam itd., što je opet dovelo do stanja prenapregnute mržnje i straha, koji se približava tački ključanja.

Posmatrana iz šire istorijske perspektive, jugoslovenska kriza je tipična akumulacija kriznog sindroma, zbog čega problem ne može biti shvaćen bez istorijske retrospektive. Za celovito sagledavanje stanja potrebno je uzeti u obzir neke osnovne činjenice i razvojne faze krize, simultano dešavanje različitih kriznih krugova unutar i oko Jugoslavije, a potom pravne okvire unutar kojih se nudi rešenje.

ISTORIJSKI POGLED NA JUGOSLOVENSKU KRIZU

Posmatrana istorijski, kriza Jugoslavije stara je koliko i sama Jugoslavija. Njeno rušenje otpočele su neke marginalne političke grupe istog dana kada je i konstituisana. Nijedna od tih opozicionih grupa ponaosob nije imala kapacitet destrukcije države. To je postepeno ostvarivano kroz koalicije ekstrema, a dovršeno u ratnom vremenu 1941. godine na tenkovima sila Osovine. Drugog dana po proglašenju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Hrvatska stranka prava, čiji je generalni sekretar bio još 1915. godine Ante Pavelić, izdala je u Zagrebu proglas, drugog decembra 1918, kojim osporava legitimitet delegaciji Narodnog vijeća, a nešto kasnije istupila je sa zahtevom da se formira „slobodna hrvatska država“ koja bi potom stupila u „ravnopravni savezni odnošaj“ sa Srbijom, Bugarskom itd.¹

Istovetni program nudi sada vladajuća stranka u Hrvatskoj.

Ekstremnu opoziciju u Hrvatskoj posle prvog svetskog rata podržali su izvesni međunarodni krugovi nezadovoljni rešenjima koja su proizišla iz tog rata. O tome, pored ostalih, govori i podatak da je italijanski komandant grada Rijeke Danuncio (Gabriele D Annunzio) održao, 5. jula 1920. na Rijeci, sastanak sa predstavnicima Stranke prava, kosovskih

¹ A. Pavelić: *Putem Hrvatskog državnog prava*, Madrid, 1977, str. 59-60.

Šiptara i crnogorske opozicije, i tom prilikom usvojena je odluka da se na najširoj osnovi formira pokret koji bi delovao na razbijanju Jugoslavije. Danuncio se obavezao da će njegova zemlja finansirati pokret i snabdeti ga oružjem, a odmah je predao predstavnicima Šiptara milion lira, Stranci prava sedam i crnogorskoj opoziciji tri miliona.² Postignut je, takođe, sporazum o hrvatsko-italijanskim odnosima nakon „pobede“, kojim bi bili zadovoljeni interesi Italije na Jadranu i u Sloveniji. Vatikan je svesrdno podržao tu koaliciju. Nekoliko godina kasnije (1929), njoj se pridružio VMRO – Makedonska revolucionarna organizacija.

Sada je na delu koalicija sa istim predznacima, samo u izmenjenom međunarodnom ambijentu, bez jasnog programa, ali odlučna na razbijanju Jugoslavije.

Dok je u periodu između dva svetska rata koalicija imala sasvim određene patrone, sada se nijedna zemlja nije oglasila, niti preuzela ulogu zaštitnika secesionističkih zahteva. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje ko snabdeva opozicionu koaliciju oružjem, ko im omogućuje vojnu obuku. Ostaci ustaške vojske, koja je počinila bezbrojne ratne zločine u toku drugog svetskog rata, našli su utočište u demokratskim zemljama. Konsolidovali su svoje redove i 1950. godine održali „Skupštinu hrvatskih oružanih snaga“, na kojoj je imenovan za „Vrhovnog komandanta svih hrvatskih snaga na teritoriji Evrope general Drinjanin“. Teško je poverovati da vrsnoj američkoj obaveštajnoj službi nije bilo poznato da „general Drinjanin“ nije niko drugi do čuveni ratni zločinac, komandant koncentracionog logora Jasenovac – Maks Luburić.³ Tako „konsolidovana“ armija izvršila je, potom, desetine terorističkih akata, u kojima su poginule desetine nedužnih civila i zvaničnih predstavnika Jugoslavije. Postoji, ipak, razlika u nastupu koalicije u međuratnom periodu i sada; u periodu između dva svetska rata Jugoslavija je rušena u ime „reakcionarne, zapadnjačke“ orijentacije, a sada u ime „opasnosti od boljševizma“. Međutim, ne mogu se zatvoriti oči ni pred činjenicom da su između Beograda i Zagreba postojale velike

² Gian Nicola Amoretti, *La vicenda Italo-Croata nei Documenti di Aimone di Savoia*, 1979, p. XIV, XV.

³ Odluka objavljena u ustaškom listu „Danica“, od 12. septembra 1950, koji izlazi u Čikagu.

razlike oko ustrojstva Jugoslavije i njenog međunarodnog opredeljenja.

Hrvatska opozicija, kroz ceo međuratni period, tražila je rešenje svog nacionalnog pitanja u okviru dvaju totalitarnih sistema: sovjetskog i nacionalsocijalističkog, odnosno fašističkog. *Stvaranje nezavisne države Hrvatske bilo je predviđeno samo u okviru političke strategije Musolinija i Kominterne*. Bilo je ideja o vaskrsu Austro-Ugarske, u vidu podunavske federacije, u kojoj bi svoje mesto imala i Hrvatska. Ali, u tom slučaju radilo se o trećem scenariju s namerom da se zadovolje interesi Vatikana i stvori katolička država koja bi bila brana u odnosu na protestantski sever Evrope i pravoslavni jugoistok, što bi, istovremeno, omogućilo Svetoj Stolici misionarski poduhvat na Istoku. Utoliko pre što je nakon oktobarske revolucije nestalo sa scene glavnog zaštitnika pravoslavlja Carske Rusije, pa je Vatikan imao širi prostor za delovanje. Samo u toj varijanti menjanja političke karte Evrope etnički momenat nije bio primaran. Nacionalni interesi svih članica zamišljene federacije, dakle i hrvatski, bili bi podređeni supremaciji i politici Vatikana kao predstavnika katoličanstva u svetu.

Srbija, na liniji svoje predratne i ratne politike savezništva sa zapadnoevropskim zemljama, uz oštro distanciranje od ideja i politike oktobarske revolucije, opredelila se za normativni poredak Zapada, parlamentarni sistem u zemlji i bezbednost kroz Društvo naroda, čiji je bila član-osnivač, kao uostalom i svih drugih, do tada stvorenih međunarodnih organizacija. Na toj liniji bilo je opredeljenje Beograda 27. marta 1941, a zatim i ustanak u Srbiji kao deo periferne ratne strategije saveznika. Ta različita principijelna opredeljenja imala su katastrofalne posledice: brz slom Jugoslavije 1941. i stvaranje tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Svoju pojavu na Hitlerovoj pozornici „novog evropskog poretka“, „Nezavisna Država Hrvatska“ obeležila je objavom rata SAD, Velikoj Britaniji i SSSR-u, upućivanjem trupa na Istočni front, a na domaćem terenu genocidom nad Srbima, Jevrejima i Romima, po bestijalnosti van mogućnosti ljudskog poimanja. Te okolnosti predstavljaju sada teško opterećenje i zahtevaju krajnji oprez u rešavanju odnosa i budućnosti Jugoslavije.

Slovenija, čija je teritorija bila kritična tačka u povlačenju granica nove države – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,

priklonila se politici Srbije, uz snažno izražen etnocentrizam i stavljanje svojih lokalnih interesa iznad interesa celine. To je izraženo i u stavu slovenačkih političkih lidera u onim presudnim martovskim danima istorije Jugoslavije 1941. godine. Dva slovenačka lidera, Kulovec i Krek, inače članovi vlade generala Simovića, kontaktirali su nekoliko dana pre napada Nemačke na Jugoslaviju otpravnika poslova slovačkog poslanstva u Beogradu Ivana Milea (*Ivan Milee*), s molbom da prenese Hitleru njihov apel. Istakli su da se obraćaju slovačkom poslanstvu stoga „što na žalost ovde u Beogradu nemaju mogućnosti da uspostave direktan kontakt sa zvaničnicima Trećeg Rajha, zbog srpske kontrole“. Budući da je, po rečima Kreka, „rat neizbežan... a njima je njihova zemlja (Slovenija) mnogo značajnija nego jugoslovenska država“, molili su da ih Hitler zaštiti. Smatrali su da bi njihov problem mogao biti rešen na dva moguća načina: 1) uspostavljanjem nezavisne Slovenije, i 2) uspostavljanjem države Slovenaca i Hrvata. Zamolili su, na kraju, Milea „za najstrožu diskreciju“.⁴ Nemačka tada nije pokazala bilo kakav interes za želje slovenačkih političara. Sada, slovenački vladajući tim izlazi sa istim zahtevima, uz istovetno obrazloženje i istovetnu terminologiju.

U posleratnoj politici Jugoslavije slovenački političari zauzimali su ključne pozicije u jugoslovenskoj federaciji i, uz Tita, Bakarića i Krajačića, bili glavni arhitekti „originalnog“ puta Jugoslavije u socijalizam, odnosno pretvaranja države Jugoslavije u, kako je rekao Kardelj, „specifičnu zajednicu samoupravnih naroda i narodnosti“. S obzirom na to, motivi sadašnjeg slovenačkog secesionizma mogli bi se pronaći i u sferi psihologije, odnosno u kolektivnom osećanju promašenosti jednog eksperimenta projektovanog u Ljubljani. Hrvatski secesionizam ima takođe tu psihološku dimenziju, mada se radi o mnogo složenijoj pozadini.

Od formiranja Jugoslavije 1918. godine nijedan društveno-ekonomski sistem u njoj nije imao uspeha – ni kapitalizam, ni socijalizam. Nijedna raspodela vlasti nije naišla na opšti pristanak: ni parlamentarna demokratija, ni samoupravni socijalizam, ni rojalistička diktatura, ni diktatura proletarijata, itd. Zbog toga moglo bi se reći da je Jugoslavija u permanen-

⁴ *Top secret No 385 of April 5, Doc. No 273. Doc. on German for. policy 1918-1945. Washington, 1962, p. 464.*

tnoj krizi, koja može biti kvalifikovana i kao kriza antisistema. Tu počivaju uzroci blokade; svaki predlog, koji bilo koja strana učini, izaziva osećaj već oprobano i promašeno. Jedan francuski političar i publicista napisao je knjigu o Jugoslaviji, nazvavši je „zemljom iskustva“, ali uz napomenu da je to istovremeno zemlja „prebogata tragedijama“.⁵ Pitanje je samo da li ćemo i ovoga puta obogatiti tu neslavnu tradiciju.

Kada je reč o političkom vidu krize i mogućim posledicama nameće se još jedno poređenje. Dinamizam i intenzitet krize u međuratnom i poratnom periodu išli su ukorak sa međunarodnim zbivanjima, da bi u predratnom vremenu kriza imala kulminaciju u vreme opšteg košmara u Evropi, gde su se frontovi i savezi menjali do apsurdna. Velika Britanija pružila je Hitleru podršku 1938. u Minhenu, pohvalila „mudrost“ Hitlera, a godinu dana kasnije otpočela rat sa Nemačkom. Dva totalitarna sistema, nacistički i sovjetski, pronašli su jezik sporazumevanja, sklopili ugovor, podelili sfere uticaja, a kratko vreme iza toga otpočeli najkrvaviji rat u dotadašnjoj istoriji. Dva ideološka rivala i klasna neprijatelja, SAD i Velika Britanija, s jedne, i SSSR, s druge strane, posle dvadesetogodišnjeg neprijateljstva, proklamovali su 1941. zajedničke ratne ciljeve, da bi posle rata za zelenim stolom krojili sudbinu sveta van svih ideoloških okvira. Sadašnja kriza Jugoslavije kulminira u ne manje burnom vremenu od onog predratnog. Nečujno, bez rata i revolucije ili kontrarevolucije, nestalo je, tako reći preko noći, istočnog bedema, Varšavskog pakta i SEV-a, čime su otvorene mogućnosti za novo vojno i političko prestrojavanje u Evropi i Aziji, koje je u toku. Nestalo je i mita o jedinstvu nesvrstanih, pokopane su nade u mogućnost njihovog usklađenog delovanja na ekonomskom planu. Evropa je zaokupljena ujedinjenjem Nemačke, ratom u Zalivu i promenama u Istočnoj Evropi. Sve to upućuje na potrebu za uzdržljivošću, tolerancijom i oslobađanjem od iluzija o nekoj posebnoj ulozi bilo kog člana jugoslovenske federacije. Postoje pravila igre u političkoj borbi, postoje obrasci za rešavanje sporova; postoji naša tragična prošlost koje se niko ne može osloboditi, ali iz koje valja izvući određene pouke.

⁵ Jules Moch, *Youngoslavie – Terre D experience*, Monaco, 1958.

USTAVNOPRAVNA SUŠTINA JUGOSLOVENSKE KRIZE

Sa stanovišta pravne nauke, ustavnog i međunarodnog prava, jugoslovenska kriza svodi se na problem samoopredeljenja, uključujući i pravo na otcepljenje.

Dve federalne jedinice, Slovenija i Hrvatska, proglasile su najpre jednostranim aktom „svoju“ teritoriju za „suverenu“, uz predlog da se budući odnosi između tako shvaćenih „suvereniteta“ regulišu na „ugovornoj osnovi“ i zasnuje konfederalni odnos; u slučaju neprihvatanja tog stava najavile su otcepljenje od Jugoslavije. Jednom agresivnom propagandom, uz odsustvo elementarne političke kulture, uputili su zahtev i drugim članicama jugoslovenske federacije za jednostrano izjašnjavanje u tom pravcu, čime je u zemlji stvorena totalna pravna konfuzija. Politička kultura uključuje slobodu štampe, mogućnost prezentiranja širim slojevima drugih rešenja, što je u tim republikama surovo odbačeno. Iznad svega, podrazumeva precizno, na pravnim argumentima zasnovano objašnjenje, uz ukazivanje na pozitivne i negativne strane, a naročito posledice date politike. Umesto svega toga, javnost je zasuta krajnje uprošćenim sladunjavim projekcijama budućnosti, lišenim pravnog osnova, pa i elementarne pravničke logike.

Deklaracije o suverenosti federalnih jedinica mogu imati, u najboljem slučaju, značaj izražavanja želja, namera ili budućih ciljeva vladajućih krugova, a ne vrednost operativnog osvrta, jer mu nedostaje bilo ustavna, bilo međunarodno-pravna podloga. Suverenost federalnih jedinica u svim federalnim državama sveta, bez izuzetaka, predstavlja odnos između različitih unutrašnjih autoriteta, tj. između federalnih jedinica. One su suverene u svom međusobnom odnosu, a ne individualno, u odnosu na federaciju. Nijedna nema moć kontrole nad drugom, nego kontrolnu ulogu nad celinom ima federacija. Suverenitet federacije zagarantovan je međunarodnim pravom, kao isključivim subjektom međunarodnog prava. Pojmovna zbrka uneta je i terminološkom nepreciznošću Saveznog i republičkih ustava, u kojima su federalne jedinice definisane kao države. Sa stanovišta međunarodnog prava to nisu države, jer im nedostaju tri bitna atributa suvereniteta: 1) *ius belli*, ili pravo da odlučuju o ratu ili miru, 2) *ius*

legationis, ili pravo aktivnog i pasivnog prava poslanstva, i 3) *ius tractatum*, ili pravo zaključenja međunarodnih ugovora i članstva u međunarodnim organizacijama. Nedostaju im međunarodno priznate granice; njih ima samo Jugoslavija kao jedinstvena država. *Državu ne čine zastava, himna ili lente; njeni opredeljujući elementi su utvrđeni međunarodnopravnim sistemom*, a njeno rađanje može postati realnost samo u svetskom kontekstu. U strukturiranju i opredeljivanju statusa budućih država etnički momenat, u savremenim uslovima, jeste samo jedan, i to ne primarni. Odlučujući faktor je geostrateški u širim regionalnim razmerama, potom ekonomski, pa tek zatim etnički.

Deklaracije o „suverenosti“ nemaju osnov u pravu, ni ustavnom ni međunarodnom. One su proizvod, i imaju temelj u pravu naroda na revoluciju. U pitanju je, u stvari, boljševički princip primenjen u vreme revolucionarnih previranja u Rusiji. Naime, u periodu od jula 1918. do decembra 1922. jedna za drugom, proglasile su pojedine republike svoju suverenost, koju je priznao tadašnji sovjetski režim, a potom, da bi se uspostavila operativna baza, Lenjin je predložio zasnivanje ugovornog odnosa. To je bila ideološka konstrukcija van orbita međunarodnog prava, apsolutno neprihvatljiva u pravnom poretku Evropske zajednice ili u sistemu Ujedinjenih nacija. Pa i slovenačka teza o pravu manjine, u konkretnom slučaju Slovenije, da svoj zamišljeni model postavi na osnovu „ili-ili“, jeste tipična boljševička teza o avangardnoj ulozi manjine, njenoj „ideološkoj superiornosti“ u odnosu na „neprosvećenu zaostalu, reakcionarnu masu“. Rečju, odraz je staljinističkog dogmatizma, koji nema savršeno nikakve veze sa parlamentarnom demokratijom zapadnog tipa, za koju se, inače, Slovenija i Hrvatska deklarativno izjašnjavaju.

Secesionizam ili „pravo“ na otcepljenje nije specifično jugoslovenski problem. Sada u svetu postoji 57 secesionističkih pokreta, od čega 24 u Aziji, sedam u Africi, četiri u Americi i 22 u Evropi. Problemi Libana ili Kipra, Severne Irske ili Baskije, Korzike, Južnog Tirola i Laponije, muslimanskog seperatističkog pokreta na Filipinima i Tajlandu itd., podjednako dovode u pitanje strukturu međunarodne zajednice i ugrožavaju međunarodni poredak; podjednako pothranjuju terorizam u svetu, trgovinu drogom, iz koje se najvećim delom

finansiraju, kao i lokalni ratovi. Od oko 30 lokalnih ratova, vođenih posle drugog svetskog rata, više od polovine proizašlo je iz pokušaja otcepljenja i zabeleženi su kao najokrutniji u novijoj istoriji. Secesionizam je jednom prilikom u Ujedinjenim nacijama nazvan malignim tumorom 20. veka. Otuda se ne mogu problemi secesionizma u Jugoslaviji i zahtevi za stvaranjem odvojenih država razmatrati izolovano od sličnih slučajeva u Evropi: Baskije, Korzike ili Severne Irske. Odnosno, problem mora biti razmatran na principijelnom planu.

Otcepljenje je akt ili pokušaj jednog dela stanovništva određene države da se, zajedno sa teritorijom, izdvoji iz sastava međunarodno priznate, suverene države i oslobodi njenog pravnog i političkog autoriteta kroz stvaranje sopstvene države. Da bi taj akt stekao pravni naslov činjeni su pokušaji da se otcepljenje izvede iz prava naroda na samoopredeljenje. Međutim, obe kategorije su predmet dubokih razmimoilaženja u savremenoj teoriji i praksi. Načelo samoopredeljenja pojavilo se u doba revolucionarnih preokreta u Evropi da bi se dao legitimitet činu revolucije. Predsednik SAD Wilson uneo ga je kao jednu od svojih poznatih „14 tačaka“, koje su sadržale program i načela uređenja Evrope i sveta posle prvog svetskog rata.

Silama pobednicama u ratu načelo samoopredeljenja poslužilo je kao politička motivacija za preuređenje Evrope. Pošlo se, pri tome, od postavke da su multinacionalna carstva, kao što su bila otomansko ili austrougarsko, stvorena osvajanjem i porobljavanjem država i naroda, protivpravne političke jedinice i izvor permanentnih potresa, pobuna i nereda u međunarodnoj zajednici. Otuda je, prema zamisli pobednika, Evropu trebalo preurediti u smislu konstituisanja „prirodnih“ nacionalnih jedinica. Međutim, načelo samoopredeljenja bilo je političko oružje samo država-pobednica, a ne apstraktno pravilo, univerzalno primenjivo. Ono nije obuhvatilo kolonije sila pobednica, a još manje su se na to načelo mogli pozvati poraženi narodi.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, retorički se može prikazati kao produkt prava naroda na samoopredeljenje; pravno i faktički iznikla je na vojnom, političkom i moralnom kapacitetu Srbije, koja je izašla iz rata kao država pobednica na strani sila Antante. Ne sme se zanemariti ni okolnost da su ratovi u to vreme posmatrani kao pozitivne vrednosti, i pobeda je bila odlučujući činilac u postavljanju temelja budućeg mira.

Povelja Ujedinjenih nacija u članu 1, tačka 2, proklamuje kao jedan od svojih ciljeva razvijanje prijateljskih odnosa između naroda, zasnovanih na „poštovanju načela samoopredeljenja i ravnopravnosti“, ali ne sadrži mehanizam, niti predviđa postupak za realizaciju tog načela. Tako je na osnovu savremenog međunarodnog prava samoopredeljenje ostalo defektan pravni princip.

U članu 2, tačka 4, Povelje Ujedinjenih nacija garantuje se teritorijalni integritet svim članicama, pa prema tome i Jugoslaviji kao jedinstvenoj državi, članu osnivaču UN, čime je zatvoren krug samoopredeljenja u odnosu na države članice.

To nisu jedine teškoće pri pretvaranju prava naroda na samoopredeljenje iz političkog u pravno načelo. Zemlje pobednice u prvom svetskom ratu, usvajajući samoopredeljenje kao politički princip, pošle su od jedne široko rasprostranjene pretpostavke da su nacije „prirodne“ političke jedinice. Uskoro su u praksi iskrsele teškoće oko konketnog definisanja nacije, njenih karakteristika, pitanja koliko se daleko može ići u istoriji radi dokazivanja nastanka nacija itd. Poseban problem za Ujedinjene nacije bile su „nacije“ koje su se pojavljivale na sceni kroz konsenzus političkih faktora, bez svog posebnog istorijskog života. Sve u svemu, pravna nauka još nije uspela da postavi precizne granice legitimiteta u primeni tog načela, što je u praksi izazvalo brojne teškoće, pa i sporove.

Proces dekolonizacije bio je dodatna teškoća. Subjekt samoopredeljenja po opšteusvojenim kriterijumima, jeste narod konstituisan kao nacija. Međutim, narodi Afrike, zahvaljujući kolonijalnom statusu, ostali su najvećim delom u plemenskim zajednicama, često i tako razjedinjeni proizvoljnim povlačenjem granica između kolonijalnih sila. Ujedinjene nacije suočile su se u tom slučaju sa pitanjem ko može biti subjekt samoopredeljenja, pod kojim uslovima i kako razgraničiti teritoriju a da se time ne remete mir i bezbednost. Kompromis je pronađen u priznavanju prava naroda koji je, prema oceni nadležnih tela UN, bio podoban za formiranje države ili, kako to kaže Emerson, narod nastanjen na određenoj teritoriji „obeležen sa razumnom jasnoćom“.⁶ Pod pritiskom snažnog antikolonijalnog raspoloženja, u uslovima hladnog rata, Generalna skupština UN je donela decembra 1960. Deklaraciju o

⁶ Rupert Emerson, *Self-Determination*, Amer, Journal of Int. Law, No 3/1971, p. 462.

davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, u kojoj je naglašeno da je potčinjavanje naroda stranoj dominaciji suprotno Povelji i preporučeno da politička vlast u svim zavisnim teritorijama bude prenetna na narod, shodno njegovoj slobodno izraženoj volji. U tom procesu formirano je na desetine „mini-država“. Sejšeli sa 66.000 stanovnika, Antigva i Barbuda sa 77.000, Maldivi sa 157.000 itd. Njihov prijem u Ujedinjene nacije značio je priznanje njihovog suvereniteta, ali su one postale opterećenje za međunarodnu zajednicu, budući da su bile nemoćne da obezbede uslove za samostalnu egzistenciju.

Istovremeno, Ujedinjene nacije su se suočile sa novim teškoćama: širom sveta pojavili su se mali nacionalistički pokreti sa velikim pretenzijama.⁷ Svi su zasnivali svoje zahteve za otcepljenje na istovetnim argumentima: porobljavanje, nemogućnost slobodnog razvoja, svoja kulturna suprematija, istorijska prava itd. Svi su zasnivali svoje „pravo“ otkazivanja lojalnosti vladi i državi na principu samoopredeljenja, a svoje „pravo“ na formiranje samostalne države na presedanima Ujedinjenih nacija.

Samoopredeljenje, kao politički princip, u doba američke i francuske revolucije bilo je u funkciji iznalaženja legitimiteta revolucionarnim poduhvatima i promenama u borbi protiv ostataka feudalizma, duhovnog imperijalizma i papske vladavine. U 19. i početkom 20. veka imalo je integrativnu funkciju i poslužilo je kao osnov za formiranje modernih država na pretežno nacionalnoj osnovi. Kao dopuna tom načelu izgrađen je kodeks pravila o zaštiti nacionalnih manjina i etničkih grupa u okviru suverenih država. Pri kraju 20. veka taj isti princip sadržao je opasnost da se pretvori u svoju suprotnost, i posluži kao osnov dezintegracije postojećih država, suprotno globalnim transformacijama sveta, izazvanih tehnološkom revolucijom.

Zapadna Evropa, sa bogatim istorijskim iskustvom nacionalističkih izživljavanja i surovih ratova koji su iz njega proizlazili, prva je osetila potencijalnu opasnost i izašla pred svetsku javnost sa novom filozofijom evropskog jedinstva, koju treba ostvariti postepeno, kroz proces integracije. Etnički faktor u tom kontekstu doživeo je radikalno pomeranje, sentimentalno-parohijalna, nacionalistička osećanja artikulisana su ka su-

⁷ O tome Anthony H. Birch, *Minority Nationalist Movements and Theories of Political Integration*, World Pol, No 3/1978, p. 326.

pranacionalnim institucijama, a u centru sistema postavljeni su interesi koje su države članice proglasile za zajedničke. Potrebe naroda podignute su na viši nivo Zajednice, a tzv. nacionalne karakteristike učinjene su zavisnim od priznanja zajedničkih interesa. Ideje integracije ostvaruju se kroz nove organizacione oblike koji se ne mogu upoređivati sa federacijom ili konfederacijom; izmenjen je položaj i uloga država članica, koje su infra i supranacionalno povezane. U tom svetlu, procesi u našim zapadnim republikama su recidivi prošlosti, koji se ne uklapaju u procese Zapada. Njihove želje za otcepljenjem, a potom učlanjenjem u Evropu nisu na liniji savremenih kretanja, kao što to nije ni pokret Baskije ili Korzike. U okviru toga sagledava se sada samoopredeljenje u Evropi u jednoj duboko izmenjenoj optici.

Samoopredeljenje može biti racionalno shvaćeno samo kroz faze svog istorijskog razvoja ili, pak, i sam princip kao istorijski razvoj. Na savremenom stepenu razvoja sistema UN ono je još uvek defektan princip. Van svake je sumnje da je načelo samoopredeljenja načelo univerzalnog pravnog poretka, ali ono ne može biti apsolutizovano, niti tumačeno izolovano, van konteksta pravnog sistema, nego kao njegov deo. Praktično, to znači da kriterijume za primenu tog načela treba tražiti u samoj povelji i potonjoj praksi Ujedinjenih nacija. Kao što je istaknuto u Rezoluciji Generalne skupštine broj 1.514 (XV), načelo samoopredeljenja ne može poslužiti kao opravdanje za delimičan ili totalan raspad nacionalnog jedinstva ili teritorijalnog integriteta suverene države. Ne može biti upotrebljeno, dodaje se u Rezoluciji, ni kao osnov za rešavanje manjinskog pitanja u jednoj zemlji, jer se taj problem u sistemu Ujedinjenih nacija rešava u okviru osnovnih ljudskih prava i sloboda.

U Deklaraciji o nedopustivosti intervencije i mešanja u unutrašnje poslove država, koju je usvojila Generalna skupština 1981. godine, pravo na samoopredeljenje vezano je za kolonijalnu dominaciju, rasistički režim i stranu okupaciju.

Što se tiče secesije ili otcepljenja, savremena pravna doktrina, u ogromnoj većini, odriče toj kategoriji bilo kakav pravni značaj, navodeći da je u pitanju politička kategorija koja se u krajnjem svodi na pravo jačega – na staru devizu „sila čini pravo“. Taj stav zasnovan je na istorijskom iskustvu.

„Legalnost“ separatističkih zahteva u svim poznatim slučajevima, kako su to zabeležili istoričari i hroničari, zavisila je od ishoda borbe. Pobjednik je *ex post* sticao legitimitet nakon što je nasiljem i borbom, uz eventualnu stranu pomoć, kao što je bio slučaj Bangladeša, razorio prethodni poredak.⁸

Teoretičari koji negiraju pravo na otepljenje polaze od teze da se u uslovima treće tehnološke revolucije i povezanosti sveta međunarodna zajednica mora osloniti na stabilne članice, nedozvoljavajući olake promene pod pritiskom pojedinih grupa, najčešće neodgovornih.

Postoje i tzv. elastična shvatanja, no ona unose mnogo više konfuzije u ceo problem nego što ga pojašnjavaju. Prema njima, ne postoji pravilo međunarodnog prava koje zabranjuje secesiju, ali ne postoji ni pravilo koje bi državi zabranilo da slomi secesionistički pokret ukoliko za to ima snage.⁹ Taj stav se svodi, opet, na pravo jačega, uz dodatno objašnjenje da se svaki zahtev za otepljenjem ne može tumačiti *a priori* kao legitiman, a još manje racionalan. Zbog toga su učinjeni brojni predlozi da se u okviru Ujedinjenih nacija izgrade kriterijumi za karakteristične situacije u kojima bi eventualno secesija mogla biti prihvaćena kao legitimna, kako bi se izbegla beznadežna anarhija koja pretila malim državama od bujanja iracionalnih nacionalizma.¹⁰ Do realizacije tog predloga nije došlo.

Manji broj teoretičara prihvata pravo na otepljenje, ali uz snažna ograničenja, a nijedan kao neograničeno pravo. Na primer, francuski teoretičar Žorž Sel smatra da u primeni tog prava mora biti pronađena ravnoteža između zahteva secesionističke manjine, potreba i interesa većine koja ostaje unutar države.¹¹ Ne mogu se, prema Selu, dozvoliti zahtevi manjine kojima bi trebalo prineti kao žrtvu državu koja zadovoljava potrebe većine. Zahtevi te vrste svode se na retrogradni proces primitivne zajednice.

⁸ Kaur, *Self-Determination in Int. Law* Indian Journal of Int. Law, 1970, p. 479-493;
J. Verzij, *Int. Law in Historical Perspective*, 1968, p. 324;
R. Higgins, *The Development of Int. Law Through the political organs of the U.N.*, 1969, p. 103.

⁹ M. Akehurst, *A Modern Introduction to Int. Law*, 1970, p. 72.

¹⁰ Houben, *Principles of Int. Law concerning friendly relations and Co-operation among States*. Amer. Journal of Int. Law, 1967, p. 703, 725.

¹¹ G. Scelle, *Precis de Droit des Gens: Principes et systematique*, 1932, p. 259, 260, 269.

Redslob smatra da se pri oceni legitimiteta secesionističkog pokreta mora voditi računa, u prvom redu, o geografskim uslovima preostale države posle eventualnog otcepljenja.¹² Delupis nalazi da se pravo na otcepljenje može priznati samo izuzetno, i to konsolidovanom narodu, koji u međunarodnoj zajednici ima određenu ulogu i značaj, a ne marginalnim, ili kako on doslovce kaže „onima koji su iznenada, slučajno izbili na površinu“.¹³

Sarl Ruso priznaje pravo na otcepljenje, ali samo pod uslovom da ga prihvati i prizna jedinstvena država. Prema njemu, problem je prevashodno politički, i pravna rešenja su teško primenjiva.¹⁴

Secesionizam kao „pravo“ shvaćen neograničeno, a potom uz određena ograničenja branjen je u literaturi Sovjetskog Saveza i „socijalističke zajednice“; u stvari, radilo se o jednoj ideološkoj konstrukciji staljinističke ere, koja je i kasnije korišćena kao političko oružje hladnog rata, da bi se sada kao bumerang vratila Sovjetskom Savezu. Za Gorbačova je to težak problem u pokušaju preobražaja SSSR-a iz partijske u modernu pravnu državu.

Ima pokušaja u svetu, pa i u nas, na primer u Sloveniji, da se pravo na otcepljenje prikaže kao deo prirodnog prava i filozofskih pogleda na svet prirodno-pravne škole. Ono je, prema tim shvatanjima, opšteljudski pravni princip individualnog karaktera, koji se logički proširuje na društvo i državu i na taj način predstavlja pravilo nepisanog prirodnog prava. Na prvi pogled, prirodno-pravna teorija može izgledati kao sigurno прибежиште secesionista. Nužno je, međutim, to „pravo“ postaviti i osvetliti u okviru celovitog prirodno-pravnog učenja. Pri tome, mora se imati na umu da je klasična teorija prirodnog prava vezivala autoritet države, kralja, plemića itd. za božansko poreklo vlasti, zbog čega nije bilo mesta za priznanje suvereniteta naroda.¹⁵

Tvorac moderne prirodno-pravne škole Hugo Grocijus dozvoljava otcepljenje manjinskog dela teritorije i naroda u ekstremnim slučajevima, kada je „očigledno“ da narod očekuje propast. Ali, u tom slučaju otcepljeni deo stiče status i prava

¹² Redslob, *Le Principe des Nationalite*, Rec. des Cours, 1931/I, p. 35.

¹³ J. Delupis, *Int. Law and the Independent State*, 1974, p. 17.

¹⁴ Ch. Rousseau, *Droit Int. Public*, 1953, p. 81.

¹⁵ W. Ullmann, *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*, 1975, p. 231.

koje je imao pre ulaska u određenu zajednicu.¹⁶ Takva razmatranja svode se na akademsko-sterilne diskusije bez ikakvog praktičnog značaja.

PUTEVI I STRANPUTICE IZLASKA IZ KRIZE

Iz navedenog sledi zaključak da federalne jedinice nemaju pravnu podlogu za otcepljenje ni sa stanovišta ustavnog, a ni međunarodnog prava. To je osnovni razlog da se još nije pojavila nijedna država u ulozi patrona secesionista, sem Vatikana. Zemlje Evropske zajednice izjasnile su se pojedinačno, a potom Evropska zajednica kolektivno, kao subjekt međunarodnog prava, protiv razbijanja Jugoslavije, a u prilog očuvanja njenog jedinstva i teritorijalnog integriteta. Izrazile su, čak, i spremnost da pruže pomoć radi prevazilaženja krize. Sličan stav zauzele su SAD i SSSR, samo ti stavovi nisu naišli na odjek u pojedinim sredinama u Jugoslaviji ili nisu uopšte saopšteni javnosti usled stroge lokalne cenzure štampe. Očito je da glavni akteri na savremenoj međunarodnoj sceni nisu voljni da prihvate na sebe teret razbijanja Jugoslavije, a još manje pokroviteljstvo nad budućim „mini-državama“ bez ikakvog pokrića u pogledu njihove budućnosti. Za Evropu se logično nameće pitanje: ako te jedinice nisu mogle pronaći balans u dosadašnjoj zajednici, zbog svojih „nacionalnih osobnosti“, svoje „osobene kulture“, svog osobenog „istorijskog prava“ itd., kako će se tek uključiti u proces supranacionalne integracije. Državno-centrični sistemi, sa naglaskom na nacionalnoj komponenti, kako se to sada zagovara u Hrvatskoj i Sloveniji, za Evropu su zastarela predrasuda nespojiva sa savremenim razvojem.

Postoji mogućnost, što je uostalom već najavljeno, da se Slovenija i Hrvatska obrate Ujedinjenim nacijama tražeći njihovu pomoć. Male su mogućnosti ili, bolje rečeno, nikakve da takvu inicijativu prihvate UN, s obzirom na član 2. tačka 7. Povelje, koji zabranjuje Organizaciji da se meša u unutrašnje odnose svojih članova po pitanjima koja spadaju u njihovu unutrašnju nadležnost. Izuzetno, Ujedinjene nacije bi mogle to učiniti ukoliko bi došlo do građanskog rata u zemlji koji

¹⁶ H. Grotius, *De Jure Belli ac Pacis*, Libri tres. 1925, 2-4, 5, 6.

legalni organi ne bi mogli kontrolisati, a njegovo razbuktvavanje preraste u opasnost po međunarodni mir i bezbednost. Apstrahujući taj slučaj, pod pretpostavkom da se inicijativa u Ujedinjenim nacijama, ipak, na neki volšeban način, prihvati, što bi bio prvi slučaj u istoriji te organizacije, i samo stavljanje na dnevni red bilo kojeg organa zahtevalo bi dug prethodni postupak sa malim izgledima za konačno rešenje sukoba. Podnosioci bi, naime, morali dokazati da u zemlji postoji neki unutrašnji imperijalizam, da je Jugoslavija zemlja koja svojim sistemom ugrožava svetski mir ili susedne zemlje, da je narod doveden u stanje egzistencijalne ugroženosti itd. Argumenti za takve dokaze, međutim, teško bi se našli, jer je Jugoslavija skoro u celom posleratnom periodu, upravo po shvatanju Zapada, bila faktor stabilnosti; kao zemlja-osnivač Ujedinjenih nacija četiri puta je učestvovala u sastavu međunarodnih mirovnih snaga; a zahvaljujući snazi njene Armije, sa njom se računalo u doba hladnog rata kao faktorom ublažavanja zategnutosti. Zbog svega toga bila je obasuta raznovrsnom pomoći i kreditima, uprkos činjenici da tom istom Zapadu režim u Jugoslaviji nije odgovarao. Zato je teško pretpostaviti da bi Ujedinjene nacije rado promenile stav prema Jugoslaviji i prihvatile „argumente“ secesionista, tim pre što su u toj istoj Jugoslaviji na delu procesi koji govore o korenitoj promeni njenog režima – višepartijska demokratija, veća ljudska prava i slobode, tržišna privreda i sl.

Otpočinjanje građanskog rata, na šta ozbiljno upozorava stvaranje paravojnih formacija, ilegalan uvoz oružja i saradnja nekih zvaničnika sa terorističkim organizacijama u inostranstvu bila bi pogubna varijanta i stranputica u pokušaju razrešavanja krize sa nesagledivim posledicama po zemlju, narod i šire – region.

Sudeći po radikalnim zahtevima za otcepljenje, ultimativnim stavovima, planskoj propagandi, uz korišćenje savremenih metoda, posebno psihološkog pritiska, mali su izgledi da bi se brzo moglo pronaći racionalno rešenje krize. Otuda bi bilo korisno sačiniti nekoliko scenarija za etapni rasplet, u okviru kojih bi federalne jedinice prezentirale (uz teret svoje prošlosti) svoje savremene probleme. Prethodno, potrebno je u komuniciranju usvojiti preciznu pravničku terminologiju i izbeći igru reči kao što je „ili konfederacija ili otcepljenje“,

„razdruživanje“ itd., koje služe „za prostotu opseniti“. Preduslov za konfederaciju upravo i jeste otcepljenje, jer se ona ne može formirati između federalnih jedinica, nego samo između međunarodno priznatih subjekata pravnog poretka. *Niti smo se „udruživali“ u pravnom i političkom vakuumu, niti se možemo „razdruživati“ tako.* Jugoslavija je međunarodno priznata tvorevina i može nestati samo na osnovu međunarodnog sporazuma, a ne na osnovu sporazuma lokalnih političara.

Prvi višestranački izbori su, van sumnje, uspeh, ali objektivno, sa stanovišta svetskih kriterijuma, tek minimalan pomak. Jer, daleko su od toga da mogu poslužiti kao konačan kriterijum za definiciju političke volje naroda. Demokratska tehnologija ne svodi se samo na prebrojavanje kuglica, nego zavisi, u prvom redu, od političke kulture sredine. Posle 45 godina jednoulja i „instant preobražaja“ političara u vatrene nacionalne fanatike, usvajanje diktatorskog stila uz demokratsku retoriku, ozbiljno se postavlja pitanje – na koji način se može doći do saznanja o istorijskoj volji naroda.

*

U celini, problem budućnosti Jugoslavije je krajnje osetljiv i mora mu se prići skrupulozno, sa strogom ozbiljnošću, imajući pri tome u vidu nekoliko osnovnih činjenica:

prvo, raspad Jugoslavije ne znači pobedu ni za koga, nego otvaranje jednog novog poglavlja u istoriji Evrope, krajnje neizvesnog;

drugo, raspad, pravno i faktički, znači vraćanje na pozicije 1918. godine, kada je stvorena ova država, i novo preispitivanje od strane država potpisnica međunarodnog akta koje su preuzele ulogu garanta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Tek u drugoj rundi, ukoliko se na tom nivou ne bi pronašlo rešenje, u šta treba sumnjati, stvar bi bila izneta pred Ujedinjene nacije. Put konstituisanja novih država je dug i trnovit;

treće, raspad Jugoslavije značio bi stvaranje jednog vakuuma snaga na Balkanu, koji bi morao biti ispunjen novom strukturom bezbednosti;

četvrto, raspad Jugoslavije ne znači automatski vaspostavljanje šest suverenih država. Sudbina pojedinih delova bila

bi rešavana u okviru globalnih geostrategijskih promena, na osnovu savremenih vrednosnih kriterijuma,

peto, pitanje sukcesije, tj. nasleđivanja dugova i javne imovine, sudbine stanovništva, odnosa prema privatnoj imovini i privatno-pravnim obavezama nije stvar proizvoljnog individualnog prihvatanja ili neprihvatanja. Međunarodno pravo sadrži u tom pogledu čvrsta pravila i ta pitanja se rešavaju na međunarodnom nivou.

S U M M A R Y

INTERNATIONAL LEGAL AND POLITICAL ASPECTS OF THE YUGOSLAV CRISIS

The key problems of the present Yugoslav crisis are a widely spread negation of Yugoslavia as a state and a powerful thrust of separatist forces towards its disintegration. The most notable expression of this process are attempts at negating the Presidency of Yugoslavia as the highest authority in the country and at unilateral transferring the authority of the Yugoslav state to its federal units.

When looked at from a wider historical perspective, the Yugoslav crisis is a typical accumulation of a crisis syndrome. Therefore the problem cannot be understood without a historical retrospection. In this context the author analyses the negative impact of the controversy between Serbs and Croats on the stability of Yugoslavia from its creation in 1918 till 1941, ending finally in its collapse in 1941. The same dispute, along with all the others which are present and active on the political scene of Yugoslavia today, endanger the existence of Yugoslavia as a state. This almost irrational conflict resulted in that not a single social-economic system – capitalistic or socialistic alike – and not a single distribution of power to date was met by a general consent. The author therefore qualifies the Yugoslav crisis as an anti-system crisis.

From the point of view of the legal science, and of the constitutional and international law, the crisis boils down to the problem of self-determination, including the right to secession. The author analyses both of these categories in the light of the UN Charter, concluding that the principle of self-determination contained therein is defective since it lacks the process-legal form, i.e. since the UN Charter does not foresee the manners and procedure of application of this principle. Concerning the „right“ to secession, the author refutes its legal validity and points out that an eventual disintegration of Yugoslavia would seriously affect peace in the region and Europe, and entail unforeseeable consequences upon the international position of the several thus newly emerged small states. Therefore a disintegration of Yugoslavia cannot serve interests neither of individual Yugoslav nations nor of democratic Europe. Legally and

factually, such disintegration would mean returning to the situation or state of affairs in 1918, and its reevaluation on the part of the states signatories of acts by which the territorial integrity and political independence of the country was guaranteed.

R E S U M E

LA FORME INTERNATIONALE, JURIDIQUE ET POLITIQUE DE LA CRISE YOUGOSLAVE

Le problème clé de la Yougoslavie actuelle et de sa crise est dans la négation de la Yougoslavie comme l'Etat et dans la poussée puissante des forces séparatistes vers sa destruction. L'expression la plus évidente de ce processus est la négation de la Présidence de Yougoslavie comme l'organisme suprême du pays et le transfère unilatéral de l'autorité de la Yougoslavie aux unités fédérales.

Vue de large perspective historique, la crise yougoslave est une accumulation typique d'un syndrome de crise, à cause de quoi le problème ne peut pas être compris sans une retrospective historique. Dans ce contexte, l'auteur fait une analyses des influences négatives du conflits serbo-croate sur la stabilité de la Yougoslavie dès sa création en 1918 jusqu'à 1941, ce qu'avait provoqué sa défaite. Le même conflit, accompagné des autres qui ont apparus aujourd'hui sur la scène politique yougoslave, menace son existence comme Etat. Ce conflit presque irrationnel a provoqué la défaite de tout système socio-économique – ni le capitalisme, ni le socialisme, ni le partage du pouvoir ne peuvent pas avoir un accord général. Partant de cette constatation, l'auteur qualifie la crise yougoslave comme la crise de l'antisystème.

De point de vue du Droit, du Droit constitutionnel et international, la vraie crise consiste en problème de l'autodétermination, y inclu le droit de la sécession. L'auteur fait l'analyse de deux catégories à travers la Charte des Nations Unies, et conclue que l'autodétermination est un principe défecte, car il lui manque le processus juridique. En ce qui concerne du „droit“ de cécession, l'auteur lui conteste le caractère juridique et soulugne le fait que la décomposition de la Yougoslavie provoquerait les conséquences internationales lourdes faisant influence sur la paix dans la région et en Europe et aussi les conséquences négatives pour la position des petits Etats yougoslaves qui naitront après la disparition de la Yougoslavie. Aussi, la disparation de la Yougoslavie ne peut pas être dans l'intérêt des peuples yougoslaves, non plus dans l'intérêt de l'Europe. De point de vue juridique cela signifirait le recul vers l'année 1918 et réexamen de la situation de la part des Etats signateurs des actes de garantie de l'intégrité territorial et de l'indépendance politique du pays.

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ВИД
ЮГОСЛАВСКОГО КРИЗИСА

Существенная проблема нынешней Югославии оглядывается во всеобщем оспаривании Югославии как государства и в мощном налете сепаратистских сил, с целью ее разгрома. Ни более отчетливым выражением этого процесса является оспаривание Президиума Югославии как высшего органа в стране и одностороннего переноса власти на федеральные единицы.

Рассматриваемый из более широкой исторической перспективы, югославский кризис является типичной аккумуляцией кризисного синдрома, поэтому проблему нельзя понять без исторической ретроспективы. В таком контексте автор анализирует негативное влияние сербско-хорватского спора на устойчивость Югославии с момента ее создания 1918 года до 1941, что привело к ее разгрому. Этот же спор, вместе со всеми остальными, действующими сегодня на политической сцене Югославии, поставляют под угрозу ее существование как государства. Это почти иррациональное столкновение является причиной того, что до сих пор ни одна общественно-политическая система не пользовалась успехом – ни капитализм, ни социализм, ни одно распределение власти не было встречено общим согласием. По этой причине автор квалифицирует югославский кризис как кризис антисистемы.

С точки зрения юридической науки, конституционного и международного права кризис сводится к проблем самоопределения, включая сюда и право на отделение. Автор анализирует обе категории через призму устава ООН, причем делает вывод, что самоопределение недостаточный принцип, ибо у него нету процессуально-правовой части, т.е. Устав ООН не предусматривает способ и поступак применения этого начала. Что касается „права“ на отделение, автор ему оспаривает правовой характер и подчеркивает, что возможный распад Югославии имел бы тяжелые международные последствия для мира в регионе и Европе и необозримые последствия для международного положения югославских державок, которые были бы созданы ее распадом. Поэтому распад Югославии не может быть в интересах отдельных югославских народов, а ни демократической Европы. Юридически и фактически распад обозначил бы возвращение на 1918 год и пересмотр ситуации государствами, подписавшими акт, которым гарантируется территориальная целостность и политическая независимость страны.

Jugoslavija i savremeni tokovi u Evropi i svetu

Prof. dr *BUDIMIR KOŠUTIĆ*

Stvaranje države Južnih Slovena bio je izraz težnji jugoslovenskih naroda, ali i evropskih i svetskih sila. Međutim, istorija je pokazala da deo političkih snaga u nekim jugoslovenskim narodima nije iskreno prihvatio zajedničku državu. Ulaskom u jugoslovensku zajednicu ti narodi su izbegli sudbinu pobedenih sila, a u sastavu zajedničke države su ostvarili minimum svog nacionalnog programa, ne odričući se njegovog maksimalnog ostvarenja – potpune samostalnosti.

U uređenju zajedničke države posle drugog svetskog rata pokušalo se sa uspostavljanjem višedimenzionalnog, kooperativnog, konsenzualnog, participativnog i samoupravnog federalizma. I pored iskrenosti brojnih učesnika u tim procesima izgradnje posebnog tipa države ne sme se prevideti postojanje snaga koje su i dalje sanjale o vlastitoj nacionalnoj državi, a što je vreme odmicalo te snage su bivale sve jače. Ustavom iz 1974. godine Jugoslavija je uobličena kao nedelotvoran spoj konfederalnih i federalnih elemenata, nesposobna da reaguje na promene unutar i van svojih granica.

Tumačeći upotrebu prava na samoopredeljenje autor smatra da, pošto su jugoslovenski narodi slobodnom voljom stvorili zajedničku državu, a kako u toj državi nisu izloženi nikakvom zlostavljanju, ostvarivanje njihovog, svakako, legitimnog prava na samoopredeljenje moguće je izvesti samo klasičnom secesijom, odnosno otepljenjem od ostalih naroda Jugoslavije. Takav čin bi neminovno izazvao brojne implikacije – međunarodnopravne, političke, bezbednosne i druge, kako za jugoslovenske narode tako i za naše okruženje. Već sada je izvesno da bi to značilo secesionistički, odnosno antisecesionistički sukob sve do otvorenog mešanja stranog faktora, što bi moglo da preraste i u oružani sukob sa nesagledivim posledicama.

Ekonomski, politički i drugi razlozi govore u prilog opstanka Jugoslavije kao demokratske, višestranačke parlamentarne pravne države. Izvesno je da ona ne može biti ni unitarna, ni konfederalna, već federalna. Poželjnost opstanka Jugoslavije proističe još i iz razloga što nije moguće razgraničiti pojedine jugoslovenske narode, posebno dva najbrojnija – hrvatski i srpski. Imperativ je, dakle, demokratski dijalog svih legitimnih predstavnika naroda i republika u Jugoslaviji i traženje mirnog načina izlaska iz krize.

U Evropi i svetu nastale su značajne promene. Ravnoteža snaga, koja je bila uspostavljena nakon drugog svetskog rata, više ne postoji. Iako se taj evropski i svetski poredak zasnivao

na ravnoteži sile (i straha) dva vojna bloka i dve izrazito suprotstavljene ideologije, on je osigurao Evropi i svetu razdoblje najdužeg mira. Nesumnjivo, pored nesporne vrednosti mira, savremeno čovečanstvo traži ostvarenje i drugih vrednosti, posebno slobode, demokratije i životnog standarda dostojnog ljudskih bića. Stoga, preobražaje u Evropi treba posmatrati u svetlu tih novih, viših zahteva. Istovremeno, treba biti svestan da iščezavanje jednog poretka, poretka tzv. realnog socijalizma, raspuštanje jednog vojnog bloka uz jačanje drugog i poraz jedne ideologije uz nekritičko prihvatanje druge otvara mnoga složena pitanja i pruža mogućnosti i za retrogradna kretanja u Evropi i svetu.

0
0
0
Određeni procesi u Evropi, kao i u Jugoslaviji, pokazuju tendenciju obnove krajnje konzervativnih snaga i poredaka iz evropske i jugoslovenske prošlosti, što svedoči o potrebi za ulaganjem posebnih napora radi uspostavljanja novog, progresivnijeg, demokratskijeg, slobodnijeg i bezbednijeg poretka od poretka koji je postojao. Nastanak takvog novog poretka u Evropi i svetu (poredak mira, bezbednosti i pravde) predstavlja mogućnost, ali ne i apsolutnu izvesnost.

STVARANJE JUGOSLAVIJE – IZRAZ TEŽNJI JUGOSLOVENSКИH NARODA I EVROPSKIH I SVETSKIH SILA

U okviru tih evropskih i svetskih promena treba posmatrati i procese u Jugoslaviji. Jer, nesporno je da je Jugoslavija, kao zajednička država Južnih Slovena, nastala kao izraz njihovih interesa i potreba. No, istovremeno, tu i takvu Jugoslaviju ocenila je kao neophodnu tadašnja evropska i svetska javnost. Jer, i tada, kao i sada, postojale su snage i tendencije usmerene ka drugačijem uobličanju Evrope i sveta. Ne sme se zaboraviti da ni među silama pobednicama u prvom svetskom ratu nije postojalo saglasje o arhitekturi Evrope, odnosno o potrebi nastanka Jugoslavije kao zajedničke države Južnih Slovena. Posebno je Italija insistirala na izvršenju Londonskog ugovora iz 1915. godine, kojim su joj date određene oblasti i teritorije Austro-Ugarske kao „nagrada“ za ulazak u rat na strani saveznika. U takvim uslovima, Slovenci

i Hrvati pokazali su poseban interes za stvaranje zajedničke države Južnih Slovena, jer bi, u suprotnom, bili konačno razdijeljeni između više država. Takvu državu bilo je, pak, moguće obrazovati zahvaljujući izuzetnom ratnom doprinosu Kraljevine Srbije na strani saveznika u prvom svjetskom ratu, njenoj opredeljenosti za oslobođenje svih Južnih Slovena od tuđinske vlasti, njenim demokratskim i slobodarskim tradicijama i parlamentarnim institucijama. Istovremeno, i saveznici su imali interes za obrazovanje te jugoslovenske države, koju su videli i kao branu od mogućeg uticaja boljševičke Rusije. Kako su sva tri južnoslovenska naroda – Srbi, Hrvati i Slovenci, uz to tvrdili da je reč o jednom narodu s tri imena, stvaranje Jugoslavije bilo je u skladu sa principom, na kojem je posebno insistirao predsednik SAD Wilson, o pravu naroda na samoopredeljenje.

Istorija je pokazala da nisu svi s istom iskrenošću prihvatili zajedničku državu. Nemali deo političkih snaga u slovenačkom i hrvatskom narodu smatrao je da je pristupanje Jugoslaviji samo etapa na putu obrazovanja vlastite nacionalne države. Za njih je bilo presudno važno da se odvoje od poražene Austro-Ugarske i izbegnu njenu sudbinu pobeđene sile, jedne od uzročnika prvog svjetskog rata. Stoga su, ulazeći u sastav zajedničke države, ostvarivali minimum svog nacionalnog programa, ne odričući se njegovog maksimalnog ostvarenja. Obrnuto, predvođeni svojom kraljevskom dinastijom, Srbi su verovali da su stvaranjem Jugoslavije rešili svoje nacionalno pitanje i bili su spremni na brojne ustupke radi mira i prosperiteta zajedničke države. Stoga, nisu na vreme uočili da određene snage u zemlji i njihovi saveznici u inostranstvu šire sliku o srpskom narodu kao hegemonističkom i zavojevačkom, a o Jugoslaviji kao veštačkoj versajskoj tvorevini i tamnici naroda.

Takvom prikazivanju srpskog naroda i težnji za razbijanjem Jugoslavije priključila se i Kominternu. Slično stanovište je zauzimala i KPJ sve do sredine tridesetih godina, kada je opasnost od fašizma već postala evidentna i kada je bilo jasno da će se od te pošasti morati braniti svim silama. Ocenivši da je stvaranje i postojanje Jugoslavije upereno i protiv interesa Sovjetskog Saveza, Staljin je dao poseban doprinos delatnosti sračunatoj na njeno razbijanje, a isto su činili i predstavnici

komunističkih partija poraženih zemalja u prvom svetskom ratu. U okviru toga moglo bi se razumeti i stvaranje posebnih organizacija komunističke partije Slovenije i Hrvatske, te odluka da se obrazuje i komunistička partija Makedonije. U vezi s tim, može se postaviti opravdano pitanje zašto nije donesena odluka da se formira i KP Srbije. Istoričari naše novije političke istorije, osobito komunističkog pokreta, na to pitanje daju različite odgovore. Ima i takvih koji tvrde da KP Srbije nije formirana zato što se, navodno, radilo o hegemonističkom (srpskom) narodu, koji kao takav na to nije mogao imati pravo. Istoričari takav odgovor potkrepljuju i jednom izjavom Vladimira Bakarića na Zemaljskoj konferenciji Komunističke partije u Ljubljani 1934. godine. Razmišljajući tako, neki tvrde da su takve i slične teze, a i rešenja kojima su srpskom narodu uskraćivana neka prava koja su drugi narodi imali, preteča dubljih raskola, koji su na našoj političkoj i partijskoj sceni napstupili kasnije, te da je to jedan od indikatora očitog raskoraka tadašnjeg (i kasnijeg) vodstva komunističkog pokreta u Jugoslaviji i srpskog naroda, što je izazvalo krupne posledice po njegov ukupni politički status u tzv. drugoj Jugoslaviji. Preokret u politici Komunističke partije Jugoslavije prema Jugoslaviji kao državi nastao je tek sa pojavom fašističke opasnosti u Evropi, a tome je umnogome doprinela i promena stava Kominterne.

Razdoblje drugog svetskog rata pokazalo je svu težinu opredeljenja za postojanjem posebne države hrvatskog naroda. Oslonjen na fašističke sile i posrednu podršku Vatikana, ohrabren grandioznim dočekom nemačkih okupacionih snaga u Zagrebu, aprila 1941, ustaški pokret je proglasio „Nezavisnu Državu Hrvatsku“. Koristeći institucije banovine Hrvatske, podarene joj sporazumom Cvetković-Maček, nova ustaška vlast izvršila je najgroznije zločine u istoriji čovečanstva i sprovela neviđeni genocid nad srpskim narodom u granicama te monstrum države.

UZROCI I RAZMERE JUGOSLOVENSKE KRIZE

Posleratni razvoj Jugoslavije odlikovao se pokušajima izgradnje jednog novog, samoupravnog socijalističkog društva. Na temelju tog i takvog društvenog poretka, pokušalo se sa

uspostavljanjem tzv. višedimenzionalnog, kooperativnog, konsenzualnog, participativnog i samoupravnog federalizma. Ne treba negirati iskrenost brojnih učesnika u tim procesima izgradnje posebnog tipa države i samoupravnog socijalističkog društva. No istovremeno, ne sme se ni prevideti postojanje snaga s drugim ciljevima i namerama. Naime, bilo je naivno verovati da se san o vlastitoj nacionalnoj državi, koja se nije uspela obrazovati u vreme kada je to pošlo za rukom drugim evropskim narodima, tako lako napušta. Snage koje su bile spremne da izvrše genocid kakav su izvršile u „Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ nad srpskim narodom (kao i nad Jevrejima i Romima) ne predaju se nikad. Njihov uticaj ni u kasnijim procesima izgradnje Jugoslavije nije bio zanemarljiv. Što je više vremena odmicalo od okončanja drugog svetskog rata, te snage su bivale sve jače i rezultat njihovog delovanja bio je tzv. masovni pokret u Hrvatskoj krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, sa izrazitom nacionalističkom ideologijom i strategijom, a time i nacionalističkim konceptom državnog ustrojstva sopstvene države i država drugih jugoslovenskih naroda.

Amandmanima na Ustav iz 1963. i Ustavom SFRJ iz 1974. godine uspostavljen je disfunkcionalan ekonomski i politički sistem. Kada bi i bilo moguće izgraditi idealan privredni sistem, zasnovan „na svačijoj i ničijoj svojini“ (društvena svojina), na samoupravnom sporazumevanju i dogovaranju, na odsustvu eksploatacije i tržišta, konkurencije i selekcije, takav sistem ne bi mogao funkcionisati samo u jednoj zemlji, čak kad bi ta zemlja bila mnogo veća i razvijenija od Jugoslavije. Stoga, nije nimalo čudno što se jugoslovensko društvo nalazi u sveopštoj krizi. Njen uzrok nije bio u federalnom obliku državnog uređenja, nego u monopolu društvene svojine, partijskom monopolu i monopolu jedne ideologije. Umesto da se uzrok traži tamo gde je stvarno bio – u bazičnim produkcionim odnosima i, na njihovim osnovama, veštački izvedenoj celokupnoj nadgradnji, nađen je u državnom uređenju. To je i bio razlog da se sva društvena energija usmeri na reformu toga uređenja, pa otud brojni zaključci o potrebi za daljim jačanjem društvene svojine i samoupravljanja, odnosno za ubrzanim razvitkom novog konsenzualnog,

kooperativnog i samoupravnog federalizma. Naravno, kako uzroci krize nisu bili u toj sferi, ona se sve više produbljavala, a savezna država sve više razgrađivala. Iako ne postoji idealan, savršen tip federalne države, jer je federalizam u biti kompromisan i pragmatičan pojam, ipak federalizam nije i apsolutno prazan pojam. Naime, nije sporno u teoriji i praksi federalizma da nema savezne države ako ne postoji određeni domen njenih funkcija, kao i poseban federalni aparat koji te funkcije izvršava na osnovu i u okviru ustava. Stoga, iako se federalizam zasniva na kompromisima, postoje granice preko kojih se u tim kompromisima ne sme preći ako se želi konstituisati demokratska i delotvorna zajednica. Na žalost, o tim principima demokratije i delotvornosti u nas se nije vodilo računa, posebno pri izradi ustavnih amandmana iz 1968, 1971. i Ustava iz 1974. godine. Jer, Jugoslavija je uobličena kao nedelotvoran spoj konfederalnih i federalnih elemenata, nesposobna da reaguje na promene unutar i van svojih granica. Naime, federalna struktura državnih organa potpuno je zavisna od republičkih organa i oni mogu uvek blokirati rad saveznih organa. Pri tom, i Predsedništvo SFRJ, čija je uloga, shodno Ustavu SFRJ, u prevazilaženju tih blokada značajna, i samo može biti blokirano. Posebno stoga što njegovi članovi odgovaraju pojedinačno skupštinama republika i staraju se više o interesima svoje republike nego o interesima jugoslovenske zajednice kao celine. Stoga, verovatno je Jugoslavija jedina zemlja u svetu u čijem predsedništvu se nalaze kao punopravni članovi i oni koji su se deklarirali i koji rade na razbijanju Jugoslavije kao države.

Tako uređena savezna država mogla je funkcionisati dok su se odluke donosile van Ustavom utvrđenih institucija. No, Savez komunista se raspao (a nije ni bio dorastao problemima sa kojima se suočava), a ličnost predsednika Republike je sišla sa istorijske pozornice i odlučivanje se moralo vratiti u Ustavom SFRJ predviđene institucije. A te institucije i ti mehanizmi odlučivanja tako su skrojeni, prema Ustavu, da naprosto ne mogu funkcionisati, i tu nikakva parcijalna pravka ne bi dala željene rezultate.

PROMENE U EVROPI I NJIHOV UTICAJ NA JUGOSLOVENSKU KRIZU

Dok su postojala dva vojna bloka i ravnoteža snaga među njima (Varšavski i NATO), postojao je poseban interes zapadnih i drugih zemalja Evrope za postojanjem Jugoslavije. Naime, Jugoslavija je bila neka vrsta „tampon-zone“ između ta dva vojna bloka i ideološki podeljenih zemalja „slobodnog“ i „komunističkog“ sveta ili, kako je rekao V. Čerčil, „sveta iza gvozdene zavese“. Otuda naponi Jugoslavije da se razlikuje od zapadnog i istočnog sveta i spremnost Zapada da podrži takvu Jugoslaviju, bez obzira na to što nije bila ni višestranačka ni parlamentarna država. Pitanje ostvarivanja ljudskih prava i sloboda građana, odnosno gaženja tih prava nije nikog među relevantnim evropskim i svetskim faktorima interesovalo. No, nakon sloma tzv. realsocijalizma na Istoku i raspuštanja Varšavskog ugovora, nastali su novi procesi u Evropi i svetu. S jedne strane, nastavljaju se ranije započeti procesi integracije evropskih zemalja shodno ekonomskim i drugim interesima naroda i država Evrope. S druge strane, javljaju se težnje za uspostavljanjem takvog poretka u Evropi u kojem će biti ostvareni neki davnašnji snovi pojedinih „istorijskih“ naroda i država. Najzad, i mnogi drugi narodi koji nisu uspeli da u prethodnom veku obrazuju vlastitu nacionalnu državu, ili su je izgubili, teže da ostvare tu želju i kada ona nije ni u interesu tih, ni u interesu drugih naroda.

U kontekstu tih procesa treba ocenjivati stav evropskih i drugih zemalja i država prema pitanju opstanka Jugoslavije kao zajedničke države Južnih Slovena. Jer, ni u istoj evropskoj državi, a posebno ni u savezima evropskih država, ne postoji potpuno saglasje o potrebi opstanka Jugoslavije. Naime, očigledna postaje težnja određenih političkih snaga u tim državama za povraćajem teritorija koje su im nekada pripadale, ili za kontrolom određenih područja i država, s tim da ta kontrola bude ostvarena ekonomskim i političkim sredstvima, a ne više oružanom silom kao u prošlosti. Protivrečnost interesa pojedinih evropskih i svetskih faktora kada je reč o sistemu evropske bezbednosti i svetskog poretka implicira i različite opcije kada se radi o opstanku ili raspadu jugoslovenskih država. Nema, dakle, opšte saglasnosti da je Jugoslavija

nužna i neophodna, i da se njen opstanak mora garantovati i odgovarajućim merama svetske i evropske zajednice, već svaki od faktora evropskog sistema bezbednosti – SAD, Nemačka, EZ i dr., svoju strategiju prema raspletu jugoslovenske krize podržavaju u skladu sa svojim parcijalnim strateškim interesima. Staviše, moglo bi se reći da su dosta jake i one snage koje teže Jugoslaviji kao državi. No, svim tim snagama zajedničko je to što žele da se Jugoslavija raspadne bez otpora, mirnim putem, imajući u vidu, pre svega, opasnosti po bezbednost u Evropi ako bi došlo do raspada. Pri tom, rasplet objektivno nije u interesu nijednog jugoslovenskog naroda, a njihovi izabrani predstavnici u tzv. slobodnim višestranačkim izborima daju snažan doprinos njegovoj realizaciji. Postupajući na taj način, ti predstavnici se pozivaju na navodno opšteprihvaćeno načelo u svetu o „neotuđivosti i nedeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoopredeljenje i suverenost svakog naroda, uključujući tu i neokrnjeno pravo na otcepljenje i na udruživanje“. Istovremeno, da bi tom svom zahtevu za vlastitom nacionalnom državom obezbedili što širu podršku, ukazuju na to da su uzroci ekonomske bede stanovništva u njihovoj republici u postojanju savezne države (savezna država u pravom smislu reči nije nikad funkcionisala, pa ni postojala) i uticaja u njoj „boljševičkog srpskog naroda i navodno prosrpske komunističke Jugoslovenske narodne armije“. Stoga, svi navodno legitimni predstavnici naroda, u težnji da dovrše u okviru predratne i posleratne Jugoslavije pripremani nacionalni program za stvaranje vlastite nacionalne države, donose deklaracije o nezavisnosti i nedeljivosti, kao i o neograničenoj suverenosti „svoje“ republike i nude drugim republikama predloge za razdruživanje na demokratski način i eventualno udruživanje u savez država (ako ispune uslove koje postavite „demokrate“). Ali, postavlja se pitanje, koliko su ti zahtevi zasnovani na Ustavu SFRJ i međunarodnom pravu?

O PRAVU NA SAMOOPREDELJENJE JUGOSLOVENSKIH NARODA

Ustav SFRJ polazi od toga da je nova Jugoslavija nastala na osnovu prava svakog jugoslovenskog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje. Pri tom, nijedan

posleratni ustav Jugoslavije nije pošao od toga da je Jugoslavija privremena država. Naravno, iz toga se ne sme izvesti zaključak o večnosti država – države nastaju i nestaju, ali se nikad ne ukidaju same. Posebno, to pravo ukidanja države ne pripada njenim delovima, naročito onim koji nikada nisu imali svojstvo države i međunarodno priznatog subjekta. Stoga, u Ustavu Jugoslavije ne priznaje se mogućnost promene granica bez saglasja svih republika, niti se priznaje pravo na kapitulaciju zemlje. Uz to, u proceduri za promenu Ustava traži se sveopšta saglasnost republičkih skupština za ma koju izmenu Ustava. Kako je otcepljenje od Jugoslavije nesumnjivo jedna od izuzetno značajnih, gotovo radikalnih izmena Ustava, shodno navedenoj ustavnopravnoj proceduri ne može se izvršiti bez saglasnosti drugih skupština i odgovarajuće odluke Saveznog veća Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

U međunarodnom pravu, kao i u uporednom ustavnom pravu, priznato je pravo na samoopredeljenje naroda. No, što je veoma važno, to je pravo svrstano u grupu demokratskih prava i ne može se izolovano posmatrati. Ono je kao takvo neprimenjivo u totalitarnim sistemima kakvi su uspostavljeni u nekim našim republikama nakon navodno demokratskih izbora. Posebno, ni u jednom aktu taj princip nije iskazan na boljševički način, kako to čine u nas navodno „mlade demokratije“, insistirajući na pravu na otcepljenje i stvaranju vlastite države. Jer, nije sporno u teoriji međunarodnog prava i praksi međunarodnih institucija da se pravo na samoopredeljenje naroda mora posmatrati zajedno sa drugim principima međunarodnog prava, posebno sa principom o teritorijalnom integritetu država. Otud je Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija dala tumačenje da se pravo na samoopredeljenje naroda iz člana 1. Povelje OUN ima shvatiti kao pravo na samoupravu, jer Povelja garantuje teritorijalni integritet svake države članice OUN. Obrnuto, realizacija prava na samoopredeljenje naroda ostvarila se kao pravo porobljenih naroda (kolonije) na samostalnost. No, ni ti narodi nisu to svoje pravo ostvarili bez, često duge i teške borbe protiv određene strane sile. Što se tiče jugoslovenskih naroda, očigledno je da oni nisu porobljeni, već da su dobrovoljno stvorili Jugoslaviju 1918. godine, uprkos brojnim suprotnim izjavama koje se sada množe na javnoj političkoj sceni, u kojima

se postojeća država ruši na najcrnji način. Nije sporno da tu državu treba modernizovati i svakovrsno poboljšavati tako da u njoj nijednom narodu ni građaninu ne bude tesno, ali se sada ona mora braniti i od onih koji su dali pristanak da se formira i koji su u nju ušli svojom voljom.

S obzirom na takvo stanje, tj. na to da su Jugoslaviju stvorili njeni narodi slobodno izraženom voljom, te da u toj državi nisu izloženi nikakvom zlostavljanju, ostvarivanje njihovog, svakako, legitimnog prava na samoopredeljenje moguće je samo putem klasične secesije, odnosno otcepljenjem od ostalih naroda Jugoslavije. Kakve bi implikacije – međunarodnopravne, političke, bezbednosne i druge – mogle nastupiti kako po same narode koji pristupaju otcepljenju, tako i po ostatak Jugoslavije, Balkan i Evropu, ostalo bi da se vidi. Već je sada izvesno da bi to značilo secesionistički, odnosno antisecesionistički sukob, sve do otvorenog mešanja stranog faktora, što bi moglo da preraste i u oružani sukob sa nesagledivim posledicama.

Očigledno je, s obzirom na takvo stanje, da se u preuređenju savezne države treba vratiti građaninu, koji mora biti objektivno obavešten o svim relevantnim okolnostima, i njemu prepustiti odluke o najboljem obliku državnog uređenja u jugoslovenskoj zajednici. Paradoksalno je da tzv. mlade demokrate pokazuju spremnost da priznaju građanina u republici u čijim administrativnim granicama njihova nacija ima većinu, a da to isto načelo o građaninu poriču u saveznoj državi.

O NEKIM ASPEKTIMA RAZREŠENJA JUGOSLOVENSKE KRIZE

Pravo na samoopredeljenje, koje uključuje i neokrnjeno pravo na otcepljenje, kako ga interpretiraju pojedini ustavni amandmani ili kompletni ustavi republika ili njihove deklaracije o samostalnosti, suverenosti ili razdruživanju, pre je mit nego realno pravo. No, nije samo u tome protivurečnost tih interpretacija o pravu na samoopredeljenje. Jer, ti interpretatori previdaju da je Jugoslavija nastala pre republika u svom sastavu, da republike imaju osnov svog postojanja u saveznom ustavnom poretku, da republičke granice nisu nikad legalno i

legitimno utvrđene i da, prema tome, pri uspostavljanju republika nije poštovan u potrebnoj meri nacionalni princip. To nije očigledno samo u odnosu na Bosnu i Hercegovinu već i u odnosu na druge republike. Stoga, paradoksalno je kada se pokušava proglasiti univerzalnost prava naroda na samoopredeljenje, uključujući tu i pravo na otcepljenje (ili „razdruživanje“, izmišljeni pojam savremenih jugoslovenskih secesionista), a, zatim, to isto pravo teritorijalizovati u okviru nepravedno uspostavljenih granica republike. Drugim rečima, pravo naroda na samoopredeljenje se pokušava zameniti pravom republika na „razdruživanje“ i „udruživanje“. Pri tome, zaboravlja se da najveći deo republika nije imao nikad svojstvo državnosti (izuzimajući Srbiju i Crnu Goru), i da ne mogu obrazovati savez država republike koje nemaju kompletna svojstva državnosti, a koja predviđa nauka i praksa međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Naravno, glavni protagonisti „mirnog i demokratskog razdruživanja“ Jugoslavije iznose predloge o nepovredivosti unutrašnjih republičkih granica, uz istovremeno otvorene ili prikrivene aspiracije prema narodima i teritorijama drugih republika i regija. S druge strane, ako bi postojala namera da se poštuju unutrašnje granice, s pravom se postavlja pitanje ko ima pravo da liši drugi jugoslovenski narod da se koristi istim pravom na samoopredeljenje, otcepljenje i udruživanje. Najzad, ako Jugoslavija nije moguća ni kao savezna država ravnopravnih naroda i građana zbog življenja u njoj pripadnika različitih nacija i vera, kako je moguće uspostavljanje republike kao unitarne države stanovnika različitih nacionalnosti i vera. Stoga, zvučalo bi komično, da nije tragično, kada poslanici u nekim našim republikama podnose deklaracija o državnoj suverenosti i nedeljivosti tih republika iako se tome protive delovi drugih naših naroda koji žive izvan svojih matičnih republika.

Svesni da nije moguće ostvariti pravo na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, u vlastitoj verziji na štetu drugih jugoslovenskih naroda, savremene „mlade demokrate“ u pojedinim republikama pribegli su stvaranju vlastite oružane sile i onemogućavanju rada Predsedništva SFRJ, kao Vrhovne komande, u skladu sa Ustavom i Zakonom o opštenarodnoj odbrani. Time se može objasniti da je JNA bila

onesposobljena u razoružavanju tih oružanih formacija, čime je ne samo stvorena konkurentna oružana sila nego su i neposredno ugroženi interesi jugoslovenskih naroda koji ne raspolazu takvim oružanim aparatom. Očigledno je, prema tome, da postoje samo dve mogućnosti: ili razoružanje tih paravojnih formacija ili stvaranje istih takvih formacija i od strane drugih naroda, što se mora shvatiti kao samo predvorje građanskog rata u Jugoslaviji, a to bi sve jugoslovenske narode uvelo u tragediju iz koje bi teško bilo naći izlaz.

Nema sumnje da ekonomski, politički i drugi razlozi govore u prilog opstanka Jugoslavije kao demokratske, višestranačke parlamentarne pravne države. Izvesno je da ta država ne može biti ni unitarna, ni konfederalna, već federalna. Poželjnost opstanka Jugoslavije proističe iz još jednog razloga. Naime, nije moguće razgraničiti pojedine jugoslovenske narode, posebno dva najbrojnija naroda u Jugoslaviji – hrvatski i srpski. Imperativ je, dakle, demokratski dijalog svih legitimnih predstavnika naroda i republika, traženje mirnog načina izlaska iz krize, uz uvažavanje interesa svih jugoslovenskih naroda, i iznalaženje opšteprihvatljivog rešenja. Promene i preuređenje Jugoslavije neophodno je i zato što ovako uređena savezna država, kao nedelotvoran spoj konfederalnih i federalnih elemenata, ne može funkcionisati. No, izgleda da je takav dogovor teško postići jer su toliko ojačale snage secesije da se izlaz iz krize još ne može jasno sagledati. Ipak, ostaje nada da će narodi, republike i građani Jugoslavije, i pored potpune informativne blokade, otkriti suštinu problema i doprineti njegovom razrešavanju. Isto tako, u traganju za novim rešenjima svaki jugoslovenski narod treba da bude predstavljen kao celina od svojih legitimnih državnih i političkih organa. U taj proces traganja treba posebno uključiti i Skupštinu SFRJ i skupštine republika kako bi se obezbedilo da politička volja naroda stvarno dođe do izražaja. Naravno, za okončanje tog procesa preuređenja savezne države nema mnogo vremena. Jer, u savremenim evropskim i svetskim integracionim procesima, zastoj i kašnjenja se teško nadoknađuju.

SUMMARY

YUGOSLAVIA AND CURRENT TRENDS AND DEVELOPMENTS
IN EUROPE AND THE WORLD

The creation of the state of Southern Slavs was the expression and realization of strivings of the Yugoslav nations, and of the European and world powers as well. History has shown, however, that a part of political forces in some of the Yugoslav nations did not accept a common state sincerely. By their entering the Yugoslav state community these nations evaded the fate of powers that lost the First World War, and in this common state they attained a minimum of their national programmes, not waiving, however, their complete realization – their complete independence.

In the process of arrangement and organization of the common state after the Second World War attempts were undertaken at establishing a multidimensional, cooperative, consentient, participative and self-management based federalism. In spite of sincerity of intent of numerous participants in these processes of designing a peculiar type of state, however, one should not overlook the existence of forces that continued to dream of their own national states, and these forces were with time becoming increasingly powerful. By its Constitution of 1974 Yugoslavia was formed as an ineffectual amalgamation of confederate and federal elements, unable to react to changes both within and outside its boundaries.

In his interpretation of the right to self-determination, the author maintains that the realization of the certainly legitimate right to self-determination on the part of one or more of the Yugoslav nations is possible only by classical secession, i.e. by its or their parting from the other Yugoslav nations, because the common Yugoslav state was created by the free will of all the Yugoslav nations, which were in this state not subjected to any mistreatment. Such an act would inevitably provoke numerous implications – international legal, political, in the domain of security, and others – both for the Yugoslav nations and for the states surrounding Yugoslavia. It is presently certainly conceivable that such an action would mean the opening of a secessionist and anti-secessionist conflict that could invoke also a direct intervention of foreign factors, and thus escalate even to an armed conflict with unforeseeable consequences.

Economic, political and other reasons speak in favour of the preservation or survival of Yugoslavia as a democratic, multi-party parliamentary legal state. It cannot conceivably be neither unitary nor confederate but federal state. The desirability of the survival of Yugoslavia results also from the fact that it is simply not possible to establish state boundaries for some of the Yugoslav nations, particularly for the two most numerous ones – the Croation and the Serbian. A democratic dialogue between legitimate representatives of all the Yugoslav nations and republics, and searching for a peaceful out of the crisis are certainly the necessary imperative.

R E S U M E

LA YUGOSLAVIE ET LES COURANTS CONTEMPORAINS
EN EUROPE ET DANS LE MONDE

La création de l'Etat des Slovènes du Sud a été l'expression des désirs des peuples yougoslaves, mais aussi des puissances européennes et mondiales. Cependant, l'histoire a montré qu'une partie des forces politiques agissant dans certains peuples yougoslaves ne voulait pas sincèrement accepter l'Etat commun. Entrant en Yougoslavie, ces peuples ont évité le sort des puissances vaincues, et dans le cadre de l'Etat commun ont réalisé le minimum de leurs programmes nationaux, ne niant pas leurs programmes maximum – l'indépendance totale.

Pendant la mise en scène de l'Etat commun après la deuxième guerre mondiale, on a essayé de faire un fédéralisme multidimensionnel, coopératif, consensuel, participationniste et autogestionnaire. Malgré la sincérité de nombreux participants dans la réalisation de ces processus de construction du type particulier de l'Etat, on ne peut pas oublier l'existence des forces qui ont rêvé continuellement de propre Etat national, et durant le temps ces forces devenaient de plus en plus fortes. Par la Constitution de 1974, la Yougoslavie a été formé comme une jonction stérile des éléments de fédération et de confédération, incapable pour la réaction contre les changements intérieurs et extérieurs de ses frontières.

Traduisant l'emploi des droits de l'autodétermination, l'auteur estime que la réalisation du droit des peuples concernant l'autodétermination peut être réalisé seulement par la sécession classique. Cet acte provoquera sans doute implications nombreuses – internationales, juridiques, politiques, de sécurité et autres, aussi pour les peuples yougoslaves que pour leurs environnement. Dès maintenant il est certain que cet acte portera le signe de sécessionisme ou antisécessionisme se traduisant en conflit jusqu'à l'intervention des facteurs étrangers, ce que pourrai déclencher le conflit armé avec les conséquences très incertaines.

Les raisons économiques, politiques et autres parlent au profit de la sauvegarde de la Yougoslavie comme l'Etat démocratique, multipartiste, parlementaire et juridique. Il est évident qu'elle ne pourra pas demeurer comme union, non plus comme confédération, mais seulement comme fédération. Le désir de voir la Yougoslavie demeurer trouve encore une raison – il n'est pas possible de séparer et de désigner les frontières entre certains peuples yougoslaves, surtout deux des plus grands – croate et serbe. L'impératif est, donc, de continuer le dialogue démocratique de tous les représentants légitimes des peuples et des républiques existant en Yougoslavie et la recherche d'une voie pacifique de sortir de cette crise.

РЕЗЮМЕ

ЮГОСЛАВИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕЧЕНИЯ В ЕВРОПЕ И МИРЕ

Создание государства южных славян представляло собой выражение стремлений югославских народов, но и европейских и мировых держав. Однако, история показала, что часть политических сил в некоторых югославских народах не приняло искренне совместное государство. Вступлением в югославское содружество этим народам удалось избежать судьбы побежденных держав, а в составе совместного государства они осуществили минимум своей национальной программы, не отказываясь от ее максимальной реализации – полной самостоятельности.

В устройстве совместного государства после второй мировой войны сделана попытка восстановить многообразный, кооперативный, консенсусный, соучастный и самоуправленческий федерализм. Несмотря на искренность многочисленных участников в этих процессах строительства особого типа государства, нельзя пренебречь существованием сил, которые постоянно мечтали о собственном национальном государстве, и по мере протекания времени эти силы становились все мощнее. Конституцией из 1974 года Югославия была сформирована как неэффективное соединение конфедеральных и федеральных элементов, делающее ее неспособной реагировать на изменения внутри и вне ее границ.

Толкуя использование права на самоопределение, автор считает, что югославские народы свободной волей создали совместное государство, а учитывая, что в таком государстве они не подвергаются любым насилиям, осуществление их, конечно, законного права на самоопределение можно обеспечить только классической сецессией, т.е. отделением от остальных народов Югославии. Такое действие неминуемо вызовет многочисленные импликации – международно-правовые, политические, относящиеся к вопросам безопасности и другие, как для югославских народов, так и для нешего окружения. Уже теперь совсем ясно, что это означало бы сецессионистское, т.е. антисецессионистское столкновение, вплоть до открытого вмешательства иностранного фактора, что могло бы перерасти в вооруженное столкновение с необозримыми последствиями.

Экономические, политические и другие соображения говорят в пользу существования Югославии как демократического, многопартийного, парламентарного, правового государства. Вполне ясно, что она не может быть ни унитарной, ни конфедеральной, а федеральной. Желательность существования Югославии проистекает также из причины, что нет возможности разграничить отдельные югославские народы, особенно два наиболее многочисленных – хорватский и сербский. Императивом, значит, является демократический диалог всех законных представителей народов и республик в Югославии и поиск мирного способа выхода из кризиса.

Savremeni državopravni problemi Jugoslavije

Prof. dr *RATKO MARKOVIĆ*

X **U**stavom Jugoslavije iz 1974. godine, posle sedamdeset godina postojanja, dovedena je u pitanje dalja egzistencija Jugoslavije. Republike koje su dobile svojstvo nacionalnih država toliko su se osamostalile da žele da se proglase suverenim državama, što bi značilo kraj zajedničke države Jugoslavije. U dogovorima o novom uređenju Jugoslavije dosad su pominjane tri ideje: o Jugoslaviji kao konfederaciji, o Jugoslaviji kao federaciji i o Jugoslaviji kao unitarnoj državi.

Autor smatra da je ostvarivanje ideje o Jugoslaviji kao konfederaciji nemoguće stoga što na takvo rešenje ne pristaju sve jugoslovenske republike. Ideja o Jugoslaviji kao regionalnoj državi je nerealna jer isključuje naciju kao subjekat odlučivanja u takvoj državi i ignoriše etničku složenost zemlje. Pošto su se na parlamentarnim izborima dve republike posredno izjasnile za Jugoslaviju kao federaciju, a tako se i dalje izričito deklariraju, prema pravilima ustavnog i međunarodnog prava (kontinuiteta) opstanak Jugoslavije kao federacije ne dovodi se u pitanje. Jugoslovenski narodi koji ne žele da ostanu u federalnoj Jugoslaviji mogli bi, po postupku predviđenim ustavnim zakonom, realizovati nepotrošivo pravo naroda na otcepljenje i stvoriti nezavisnu nacionalnu državu. U tom slučaju otvaraju se pitanja granica i priznanja novonastalih nacionalnih država.

Najprikladnijim oblikom rešavanja državnog problema Jugoslavije autor smatra personalnu federaciju, i tu ideju razrađuje na osnovu najnovijih promena belgijskog ustava. No, budući da ni prihvatanje te ideje ne smatra realnim, jer će izazvati protivljenje jakih naciokratija, on razrađuje ostvarivanje ideje o Jugoslaviji kao federaciji u slučaju da je žele najmanje dve federalne jedinice. Za sada su to Srbija i Crna Gora, koje su inače u vreme nastanka Jugoslavije bile jedan od njenih konstitutivnih subjekata i jedini koji je bio međunarodno priznat.

NASTANAK JUGOSLAVIJE I MEĐUNARODNOPRAVNI SUBJEKTIVITET NJENIH FEDERALNIH JEDINICA

X Jugoslavija je jedinstven primer zemlje u svetu koju je razorio i čiji je opstanak doveo u pitanje njen sopstveni ustav. Gotovo iz dana u dan odvijao se pred našim očima, na osnovu

Ustava iz 1974. godine, proces rastakanja Jugoslavije, podrivanja samih temelja na kojima se svojevremeno digla, da bi aktuelnim zahtevom za organizovanje saveza suverenih država na njenom području strepnja od njenog konačnog uništenja postala već sasvim realna.

Pošto je već svima postalo očigledno da je blagodareći Ustavu iz 1974. dalje postojanje Jugoslavije dovedeno u pitanje, u već otpočetim dogovorima o budućoj zajednici nude se različite ideje o tome kako državnopravno urediti prostor na kojem ustavnopravno i međunarodnopravno još uvek postoji država koja se zove Jugoslavija. Te ideje se kreću u rasponu od uništenja Jugoslavije (konfederacija) do njenog preuređenja na novim temeljima (regionalna država). U osnovi, rušenje Jugoslavije u dosadašnjim granicama je i bastardna ideja o Jugoslaviji kao asimetričnoj federaciji, koja bi da ukršta federaciju i konfederaciju radi što bezbolnijeg osamostaljenja članica koje traže za sebe asimetričan status.

Srećom, u svim tim dogovorima ne kreće se *ab ovo*, pa i neki od subjekata koji u njima učestvuju nemaju potpunu slobodu odlučivanja šta će i kako će uraditi. Jugoslavija se već odavno zametnula i ustavnopravno uobličila, civilizovani svet je već odavno formulisao jasna pravila o nastanku i prestanku država, tako da se ustavnopravni i međunarodnopravni kontinuitet Jugoslavije može prekinuti samo uvažavanjem strogih pravnih pravila. Ni unutar Jugoslavije, a ni van nje, u spoljnom svetu koji je okružuje, ne postoji pravni vakuum. Nije nimalo jednostavno učiniti kraj Jugoslaviji kada ga ne žele svi njeni subjekti. A sudeći po faktičkom stanju i uzimajući u obzir navedena pravila o ustavnopravnom i međunarodnopravnom kontinuitetu Jugoslavije – sasvim je izvesno da će ona kao država opstati. Postavlja se samo pitanje na kojem će se području prostirati, ali ni ono se ne može rešiti jednostranom odlukom nego, opet, poštovanjem pravila unutrašnjeg (ustavno) i međunarodnog prava.

Konfederacija na tlu sadašnje Jugoslavije moguća je samo pod uslovom da je hoće sve njene federalne jedinice i ukoliko pristanu na to da unutrašnje međurepubličke granice priznaju kao spoljne međudržavne granice. Tek bi time ispunile uslove koje zahteva međunarodno pravo da bi im se moglo priznati svojstvo države (teritorija, stanovništvo, efektivna vlast). Kao

pravni naslednici priznate federalne države Jugoslavije, one bi na taj način dobile međunarodni subjektivitet, bez kojeg nije moguće zaključiti ni konfederalni ugovor, koji nije, kao što je poznato, akt unutrašnjeg nego međunarodnog prava. Taj ugovor (pakt) ne može se zaključiti bez priznatog međunarodnog ugovornog kapaciteta. Sve to važi pod uslovom da se konfederacija Jugoslavije pravi od sadašnjih republika kao budućih suverenih država (jedna od mogućnosti za stvaranje konfederacije), što je unutrašnje pitanje sadašnje Jugoslavije (moguća je i konfederacija od manjeg broja subjekata od sadašnjih šest federalnih jedinica).

Federacija, pak, na tlu sadašnje Jugoslavije, iako možda ne i na celoj njenoj sadašnjoj državnoj teritoriji, ostaje ako je žele barem dve od sadašnjih šest federalnih jedinica, odnosno bar dva od šest jugoslovenskih naroda. U tom slučaju to ne bi više bila „stara“ federacija sa šest federalnih jedinica, ali bi to i dalje bila federacija, makar i sa samo dve federalne jedinice.

Jugoslavija je kao država nastala 1918. godine ujedinjenjem dve nezavisne države – Kraljevine Srbije i Crne Gore, s jedne, i Države Slovenaca, Hrvata i Srba, s druge strane. Kraljevina Srbija i Kraljevina Crna Gora, koje su se prethodno ujedinile, bile su priznate kao subjekt međunarodnog prava, dok Država Slovenaca, Hrvata i Srba nije (ona je nastala krajem prvog svetskog rata na tlu Austro-Ugarske, na etničkom prostoru austro-ugarskih Jugoslovena, pošto je Austro-Ugarska doživela vojni poraz). Stoga bi sa pravnog i faktičkog stanovišta bilo ispravnije reći da je Jugoslavija nastala tako što su se sa Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom ujedinile teritorije bivše Austro-Ugarske koje su bile nastanjene jugoslovenskim narodima. U vreme nastajanja Jugoslavije kao države nisu postojale kao posebne, nezavisne država Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Bosna i Hercegovina, sa nekom svojom državnom teritorijom, što znači da one kao nepostojeće u trenutku stvaranja Jugoslavije nisu mogle biti ni subjekt stvaranja Jugoslavije. Naime, ne može nešto što uopšte ne postoji stvoriti nešto što ima fizičku i pravnu egzistenciju.

Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Bosna i Hercegovina, kao uslovne države, konstituisale su se tek s preoblikovanjem unitarne Jugoslavije u federalnu (začudo, baš će te republike,

sudeći prema izjavama onih koji ih sada predstavljaju, biti nosioci teze o suverenosti republika, tj. republičkih država, dakle, tražice za sebe svojstvo koje nikada nisu posedovale). To znači da su one nastale na nekadašnjoj teritoriji dveju država (rekli smo da je „državnost“ one druge sumnjiva) subjekata Jugoslavije i od strane stanovništva tih država. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija), koja je sa stanovišta ustavnog kontinuiteta prva jugoslovenska država postojala je od 1918. do 1941. godine po obliku državnog uređenja bila je unitarna (jedinstvena) država, uprkos tome što je njeno stanovništvo bilo višenacionalno. Što se njenog priznanja tiče bila je u kontinuitetu s Kraljevinom Srbijom, koja je bila priznata na Berlinskom kongresu 1878. godine. Ona je, dakle, svoj međunarodni subjektivitet izvela iz međunarodnog subjektiviteta Srbije.

U toku drugog svetskog rata prekinut je ustavni kontinuitet sa „prvom“ jugoslovenskom državom, tako što se ona, potpuno ignorišući ustav Kraljevine Jugoslavije, konstituisala originernim odlukama donetim 1943. godine (Drugo zasjedanje AVNOJ-a) kao federalna država, sastavljena od šest federalnih jedinica. Granice koje su tada povučene između federalnih jedinica (koje sa neznatnim korekcijama i sada važe) nisu bile državne nego administrativne. To su unutrašnje granice administrativne podele teritorije u okviru jedne suverene države, jedinog subjekta međunarodnog prava, i one važe uslovno, samo pod pretpostavkom federalnog državnog uređenja; znači, samo dok je Jugoslavija organizovana kao federacija. To je važno i zbog toga što su te granice određene vrlo arbitrarno, primenom mnogih (istorijsko, prirodno, tj. geografsko, etničko i sl.), a ne samo jednog (na primer, etničko) merila, što znači da su išle na štetu jednih, a u korist drugih republika.

Sporazumom Tito – Šubašić, iz novembra 1944, stvorena je pravna osnova da na tu federalnu Jugoslaviju pređe priznanje koje je uživala Kraljevina Jugoslavija. Ta, sa stanovišta ustavnog kontinuiteta „druga“ Jugoslavija bila je, za međunarodno pravo, u kontinuitetu sa „prvom“ Jugoslavijom. Dakle, federalna država Jugoslavije nastala je *devolucijom* – podelom dotad unitarne, jedinstvene države na šest federalnih jedinica, i to gotovo isključivo na osnovu etničkog (nacionalni) kri-

terijuma, po kojem svaka nacija obrazuje svoju državu – jedna nacija, jedna država (izuzetak je Bosna i Hercegovina, u kojoj apsolutnu većinu nema stanovništvo koje bi pripadalo jednoj naciji).

OSTVARIVANJE PRAVA NA OTCEPLJENJE I NJEGOVE MEĐUNARODNE POSLEDICE

S obzirom na to da u Jugoslaviji živi šest jugoslovenskih nacija, postavlja se pitanje kako one među njima koje žele da ostvare pravo na samoopredeljenje konstituisanjem u nezavisne države (to pravo ima smisla samo ako je neotuđivo i nepotrošivo), mogu izvesti takav poduhvat ako, pri tom, najmanje dve od šest jugoslovenskih nacija žele da i dalje ostanu da žive u federalnoj državi Jugoslaviji. To pravo se u takvom slučaju može realizovati samo kao pravo nacije na otcepljenje, s tim što se tada otvara pitanje državnih granica između države–nacije koja se otcepljuje iz federalne Jugoslavije i onih koje u njoj ostaju, i pitanje priznavanja novonastale države–nacije koja se otcepljuje iz federalne Jugoslavije. Oba ta pitanja otvaraju se zbog toga što republike nisu u federalnoj državi bile suverene države, niti je federacija uopšte moguća i zamisliva sa federalnim jedinicama kao suverenim državama. U višenacionalnoj federaciji, posebno onoj koja poput federalne Jugoslavije nije nastala od suverenih međunarodnopravno priznatih nacionalnih država, nosilac prava na samoopredeljenje mogu biti samo nacije od kojih se ta federacija sastoji, u tom smislu što po postupku propisanom saveznim ustavom mogu istupiti iz federacije i oformiti nezavisnu nacionalnu državu.

Takva novonastala nacionalna država ne bi nipošto mogla iz sadašnje Jugoslavije izneti tuđe etničke teritorije, pogotovu naroda koji i dalje želi da živi u Jugoslaviji. Naime, nijedan jugoslovenski narod ne može se protiv svoje volje naterati da istupi iz federalne države ukoliko želi da u njoj i dalje ostane sa svojim matičnim narodom, od kojeg su ga u federaciji razdvajale samo unutrašnje međurepubličke granice.

S obzirom na to da, osim Srbije i Crne Gore, nijedna republika nije ušla u sastav Jugoslavije kao suverena i priznata

država s nekakvom svojom teritorijom, u slučaju otcepljenja, granice države koja se otcepljuje ne mogu se jednostrano donetim aktom – rezolucijom i slično, izjednačiti s republičkim granicama, pogotovu onako proizvoljno povučenim kako je to svojevremeno učinjeno. Te granice se moraju odrediti samo aktom na koji saglasnost daju sve republike. Prema pravilima međunarodnog prava, za novonastale države koje su limitrofne, tj. graniče se sa još nekom drugom državom (a to su sve republike u federalnoj Jugoslaviji, osim Bosne i Hercegovine), može se otvoriti i pitanje granica sa tim državama, pošto novonastala država nije pravni naslednik Jugoslavije kao jedine priznate države. Tu pozivanje na međunarodno priznate granice sadašnje SFRJ pravno ne znači ništa, pošto su se u toj oblasti faktički odnosi sasvim promenili, tako da norme međunarodnog prava regulišu stare fakte koji više ne postoje.

U svakom slučaju, da bi otcepljenje bilo pravno perfektno, mora postojati najpre ustavni osnov za otcepljenje, a potom i ustavom ili zakonom propisani postupak. Bez tih uslova otcepljenje je akt unutrašnje pobune i atak na državni i teritorijalni integritet federalne države, koji su prema važećem ustavu (član 240) dužne da suzbiju oružane snage SFRJ. Upotreba oružanih snaga u takvoj situaciji ustavna je obaveza. Otcepljenje, nazivali ga mi eufemistički (otcepljenje s anestezijom) i „razdruživanje“, što bi trebalo da znači totalno otcepljenje svakog od svih, nije moguće jednostrano donetim aktom.

Što se priznanja tiče, ono se nipošto ne može dovesti u vezu sa delom federalne države koji ostaje u Jugoslaviji, dok je za deo koji se otcepljuje i konstituiše kao nezavisna država ono potpuno otvoreno, i taj put između Scile i Haribde novonastala država tek treba da prođe. Pa i to samo ako se otcepila *constitutione artis*, odnosno ako to dopušta i onako kako dopušta ustav države u čijem je sastavu pre otcepljenja bila. To znači da dokle god najmanje dva jugoslovenska naroda žele da budu u federalnoj državi, ta država je pravni sukcesor Jugoslavije kao priznate države, odnosno ona je u kontinuitetu sa sadašnjom SFRJ. S obzirom na jasno izražena opredeljenja pojedinih jugoslovenskih naroda na prošlogodišnjim parlamentarnim izborima, koja su, istina, bila implicitna (davanje većine glasova strankama koje su se u svojim programima izjasnile za federalnu Jugoslaviju), ali koja se i ekspli-

citno mogu ustanoviti formalnim putem (plebiscit), opstanak i ostajanje federalne države Jugoslavije, možda ne i jednake teritorije sa sadašnjom SFRJ (ako se pojedini jugoslovenski narodi ustavnim putem otcepe iz federalne Jugoslavije), sasvim je izvesno pošto se ustavotvornim postupkom bude utvrdio postupak za izdvajanje pojedinih naroda iz Jugoslavije, a takav akt upravo priprema Predsedništvo Jugoslavije. Kako su se dva od šest jugoslovenskih naroda jasno opredelila za federalnu državu, nipošto ne dolazi u obzir da se Jugoslavija konstituiše kao savez suverenih država jugoslovenskih naroda (nacionale države). Naime, konfederalni ugovor pretpostavlja suverene države, što bi značilo da je pretpostavka za njegovo zaključivanje prethodno raspadanje ili, eufemistički kazano, „razdruživanje“ (ne biti više s nekim drug) Jugoslavije na šest suverenih država.

Inače, dvočlana federacija (*two-unit federation*), koja je sasvim izvesni polazni minimum nove federalne Jugoslavije, ukoliko se republike zagovornici teze o republikama kao suverenim državama otcepe iz sadašnje federalne Jugoslavije, teorijski je moguća, a potvrđena je i u ustavnoj praksi. Sada je primer takve federacije Češkoslovačka, a u prošlosti Etiopijsko-eritrejska federacija (1952–1962).

Iz predloga konfederalnog ugovora, koji su sačinile Slovenija i Hrvatska, vidljivo je da se konfederacija zamišlja kao provizorijum iz kojeg se u svako doba može istupiti. Sam ugovor u kratkim vremenskim razmacima (najpre pet ili deset godina, a posle toga „u svako doba“) podleže obaveznoj reviziji. U tim rokovima može se tražiti i raspuštanje saveza. Međutim, i pre navedenih rokova svaka članica saveza može pojedinačno ili sve one zajednički „napustiti ili raspustiti savez i zatražiti prijem u Evropsku zajednicu“. A to znači da oni koji se zalažu za konfederaciju na nju ne računaju na duže vreme. Njima je konfederacija potrebna zbog toga da iz Jugoslavije iznesu sadašnju republičku teritoriju i da bezbolno reše priznanje svojih nezavisnih država.

Vraćajući se na sam početak Jugoslavije, njen nastanak – razdruženje bilo bi moguće samo između dva subjekta njenog stvaranja – Kraljevine Srbije i Crne Gore, na jednoj, i Države Slovenaca, Hrvata i Srba, na drugoj strani, s tim što bi se, bar što se srpskog naroda tiče, teritorija navodne Države

Slovenaca, Hrvata i Srba morala deliti po osnovu prava svojih konstitutivnih naroda na samoopredeljenje. Razdruženja između sadašnjih republika, bez saglasnosti svih njih, nipošto ne može biti, jer se sadašnje republike svojevremeno, kao što smo videli, nisu ni udružile u Jugoslaviju. Stoga su razne deklaracije o suverenosti naših republika (Slovenija, Hrvatska, Makedonija), kojima se proglašava primat svog ustava i svojih zakona u odnosu na odgovarajuće savezne akte, u suštini bez ikakvog pravnog značaja. Njima se jednostrano proglašava suverenost jedne teritorije (republika) koja to svojstvo nikada nije imala niti ga ikada može steći jednostranom odlukom. Glavna svrha tih deklaracija je da utru put kasnijim rezolucijama (kakve su donele Slovenija i Hrvatska) o razdruženju, kojima se želi izbeći otcepljenje, jer se zna da otcepljenje oba pitanja bez kojih nema međunarodnog subjektiviteta (granice i priznanje) drži otvorenim.

U tom smislu je bez ikakvog pravnog učinka (premda ne i bez političkog) amandman 99 na Ustav Republike Slovenije, u kojem Slovenija samu sebe proglašava jednom od naslednica SFRJ i nezavisnom državom, određivši da „državljeni Republike Slovenije neposredno i preko svojih predstavnika u Skupštini Republike Slovenije odlučuju o uređenju odnosa Republike Slovenije s drugim državama i međunarodnim organizacijama“.

Stoga se samo na osnovu ravnopravnog i jednakog korišćenja prava naroda na samoopredeljenje, čiji je najdemokratskiji izraz referendum, može urediti okvir jugoslovenske države. To, uostalom, proizilazi i iz ustavne definicije republike, koja je „država zasnovana na suverenosti naroda“. Neprihvatljive su jednostrane odluke, pogotovu kada se njima zadire u interese drugih naroda, kakvo je njihovo legitimno pravo na život u jednoj državi. Jednostrano donete deklaracije o suverenosti republika ne samo što ovima daju svojstvo koje one po Ustavu iz 1974. godine nemaju nego unosi i pometnju u međunacionalne odnose, jer u nacionalno izmešanim republikama čine suverenim većinski narod, dok pripadnike ostalih jugoslovenskih naroda automatski spuštaju i svode na status nacionalnih manjina. Otuda je neminovna posledica da ti narodi, posebno srpski, koji je u najvećem broju u međurepubličkom rasejanju, ne želeći da se pomire sa statusom manjine

u suvrenoj republici, donose na referendumu ili odluku o svojoj autonomiji (SAO Krajina u Hrvatskoj) ili predlažu raspisivanje referenduma i prisajedinjenje svoje teritorije, kada je to geografski izvodljivo, teritoriji matične republike (severoistočna Bosna, Slavonija, Baranja i zapadni Srem Republici Srbiji). Deklaracijama o suverenosti republike, tj. o republikama kao suverenim državama, želi se, obilaznim putem, konfederalizovati Jugoslavija. Iako su one politički, a ne pravni akti, njihov konačni cilj je da postojeće međurepubličke granice prekvalifikuju u međudržavne granice i da međunarodnu zajednicu u pogledu priznanja novih suverenih država stave pred svršen čin. Otuda i podsticanje Bosne i Hercegovine da pošto-poto donese takvu deklaraciju, jer bi onda, konačno, više od polovine jugoslovenskih republika proglasile svoju suverenost, koje svojstvo *nemaju* po Ustavu iz 1974. godine. I, kada bi se na tako nešto moglo privoleti i preostale dve republike (u Crnoj Gori je opoziciona, Liberalna stranka, ne prošavši sa takvim predlogom u republičkom parlamentu, donela sopstvenu odluku, tj. Deklaraciju o suverenosti Crne Gore), Jugoslavija bi time faktički prestala da postoji. Međunarodnoj zajednici bio bi tada predočen jedan gotov fakt – umesto jedne države Jugoslavije, na njenoj državnoj teritoriji stvoreno je šest novih suverenih država njihovom sopstvenom voljom, a pod vidom prava naroda na samoopredeljenje, načela koje priznaju međunarodne konvencije o ljudskim pravima.

Međutim, pravo svakog našeg naroda na samoopredeljenje u sadašnjim uslovima može se realizovati kao otepljenje od Jugoslavije, ali tek pošto se ceo taj narod za tu opciju samoopredeli. Tu, dakle, nema predstavljanja i posredovanja naroda, tu odluku moraju neposredno doneti pripadnici tog naroda. Zakonom o otepljenju trebalo bi, pored ostalog, da se utvrde merila za određivanje teritorije naroda koji se otepljuje iz Jugoslavije. U obzir dolazi samo primena etničkog kriterijuma, što će iziskivati formulisanje posebnih pravila u slučaju etnički nedeljivih teritorija.

Donošenje, za sada divljim putem, deklaracija o suverenosti republika mora biti praćeno donošenjem ustavnog zakona o otepljenju naroda iz Jugoslavije. Samovoljno i jednostrano

donete deklaracije o suverenosti republika povući će za sobom svoj pandan, svoj ekvivalent – samovoljno i jednostrano donete odluke kojima se prekrajaju međurepubličke granice. Stoga proglašenje SAO Krajine i odluka o njenom otepljenju iz Republike Hrvatske nije akt secesionizma, ta odluka nije inspirisana parolom „Krajina–republika“, kao što je slučaj s parolom „Kosovo–republika“. To je čin samoodbrane jednog naroda koji se Deklaracijom o suverenosti Republike Hrvatske i njenom rezolucijom o razdruženju, što su tipični secesionistički akti, sveo na nacionalnu manjinu. Taj narod želi da i dalje ostane integralan u državi u kojoj je i dotle živeo – Jugoslaviji, u kojoj su po Ustavu svi jugoslovenski narodi ravnopravni. Nasuprot tome, cilj parole „Kosovo–republika“ jeste da se jedna nacionalna manjina koja već ima svoju nacionalnu državu, dobivši ostvarenjem te parole status nacionalne države u Jugoslaviji, iz nje otcepi i pripoji matičnoj, priznatnoj državi, sa kojom se Jugoslavija graniči. Cilj te parole je antijugoslovenski, dok je cilj stvaranja SAO Krajine jugoslovenski, s obzirom na to da Republika Hrvatska navedenom deklaracijom i rezolucijom stavlja do znanja da hoće da ide iz Jugoslavije i da sa sobom iznese tuđ, tj. nehrvatski narod. Taj narod želi da ostane u Jugoslaviji sa svojim narodom, a izraz te težnje je SAO Krajina. Srpska Autonomna Oblast Krajina bi ne da ode, nego da ostane u Jugoslaviji. Stoga je i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini srpski narod dobro procenio da je svrha deklaracija o suverenosti republika likvidacija Jugoslavije, pošto se shvatilo da ideja o stvaranju konfederacije neće proći. Taj put je perfidan, pošto se ceo pokušaj s deklaracijama o suverenosti predstavlja samo kao afirmacija svojstva koje republike već imaju prema Ustavu Jugoslavije iz 1974 (a rekli smo da po tom ustavu nisu suverene republike nego narodi u njima).

Kompromis koji se nudi u obliku pojmovnog bastarda „asimetrična federacija“ za uređenje Jugoslavije ima istu svrhu kao konfederacija – da onima koji žele da u sadašnjim republičkim granicama odu iz Jugoslavije omogući lakše premošćivanje teškoća koje stoje na putu sticanja statusa nezavisne države.

REGIONALIZACIJA KAO SUPSTITUT FEDERALNOG USTROJSTVA

Sada se čini neostvarivom ideja koju zastupaju pojedine političke stranke (stranka Jugoslovena, na primer) o Jugoslaviji kao državi regija, tj. regionalnoj državi. Regionu, ili regionalna decentralizacija, oblik su decentralizacije putem krupnih administrativno-teritorijalnih jedinica (regije) unitarne države, i to najčešće na neetničkim – geografskim i privrednim – merilima. Na taj način se izbegava, tj. zaobilazi federalno uređenje zemlje, jer se iz raznih razloga ne želi. Štaviše, sadašnja Španija, na primer, kao regionalna država u svom ustavu iz decembra 1978. godine sadrži u članu 145 izričitu zabranu federalizacije regiona: „Federalizacija autonomnih zajednica nije dozvoljena ni u kom slučaju“. Međutim, nacionalni kriterijum decentralizacije (a federalna država je oblik tzv. megadecentralizacije) „druge“ Jugoslavije, tj. njenog državnog uređenja, postao je toliko nadmoćan da je isključio sve druge. On je u toku pedeset godina primene (od 1943) doživljavao različitu institucionalizaciju, a poslednjih godina je postao toliko bespogovorano da je doveo u pitanje Jugoslaviju kao zajednički državni okvir za rešavanje višenacionalnog pitanja. Mislimo da je to bilo zbog toga što ga je sveo na nacionalnu državu. Uostalom, i zbog toga što se znalo da je stvaranje federalne države na nacionalnom kriterijumu (jedna nacija – jedna država) „igranje vatrom“ i latentna opasnost za njen opstanak, „prva“ jugoslovenska država bila je sve vreme, u stvari, regionalna država, samo sa znatno manjim stepenom decentralizacije od onoga koji se pod tim pojmom u teoriji podrazumeva.

Oblasti po Vidovdanskom ustavu iz 1921. i banovine po Ustavu od 1931. godine bile su, kao najkrupnije jedinice administrativno-teritorijalne podele zemlje, neka vrsta regija, a „prva“ Jugoslavija vrsta regionalne države, naravno ne u savremenom ustavnopravnom smislu. Njihov glavni cilj bio je da se teritorijalna podela zemlje izvede umesto po nacionalno-istorijskim, po geografskim, ekonomskim i socijalnim merilima, čime bi se razbila nacionalna i etnička homogenost pojedinih teritorija i time zaobišao etnički kriterijum kao osnov podele, koji uvek pothranjuje apetite za otcepljenje radi

stvaranja samostalne nacionalne države. No, ni tada ta ideja nije mogla da opstane, a početak njenog kraja bilo je konstituisanje Banovine Hrvatske. Nezamislivo je da sada iza takve ideje stane ijedan jugoslovenski narod.

MOGUĆNOST UREĐENJA JUGOSLOVENSKE DRŽAVE PO PRINCIPU PERSONALNE FEDERACIJE

Nama se stoga čini da bi Jugoslaviji mnogo više odgovarao oblik državnog uređenja ustanovljen najnovijim izmenama starog ustava iz 1831. godine u Belgiji, koja je na veoma originalan način rešila pitanje nacionalne ravnopravnosti a da time jedinstvo države nije dovedeno u pitanje. Prema tim izmenama belgijskog ustava, nacionalne (kulturne) zajednice, tj. nacije, konstituišu se u okviru belgijskog parlamenta kao samostalni subjekti odlučivanja posredstvom kojih se ostvaruje nacionalna suverenost. Na taj način se, umesto klasične teritorijalne, konstituiše personalna federacija prema etničkom kriterijumu. To znači da bi u Jugoslaviji, kada bi se primenila ta ideja, bilo onoliko nacionalnih zajednica koliko i jugoslovenskih nacija, a predstavnici svake nacionalne zajednice, u inače dvodomnom državnom parlamentu, obrazovali bi posebno nacionalno veće (taj zahtev je već istakla SDS u Bosni i Hercegovini), koje bi u oblastima takstativno nabrojanim u ustavu donosilo zakone i druge odluke koji bi obavezivali samo pripadnike jedne iste nacionalne zajednice (nacija). O svim ostalim pitanjima koja su u nadležnosti parlamenta odluke bi u ravnopravnom delokrugu, donosio dvodomni parlament, u čijem bi prvom (donji) domu bili predstavnici svih građana, a u drugom (gornji) na paritetnom načelu predstavnici svih nacionalnih zajednica. Zakone i odluke koje bi donosio takav parlament obavezivali bi sve građane podjednako, nezavisno od pripadnosti nacionalnoj zajednici (nacija). Nacionalne manjine uživale bi sva prava koja im priznaje međunarodno pravo i bile bi kao građani predstavljene u donjem domu. Ustavna norma bi bila da u svim drugim državnim organima moraju ravnomerno biti zastupljeni pripadnici svih nacionalnih zajednica (nacija). U slučaju sumnje koje je pitanje u nadležnosti jednog od šest nacionalnih veća u okviru parlamenta ili dvodomnog parlamenta odlučivao bi ustavni sud.

Takvim rešenjima potpuno bi se ispoštovala nacionalna samobitnost svake nacije, što je suštinsko pitanje za ostvarivanje nacionalnih prava, a izbegavale bi se naciokratije kao epifenomeni nacionalne ravnopravnosti, koje su, po pravilu, spremne da radi očuvanja nacionalne državne vlasti žrtvuju interese vlastite nacije. Mislimo da je to najpogodniji put za rešavanje osnovnog državnopravnog problema Jugoslavije – nacionalne ravnopravnosti jugoslovenskih nacija, ali bez podsticanja centrifugalnih tendencija u zajedničkoj državi. Predloženo rešenje tog problema isključuje svaku mogućnost stvaranja naciokratija i nacionalnih država i omogućuje, uprkos činjenici etničkog pluralizma, ostvarenje unije, ali bez unitarizma.

Zaključna razmatranja

U svakom slučaju, za opstanak Jugoslavije najlošije „rešenje“ je sadašnja „siva Jugoslavija“, koju smišljeno i sistematski podstiče i podržava Slovenija, sa konačnim planom da se u sadašnjim republičkim granicama izvrši faktička potpuna konfederalizacija, i time Jugoslavija i spoljni svet stave pred svršen čin. Umesto sadašnje zajedničke države, na njenom tlu bi se pojavilo šest faktički potpuno suverenih država, koje bi na taj način postale i njeni faktički sukcesori. Taj lukavi plan Slovenije već se približava svom potpunom ostvarenju.

Kada bi konfederaciju želeli svi jugoslovenski narodi i njihove republike (a rekli smo da dva naroda to, sasvim izvesno, ne žele, što je dovoljno da se ceo projekt stvaranja konfederacije Jugoslavije osujeti), Jugoslavija bi bila jedinstven primer u istoriji stvaranja konfederacija; to bi bila jedina konfederacija koja je stvorena „iznutra“, s obzirom na to da su u svetu sve, inače, malobrojne konfederacije stvorene „spolja“, tj. od strane država koje pre sklapanja konfederalnog ugovora nisu bile u okviru jedne bilo unitarne, bilo federalne države. Rečju, sve konfederacije nastale su *agregacijom*, a nikada do sada nisu nastale *devolucijom*. Isto tako, kada bi se od sadašnje Jugoslavije stvorila konfederacija, bilo bi to prvi put u istoriji, da se jedna federacija preoblikuje u konfederaciju, jer je do sada (poslednja konfederacija pre-

1865
stala je da postoji pre 125 godina) bilo poznato samo obrnuto (primeri SAD, Švajcarske, Nemačke). Prema dosadašnjim istraživanjima, federacije su propadale stoga što su se nekad federalne preobražavale u unitarne države (Kamerun, Gana, Uganda, Libija, Burma, Mali i sl.).

No, svet će već jednom morati da počne da se privikava na to da će Jugoslavija u oblasti državnog i ustavnog uređenja, pošto se propisno „ugruvala“ i izvukla određena naravoučeni-ja, prestati da mu nudi prizore u stilu „viđeno prvi put i nikada više“. Jugoslavija će i u toj oblasti morati da se „unormaljuje“, jer je dosadašnje eksperimentisanje njenim državnim uređenjem ugrozilo sam njen opstanak.

Premda smatramo da je navedena ideja personalne federacije kao oblika državnog uređenja pravo rešenje jugoslovenskog problema, jer bi u takvoj Jugoslaviji svaki od šest jugoslovenskih naroda ostvario svoj nacionalni ideal – da svi pripadnici svakog od šest jugoslovenskih naroda budu građani iste države, nismo sigurni da će, najpre, naciokratije prihvatiti taj predlog.

Ali, pošto su se dva od šest konstitutivnih jugoslovenskih naroda izjasnili za federalnu Jugoslaviju, u slučaju da se želi klasična federacija, zasnovana na vertikalnoj podeli državne vlasti na teritorijalnoj osnovi, užurbano bi trebalo raditi na dva koloseka (jer je kriza već na samom vrhuncu). Prvo bi, u duhu prava naroda na samoopredeljenje, svi jugoslovenski narodi referendumom trebalo da se izjasne da li su ili nisu za federalnu Jugoslaviju (konfederacija je, videli smo, negacija Jugoslavije, a regionalna država, u osnovi unitarna država koja ignoriše etničku složenost, negira državnopravno izražavanje višenacionalnosti). Istovremeno bi, po postupku predviđenom za promenu postojećeg ustava (tu bi, svakako, trebalo da se u skladu sa promenom političkog bića Jugoslavije promeni i politička „supstanca“ Skupštine Jugoslavije, a to znači da je neophodno na višestranačkim izborima po republikama konstituisati novo savezno veće Skupštine Jugoslavije) trebalo doneti ustavni zakon o otcepljenju naroda iz Jugoslavije. Naime, taj postupak je u osnovi konfederalan, a pravo naroda na otcepljenje je nepotrošivi sastojak nacionalne suverenosti, koju Ustav u članu 3 izričito utvrđuje. Time bi se raščistilo osnovno pitanje – koji narodi ostaju u federalnoj Jugoslaviji, a koji iz

nje odlaze, po osnovu prava naroda na otepljenje. Bitno je da se o otepljenju glasa u okviru naroda, a ne republika. Glasači su ne svi građani u republici nezavisno od nacionalne pripadnosti, nego svi pripadnici naroda nezavisno od toga u kojoj su republici nastanjeni ili nezavisno od republičkog državljanstva. Biračko telo (glasači) utvrđivalo bi se na osnovu popisa stanovništva, tj. izražavanja o nacionalnoj pripadnosti na osnovu popisa stanovništva.

Narodi za koje se utvrdi da ostaju u Jugoslaviji trebalo bi da na federalnom načelu konstituišu ustavotvornu skupštinu, koja bi donela nov federalni ustav. Izbori za ustavotvornu skupštinu bili bi neposredni, višestranački i slobodni. Ustav usvojen u ustavotvornoj skupštini trebalo bi da se potvrdi na referendumu, a ustavotvorna skupština, posle uspešno sprovedenog referenduma, trebalo bi da nastavi sa radom kao federalna skupština, tj. kao zakonodavno telo federalne države. Federalni ustav trebalo bi da sprovede sledeća tri zahteva: *prvo*, da materijalnu „supstancu“ federalne države svede na zajedničke interese federalnih jedinica, jednoglasno utvrđene; *drugo*, da obezbedi subjektivitet federalnih organa u ostvarivanju jednoglasno utvrđenih zajedničkih interesa, i *treće*, da garantuje potpuno pravo federalnih jedinica na samoorganizovanje.

Kada je reč o opstanku Jugoslavije, optimizam i sigurnost uliva to što u njoj želi da ostane njena matična jedinica, koja ju je svojevremeno i stvorila – Srbija, ujedinjena sa Crnom Gorom (i pre toga sa Vojvodinom). To su jedine dve države koje su bile priznate, dok je Država Slovenaca, Hrvata i Srba bila samozvana država koja je trajala samo nešto više od mesec dana.

S U M M A R Y

CURRENT STATE LEGAL PROBLEMS OF YUGOSLAVIA

The Constitution of Yugoslavia of 1974 led under the question mark the further existence of Yugoslavia after seventy years of its being a state. The Yugoslav republics, which have attained the status of national states, became independent to such a measure that they wish to proclaim themselves sovereign states. Such their status would mean the end of the common state of Yugoslavia. In negotiations on a new organization of Yugoslavia three ideas have been mentioned to date: Yugoslavia as confederation, Yugoslavia as federation, and Yugoslavia as unitary state.

The author maintains that the realization of the idea of Yugoslavia as confederation is not feasible, because such a solution is not acceptable to all of the Yugoslav republics. The organization of Yugoslavia as a regionalized state is not realistic, since it excludes the nation as the deciding factor in such a state and ignores the ethnical complexity of the country. Because of the fact that on the recently held parliamentary elections two of the Yugoslav republics have indirectly declared themselves in favour of Yugoslavia as federation, and still maintain such their position, the existence of Yugoslavia as a federation is not being questioned according to the rules of the constitutional and international law (the rule of continuity). Those of the Yugoslav nations which do not wish to remain within the federal Yugoslavia could realize, applying the procedure foreseen by the Constitution, the inalienable right of nations to secession, and create their independent national states. In such a case, however, questions of state boundaries, and of recognition of newly created states will be opened.

The author considers that the most appropriate form of solution of the state legal problem of Yugoslavia is the personal federation – the idea being worked out on the basis of the latest changes in the Constitution of Belgium. However, since he assesses that the adoption of even this idea cannot be realistically expected, because it would be rejected by powerful natiocracies, he works out the realization of the idea of Yugoslavia as a federation in the case that such solution will be wished by two of the Yugoslav federal units (Serbia and Montenegro), which were in the time of genesis of Yugoslavia the sole internationally recognized Yugoslav constitutional factors.

R E S U M E

LES PROBLEMES ETATICO-JURIDIQUES CONTEMPORAINS DE LA YOUSGOSLAVIE

Par le Constitution de l'année 1974, après soixante-dix ans de l'existence, on a mis en question l'existence de la Yougoslavie. Les républiques qui ont pris les caractéristiques des Etats nationaux sont devenues tant indépendantes et ont voulu se proclamer comme des Etats souverains, que cela signifierait la fin de l'Etat commun, la Yougoslavie. Pendant les séances sur la nouvelle ordre de la Yougoslavie, on a mentionné trois idées: la Yougoslavie comme une confédération, la Yougoslavie comme une fédération et la Yougoslavie comme un Etat unitaire.

L'auteur estime que la réalisation de l'idée de la Yougoslavie comme une confédération n'est pas possible parce qu'une telle résolution demande l'accord de toutes les républiques. L'idée d'un Etat régional est irréelle car elle exclue la nation comme le sujet de la décision et ignore la complexité de la question nationale. Par l'intermédiaire des élections parlementaires, deux républiques ont déjà exprimé sa volonté de faire une fédération et continuent de s'exprimer comme ça, d'après le Droit constitutionnel et international continuité de l'existence de la Yougoslavie n'est pas en question. Les peuples yougoslaves qui ne vont pas resté dans un Etat fédéral de Yougoslavie, pourraient, d'après la lois constitutionnelle, réaliser le droit non consommable de la sécession et

créer un Etat national indépendant. Dans ce cas la question des frontières et de la reconnaissance des Etats nationaux nouveau-nés est ouverte.

La forme la plus acceptable de la résolution du problème yougoslave, d'après l'auteur, est une féédération personnelles et cette idée il développe se basant sur les changements de la Consitution belge. Mais, tout de suite l'auteur rejète cette idée à cause de résistance possible des forces natiocrates, et développe une idèe de la Yougoslavie comme la fédération en cas de concordance des volontés de deux unités fédérales (la Serbie et le Monténégro), qui, en temps de la création de la Yougoslavie ont été un des sujets constitutionnels et les seuls reconnus par la communauté internationalé.

РЕЗЮМЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЮГОСЛАВИИ

Конституцией из 1974 года после 70 лет поставлено под вопрос дальнейшее существование Югославии. Республики, получившие свойства национальных государств, в такой степени стали самостоятельными, что желают провозгласить себя суверенными государствами. В состоявшихся до сих пор разговорах о новом устройстве Югославии упоминались три идеи: о Югославии как конфедерации, о Югославии как федерации и о Югославии как унитарном государстве.

Автор считает, что не имеются возможности для осуществления идеи о Югославии как конфедерации, потому что с таким решением не соглашаются все республики. Осуществление идеи о Югославии как региональном государстве не является реальным, ибо исключает нацию, как субъект принятия решения в таком государстве и игнорирует этническую сложность страны. Так как на парламентских выборах две республики высказались за Югославию как федерацию, и все еще так декларируются, существование Югославии как федерации в согласии с конституционным и международным правом /континуирует/ не ставится под вопрос. Югославские народы, не желающие остаться в федеральной Югославии, могли бы в согласии с поступком, предусмотренным конституционным законом, реализовать неизрасходованное право на отделение и создать независимые национальные государства. В таком случае открывается вопрос границы и признания неовосоздавшихся национальных государств.

Автор считает, что самой подходящей формой решения государственно-правовой проблемы Югославии является персональная федерация-идея, разрабатываемая им на основании новейших изменений бельгийской конституций. Но, будучи не считает реальным принятие и этой идеи, ибо она вызовет сильное сопротивление нациократий, он разрабатывает осуществление идеи о Югославии как федерации в случае, если ее желают две федеральные единицы /Сербия и Черногория/, которые, кстати, во время создания Югославии, были одним из ее учредительных субъектов и единственным, обладавшим международным признанием.

Međunarodnopravni aspekti jugoslovenske krize

Dr RANKO PETKOVIĆ

U članku se razmatraju fundamentalna načela savremenog međunarodnopravnog poretka – pravo naroda na samoopredeljenje i neprikosnovenost teritorijalnog integriteta država i uloga Ujedinjenih nacija u očuvanju mira i bezbednosti u pojedinim zemljama na poziv zakonite vlade. Nadalje se razmatra pitanje priznavanja novih međunarodnopravnih subjekata, odnosno država, i problemi koji mogu proisteći iz pokušaja stvaranja novih država u okviru sadašnjih jugoslovenskih granica. Autor u odbrani jugoslovenske državne zajednice argumentovano ukazuje na moguće sukobe koje bi raspad Jugoslavije neizostavno implicirao.

SAMOOPREDELJENJE NARODA I TERITORIJALNI INTEGRITET DRŽAVA

Pravo naroda na samoopredeljenje i uvažavanje neprikosnovenosti teritorijalnog integriteta država dva su fundamentalna načela savremenog međunarodnopravnog poretka u svetu. To visoko mesto dobila su u Povelji Ujedinjenih nacija, kao i u mnogim drugim međunarodnim aktima univerzalnog i regionalnog karaktera. Pretpostavlja se da se ta dva načela nadovezuju jedno na drugo, ali se dešava da budu i u koliziji. Nadovezuju se jedno na drugo kada ostvarivanje prava naroda na samoopredeljenje prethodi uspostavljanju nacionalne suverene države, čiji teritorijalni integritet moraju da uvažavaju sve druge članice međunarodne zajednice. Mogu doći u koliziju kada se postavlja pitanje kome treba dati primat u slučaju da ostvarivanje prava na samoopredeljenje ugrožava teritorijalni integritet neke države.

U posleratnoj međunarodnoj praksi pravo naroda na samoopredeljenje, i u Povelji UN i u drugim pravnim i političkim aktima, shvatano je i interpretirano prvenstveno kao pravo kolonijalnih naroda na oslobađanje ispod kolonijalnog jarma i stvaranje sopstvenih nacionalnih država. Polaznu

premisu je činila nepobitna istorijska okolnost da su ti narodi bili porobljeni i da im se moralo priznati neotuđivo pravo na slobodu. Na osnovu ostvarivanja prava na samoopredeljenje, stotinjak bivših kolonija steklo je status suverenih država u savremenoj međunarodnoj zajednici.

Pri tome, savremena međunarodna zajednica, oličena pre svega u Organizaciji ujedinjenih nacija, bila je dužna da svim raspoloživim sredstvima pomaže borbu naroda kolonijalnih zemalja za ostvarivanje njihovog prava na samoopredeljenje. Međutim, ona to, sem u retkim slučajevima, nije činila, već su se narodi kolonijalnih zemalja, po pravilu, morali sami boriti za oslobođenje i stvaranje svojih suverenih država. To se može objasniti okolnošću da su bivše evropske metropole, kao članice Saveta bezbednosti UN ili kao članice NATO, bile u stanju da parališu gotovo svaku akciju uperenu protiv njihovih interesa.

Pravo naroda na samoopredeljenje je nakon drugog svetskog rata često pominjano i u slučaju tzv. podeljenih zemalja, kao što su to bili Nemačka, Vijetnam i Koreja. U slučaju Vijetnama, ono je ostvareno kao posledica oružane borbe vijetnamskog naroda protiv američke intervencije. U slučaju Nemačke, ostvareno je kao posledica „svršenog čina“ u okviru sloma tzv. socijalističke zajednice. U slučaju Koreje, pojavljuje se kao vodeći princip u pregovorima dveju korejskih država o ujedinjenju.

Kada se izuzmu kolonijalna carstva i podeljene države, bilo je nekoliko slučajeva u kojima su se pojedini narodi ili etnički kolektiviteti pozivali na pravo na samoopredeljenje da bi se odvojili od država čiji su bili nerazlučivi deo. U svim tim slučajevima, zbog ovih ili onih okolnosti, Ujedinjene nacije, pa i širi krug drugih međunarodnih subjekata, faktički su davali prednost očuvanju teritorijalnog integriteta tih država. Nijednim zvaničnim aktom Ujedinjene nacije nisu podržale nastojanje Bijafre da se izdvoji iz Nigerijske federacije, uprkos tome što se pleme Ibo latilo oružja da bi ostvarilo pravo na samoopredeljenje. Ujedinjene nacije, takođe, nisu pružile zvaničnu podršku otcepljenju Istočnog Pakistana, već su priznale formiranje države Bangladeš kada je to već bio svršen čin. Ujedinjene nacije se ne angažuju ni u pitanju izdvajanja baltičkih republika iz Sovjetskog Saveza, smatrajući da to spada u unutrašnje poslove Sovjetskog Saveza.

Na osnovu navedenih primera, može se zaključiti da su Ujedinjene nacije i međunarodna zajednica davali neopozivi primat pravu naroda na samoopredeljenje kada se radilo isključivo o kolonijalnim carstvima, kao nasilno stvorenim veštačkim tvorevinama, dok u svim drugim slučajevima daju primat uvažavanju teritorijalnog integriteta država.

Takav stav Ujedinjenih nacija proizlazi iz sledećih okolnosti:

prvo, Ujedinjene nacije su organizacija suverenih država, pa su se kao takve obavezale na uvažavanje njihove političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, kao i na nemešanje u njihove unutrašnje poslove;

drugo, smatra se da se pravo na samoopredeljenje u različitim modalitetima ostvaruje u okviru postojećih država i da je stvar unutrašnje ustavne jurisdikcije;

treće, ugrožavanje ili rušenje teritorijalnog integriteta država s pozivom na pravo na samoopredeljenje, čak i kada nije u pitanju nelegitimno manipulisanje njime, moglo bi da prouzrokuje širu nestabilnost postojećeg međunarodnog poretka.

U prilog tome je i okolnost da se u mnogim međunarodnim pravnim i političkim aktima pojavljuje odredba ili načelo uvažavanja postojećih granica. Ono je striktno navedeno u Povelji Organizacije afričkog jedinstva (OAJ) iz 1973. i Završnom aktu KEBS-a iz 1975. godine. Unoseći odredbu o uvažavanju postojećih granica u Povelju OAJ, afrički državnici su smatrali da bi nasilno „korigovanje“ postojećih granica ili stvaranje novih država na afričkom prostoru, s pozivom na pravo na samoopredeljenje, izdvajanje ili spajanje srodnih etničkih kolektiviteta, dovelo do lančanih sukoba i haosa na tom kontinentu. Iako su same proizašle iz ostvarivanja prava na samoopredeljenje, sada su afričke države jednodušno dale prednost principu uvažavanja i očuvanja teritorijalnog integriteta države. U slučaju Evrope, naglasak je na nepovredivosti postojećih granica, što faktički znači da njihovo menjanje silom nije dozvoljeno. I tu se daje prioritet uvažavanju teritorijalnog integriteta država, s tim da se njihove granice mogu menjati samo mirnim putem, to jest na osnovu sporazuma zainteresovanih strana.

Ta načelna razmatranja odnosa prava na samoopredeljenje i principa teritorijalnog integriteta država, ilustrovana

slučajevima iz posleratnih međunarodnih odnosa, mogu biti primenjena i na sadašnju situaciju u Jugoslaviji.

Budući da Jugoslavija nije kolonijalna tvorevina, za nju važi odnos Ujedinjenih nacija prema zemljama – članicama. Ujedinjene nacije i šira međunarodna zajednica polaze od uvažavanja političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Jugoslavije. Različiti modaliteti ostvarivanja prava nacionalnih i etničkih kolektiviteta u Jugoslaviji, kao mnogonacionalnoj državi, predstavljaju njenu unutrašnju stvar i tiču se karaktera i oblika njenog ustavnog uređenja. Polazeći od tačke 7, člana 2. Povelje, Ujedinjene nacije nemaju prava da se mešaju u unutrašnja zbivanja u Jugoslaviji.

Da o tome ne može biti dvojbe pokazuje okolnost da gotovo svi relevantni subjekti međunarodnih odnosa, počev od država do međunarodnih organizacija, bez obzira na moguće separatne i parcijalne ideološke, političke, ekonomske, vojnostrateške i druge interese, pružaju podršku očuvanju celovitosti i jedinstva, odnosno teritorijalnog integriteta Jugoslavije. U drugom planu je politički i pravno dopustivo ili nedopustivo zalaganje pojedinih međunarodnih činilaca za dogovorno rešavanje spornih pitanja u Jugoslaviji na osnovu uvažavanja ljudskih, nacionalnih i drugih prava i demokratskih sloboda.

UJEDINJENE NACIJE I NARUŠAVANJE MIRA

Osnovna dužnost i uloga Ujedinjenih nacija jeste da budu čuvar mira i bezbednosti. Da bi ostvarile tu svoju misiju, one polaze od određenih načela i ciljeva formulisanih u Povelji i raspolažu za to neophodnim mehanizmom.

Kao organizacija koja počiva na principu kolektivne bezbednosti, Ujedinjene nacije su, u prvom redu, pozvane da se suprotstavljaju agresiji i da priteknu u pomoć žrtvi agresije. Dobro se zna da Ujedinjene nacije, usled različitosti interesa velikih sila, stalnih članica Saveta bezbednosti, u većini slučajeva nisu stupale u akciju protiv nosilaca agresije i da su često pribegavale različitim aktivnostima usmerenim na očuvanje mira na osnovu ovlašćenja koja je u tom domenu dobila Generalna skupština, zahvaljujući Rezoluciji „Ujedinjeni za mir“.

U slučajevima građanskog rata ili drugih sukoba u pojedinim zemljama, Ujedinjene nacije, u principu, ništa nisu preduzimale, smatrajući da je to unutrašnja stvar tih država. Ukoliko bi došlo do mešanja spoljnih sila u te unutrašnje sukobe, Ujedinjene nacije su mogle smatrati da oni prevazilaze razmere striktno unutrašnjih pitanja i da ugrožavaju mir i sigurnost u širem međunarodnom okruženju. Tada nastaje legitimna mogućnost njihovog učešća u rešavanju tih sukoba. To znači da se Ujedinjene nacije mogu umešati u takve sukobe tek kada oni, zbog uplitanja spoljnih sila, počnu da ugrožavaju mir i bezbednost i, što je takođe veoma važno, tek i jedino na osnovu poziva ili saglasnosti zakonite vlade zemlje o kojoj je reč.

Koliko se Ujedinjene nacije ustežu od mešanja u unutrašnje sukobe zemalja – članica pokazuje okolnost da se nisu našle pozvanim ni nadležnim da se umešaju u dugogodišnji građanski rat u Čadu, iako to i nije bio „čisto“ građanski rat, pošto su se otvoreno zalagale za pobeđu jedne ili druge strane dve spoljne sile – Francuska i Libija. Ujedinjene nacije nisu reagovala, slanjem mirovnih snaga ili posmatračkih misija, ni u slučaju prevrata, državnih udara, unutrašnjih sukoba različite vrste u mnogim zemljama Afrike, Azije, Latinske Amerike, pa i Evrope (Somalija, Etiopija, Uganda, Gvineja, Liberija, Bangladeš, Pakistan, Tajland, Indonezija, Čile, Argentina, Turska, Grčka itd.).

Na osnovu načelnih odredaba Povelje UN, kao i slučajeva iz prakse, može se sasvim pouzdano reći da bi se Ujedinjene nacije neposredno „umešale“ u eventualne unutrašnje sukobe u Jugoslaviji, slanjem mirovnih snaga ili posmatračkih misija, isključivo na poziv zakonite vlade, a nikako na osnovu apela ili želja pojedinih aktera u sukobu koji nemaju ni ustavni ni međunarodni legitimitet.

Može se pretpostaviti da bi se Ujedinjene nacije angažovale u smirivanju eventualnih sukoba u Jugoslaviji razmatranjem različitih aspekata jugoslovenske krize u odgovarajućim organima i telima, kao i pružanjem dobrih usluga, naročito generalnog sekretara UN, koji se neretko pojavljuje u sličnim misijama. I u tom slučaju, jedini partner sa kojim bi korespondirale Ujedinjene nacije bila bi zakonita vlada Jugoslavije.

Međunarodni sud pravde u Hagu nadležan je samo u slučajevima kada su dve ili više strana u sporu međunarodno-pravni subjekti, i to pod uslovom da se svi saglase da iznesu spor pred taj organ Ujedinjenih nacija. To znači da se nadležnost Međunarodnog suda pravde pojavljuje samo u sporovima država, a ne kada su u pitanju unutrašnji sukobi u nekoj državi. Zbog toga su deplasirana stanovišta da bi bilo koja od jugoslovenskih republika, nezadovoljna svojim položajem ili opštim stanjem u zemlji, svoje pritužbe mogla izneti pred Međunarodni sud pravde u Hagu, jer ne poseduje međunarodno-pravni subjektivitet, pa prema tome nema ni pravnu legitimaciju za pojavljivanje pred tim organom Ujedinjenih nacija.

MEĐUNARODNO PRIZNANJE DRŽAVA

Međunarodno priznanje novih država može biti relativno jednostavan i brz, ali i složen i dugotrajan proces. Primera i za jedno i za drugo ima mnogo u posleratnoj međunarodnoj praksi.

Većina novooslobođenih zemalja, bivših kolonija, veoma brzo je stekla međunarodno priznanje, a to znači da su je priznale velike sile, susedne i druge zemlje i da je primljena u Ujedinjene nacije. Jedan od razloga je to što su Ujedinjene nacije i gotovo čitava međunarodna zajednica oslobađanje kolonija smatrale važnim političkim zadatkom i civilizacijskom obavezom. Stoga se relativno retko dešavalo da bivše kolonijalne sile, Velika Britanija i Francuska, kao stalne članice Saveta bezbednosti, stave veto na prijem neke novooslobođene zemlje u Ujedinjene nacije.

Međunarodno priznanje znatno teže stižu zemlje koje su sticajem objektivnih ili subjektivnih okolnosti uključene u sukobe i konfrontacije velikih sila i drugih zemalja. Poznato je, na primer, da je SR Nemačka posredstvom tzv. Halštajnovе doktrine i zapadnih saveznika dugo sprečavala i otežavala priznavanje Nemačke Demokratske Republike. Relativno mali broj zemalja priznaje Tajvan, koji je deo Kine, ali se *de facto* formirao kao zasebna država, zbog toga što iz principijelnih političkih i pravnih razloga ne prihvata njegov put u

secesiju i međunarodnopravni subjektivitet, kao i zbog toga što ne žele da se zamere NR Kini, koja je njihov pravi i jedini diplomatsko-politički i ekonomski partner.

Pitanje međunarodnog priznanja novih međunarodnopravnih subjekata, odnosno država, koji bi mogli biti stvoreni na jugoslovenskom prostoru zavisi, pre svega, od toga kako će se rasplesti sadašnja jugoslovenska kriza – mirnim putem ili silom. Ukoliko bi do formiranja novih država na jugoslovenskom prostoru došlo mirnim putem, na osnovu dogovora, i ukoliko bi se te nove državne tvorevine odmah uzajamno priznale, moglo bi se pretpostaviti da bi ih brzo priznale i velike sile, susedne i druge zemlje, pošto bi one time samo potvrdile da se slažu sa sporazumno i legitimno izraženom voljom jugoslovenskih naroda.

Ukoliko bi do stvaranja novih država na jugoslovenskom prostoru došlo jednostranim činom ili primenom sile, i ukoliko ih ne bi priznala matična država, koja je ostala nosilac međunarodnopravnog subjektiviteta i kontinuiteta Jugoslavije, njihovo međunarodno priznanje bilo bi znatno otežano. U međunarodnu zajednicu one bi stupile kao „sporne“ države zbog toga što bi ih neke zemlje priznale, rukovodeći se sopstvenim ideološkim, političkim, ekonomskim i vojnostrateškim interesima, dok ih druge ne bi priznale, da ne bi kvarile odnose sa matičnom zemljom koja ih ne priznaje. S obzirom na takvu podelu u pogledu međunarodnog priznanja, te nove države bi relativno teško mogle obezbediti jednoglasnu preporuku velikih sila, stalnih članica Saveta bezbednosti, za prijem u Ujedinjene nacije. Takva situacija bi objektivno otežala ostvarivanje nekih njihovih esencijalnih interesa u političkoj, ekonomskoj i drugim sferama.

SUKCESIJA I SECESIJA

Tokom istorije države su nastajale i nestajale najčešće u okviru ratnih sukoba. Epilog je uvek zavisio od odnosa snaga, sticaja istorijskih i drugih okolnosti. Na toj osnovi rešavana su i različita „propratna“ pitanja, kao što je nasleđivanje određenih prava i obaveza, deoba dugova i imovine itd. Kao neko merilo ili regulator služili su običaji, a od 16. i 17. veka sve više i pravila međunarodnog prava.

Nakon drugog svetskog rata, na ruševinama kolonijalnih carstava, nastalo je stotinjak novih suverenih država, pa se javlja i potreba pravnog regulisanja njihovih, naročito pravnih i ekonomskih odnosa sa bivšim metropolama. Imajući to u vidu, pojavljuje se potreba za kodifikovanjem pravila o sukcesiji država, naročito u domenu ugovornog i imovinskog prava. U toku osamdesetih godina usvojene su u Beču tri konvencije o različitim vidovima sukcesije država, ali je samo jedna postala pravosnažna za zemlje potpisnice, jer druge dve nisu još prošle kroz obaveznu fazu ratifikacije u njihovim parlamentima.

Smisao bečkih konvencija o sukcesiji država jeste da pripomognu u slučajevima kada ispod okrilja jednog međunarodnog subjekta (država) nastaju jedan ili više novih međunarodnih subjekata (države). Prema sadašnjem stanju, radi se pre svega, o kodifikovanom običajnom pravu i novim pravilima koja se odnose na savremenu praksu, ali ne i na obaveznu matricu ponašanja aktera u različitim slučajevima sukcesije država.

S obzirom na to da pravila o sukcesiji država u savremenoj međunarodnoj zajednici prvenstveno spadaju u tzv. kolonijalni dosije, teško je odrediti koliko bi i na koji način mogla biti primenjena u „jugoslovenskom slučaju“.

Odredbe bečkih konvencija o sukcesiji država mogle bi biti primenjene u procesu „razdruživanja“ jugoslovenskih naroda, kao inspiracija i putokaz, jedino u slučaju takvog njihovog međusobnog sporazuma. Samo tada, iz pepela Jugoslavije, nastale bi nove države sa nasleđenim međunarodnim pravnim subjektivitetom i kontinuitetom. Međutim, teško je pretpostaviti da bi do takvog „razdruživanja“ moglo doći, jer ono pretpostavlja takav odnos snaga i takvu harmoniju među svim akterima u jugoslovenskoj krizi da, ukoliko bi postojali, do sadašnje krize ne bi ni došlo.

Mnogo bliža mogućem raspletu jugoslovenske krize jeste pretpostavka da bi jedan deo Jugoslavije ostao nosilac njenog političkog i pravnog subjektiviteta i kontinuiteta, dok bi drugi delovi tek morali da se uspostave i afirmišu kao novi međunarodni subjekti. Otuda i sam pojam „razdruživanje“ ne predstavlja ni realističnu ni relevantnu pravnu formulu, već izražava teško ostvarivu političku želju. Stoga se pre može

govoriti o otcepljenju, odvajanju, izdvajanju iz Jugoslavije, što se u političkom i pravnom rečniku najčešće podvodi pod pojmom secesije.

U posleratnoj međunarodnoj praksi postojali su i delovali mnogi secesionistički pokreti, ali su secesije bile malobrojne. Secesionistički pokreti postoje i deluju u mnogim zemljama tzv. trećeg sveta, naročito u nekadašnjim kolonijama, koje su ušle u međunarodnu zajednicu sa granicama koje su diktirali interesi i odnosi snaga bivših metropola, ali i u evropskim zemljama – od Velike Britanije do Francuske i Španije. Nijednom od tih secesionističkih pokreta, bez obzira na to što se u pojedinim slučajevima radi o ostvarivanju prava naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, ni Ujedinjene nacije ni šira međunarodna zajednica ne pružaju oficijelnu podršku. Štaviše, kao u slučaju Bijafre, preovlađuje njihova podrška očuvanju principa uvažavanja teritorijalnog integriteta država.

Uspeh secesije, prema tome, zavisi od odnosa snaga u državi u kojoj se javlja secesionistički pokret i od eventualnog uplitanja spoljnih sila i faktora. Jedna od retkih država koja se razdvojila na dva dela je Pakistan. Iako je Istočni Pakistan bio u teritorijalnom diskontinuitetu sa Zapadnim Pakistanom, sačinjavali su jednu državu. Pozivajući se na razlike u nacionalnoj i verskoj pripadnosti, kao i na teške posledice ekonomske zapostavljenosti u Pakistanu, Istočni Pakistan se, pod vođstvom Avami Lige, digao na oružje i uz pomoć Indije odvojio od Pakistana. Tako je nastao Bangladeš. Pakistan je zadržao svoj međunarodni subjektivitet i kontinuitet, dok je Bangladeš morao da insistira na svom međunarodnom priznanju i prijemu u Ujedinjene nacije. Ipak, u slučaju Bangladeša to nije išlo teško, jer je stupio u zajednicu suverenih država u kontekstu antikolonijalne revolucije.

Međunarodna zajednica smatra različite separatističke i secesionističke pokrete neželjenom pojavom, a njihovo delovanje uzrokom nestabilnosti u pojedinim zemljama i opasnošću za savremeni međunarodni poredak, koji počiva na uvažavanju političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta država. Smatra se da njihove pretenzije mogu biti amortizovane ili zadovoljene u procesu unapređivanja prava i demokratskih sloboda čoveka i etničkih kolektiviteta u zemljama u kojima postoje.

GRANICE NOVIH DRŽAVA

U odnosu na ranija istorijska razdoblja, postojeći međunarodni poredak je relativno dobra garantija za očuvanje i ostvarivanje interesa malih i srednjih zemalja. Međutim, na osnovu iskustva, još se u međunarodnim odnosima primenjuje prevaziđeno i diskreditovano tzv. pravo jačeg. Iz toga sasvim jasno proizilazi da lakše čuvaju i brane svoja prava i interese veće, čvršće i jače države.

Sve dok nije došla u političku, ustavnu i ekonomsku krizu, Jugoslavija je imala stabilnu međunarodnu poziciju. Ali, da li bi se to moglo reći za državice koje bi se mogle pojaviti na njenom tlu?

Kada se govori o pojavi tih novih, malih država na jugoslovenskom prostoru obično se navodi da takvih već ima u Evropi, pa se često pominju Lihtenštajn, San Marino i Monako. Pri tome se zaboravlja kada su i kako one nastale, i još više da se one, u stvari, nalaze pod protektoratom većih susednih država, u ovom slučaju Švajcarske, Italije i Francuske, tako da se u doktrini često raspravlja o stvarnom stepenu njihove državnosti i suverenosti.

To znači da bi nove, male države nastale na jugoslovenskom tlu, a to znači na vetrometnom i nestabilnom balkanskom području, mogle ceh za svoju nezavisnost *de facto* plaćati većim susednim državama, sa kojima su – to se dobro zna – imale neprijatna istorijska iskustva. Ukoliko je u prošlosti, kada su se nalazile u sastavu tih država, u tim našim budućim državicama i postojala borba za oslobođenje i nacionalnu samobitnost, njen cilj je bio izdvajanje iz njihovog sastava. Njihove manjine koje su nakon prvog svetskog rata ostale u sastavu tih država bile su izložene otvorenoj asimilaciji i diskriminaciji.

Nije prijatno sa takvim istorijskim iskustvom startovati u „novi život“, bez obzira na to što su te veće susedne države, u međuvremenu, postale ugledni članovi evropskih institucija i integracija. Tim pre kada se zna da mogu imati i teritorijalne revandikacije prema tim novim južnoslovenskim državama ili državicama.

Sa stanovišta međunarodnog prava mogu se smatrati definitivno utvrđenim, a na osnovu Završnog akta iz Helsinkija

i nepovredivim, granice Hrvatske i Slovenije, koje su, kao rezultat narodnooslobodilačke borbe i pobjede saveznika u drugom svetskom ratu, utvrđene Mirovnim ugovorima u Parizu 1947. godine. To znaju i neofašistički poslanici u italijanskom parlamentu, koji su nedavno izneli zahtev za anuliranje odgovarajućih odredaba Mirovnih ugovora u Parizu i „vraćanje“ Istre, Slovenačkog primorja, Zadra i jadranskih ostrva Italiji, verujući da će se posle „raspada“ Jugoslavije odnos snaga toliko promeniti da će se to moći sprovesti, ako ne na osnovu prava, onda na osnovu sile. Tim pre se onda može verovati da će se naći političke ličnosti i snage u Italiji koje će moći da postave pitanje poništavanja Osimskih sporazuma iz 1976. godine pozivajući se na „promenu okolnosti“, koja je i pravno utemeljena kao izuzetak od poštovanja sklopljenih ugovora, u vidu klauzule *rebus sic stantibus*.

Ni tzv. južne jugoslovenske republike, kao buduće male države, ne bi se našle u lagodnom položaju. Sve tri, a posebno Srbija, imale bi problema sa teritorijalnim pretenzijama Albanije, koje bi se mogle zaoštriti nakon promena režima u toj zemlji i odnosa snaga na tom području. U posebno teškom položaju mogla bi se naći Makedonija, s obzirom na to da gotovo sve zemlje sa kojima se graniči odriču postojanje makedonske nacije.

Ako je motiv za izdvajanje iz Jugoslavije, kako se tvrdi, jačanje suverenosti i efikasnije ostvarivanje egzistencijalnih nacionalnih interesa, faktičko je stanje da su oni bili i mogu biti, lakše apsolvirani u zajedničkoj državnoj zajednici, a da u slučaju uspostavljanja samostalnih državnica ulaze u veliku zonu rizika i opasnosti.

KEBS I EVROPSKE INSTITUCIJE

Za razliku od Povelje UN, koja je ne samo politički već i pravno obavezujući akt, Završni akt iz Helsinkija i Povelja o novoj Evropi spadaju u red političkih, a ne pravno obavezujućih akata. Sa stanovišta međunarodnog prava, to je velika razlika, ali u međunarodnim i, posebno, evropskim odnosima ona nije velika zbog visokog autoriteta i ugleda KEBS-a. U

svakom slučaju, iz te razlike proizilaze i metod i instrumentarij delovanja KEBS-a u jačanju bezbednosti i saradnje u evropskom prostoru.

Pojedini akteri jugoslovenske krize već su u više navrata pokušali da „animiraju“ određena tela i organe KEBS-a u prilog svojih interesa i stanovišta, ali u tome nisu imali uspeha, jer i KEBS, kao i OUN i druge univerzalne i regionalne međunarodne organizacije, opšte samo sa meritornim predstavnicima zemalja – članica.

Svakako, to ne znači da se u okviru ovlašćenih organa i tela KEBS-a ne može raspravljati o pojedinim aspektima jugoslovenske krize, budući da načela i ciljevi KEBS-a obavezuju, ako ne pravno, politički i moralno Jugoslaviju kao zemlju potpisnicu. Međutim, i u tom slučaju, KEBS ostaje u korespondenciji isključivo sa zvaničnim organima jugoslovenske države, jer bi svi drugi kanali njegove komunikacije mogli biti smatrani nedozvoljenim mešanjem u njene unutrašnje poslove. Zbog toga se i od KEBS-a, kao i od ostalih evropskih institucija, kao što su Evropski savet ili Evropska zajednica, jedino može očekivati da insistira na očuvanju celovitosti i teritorijalnog integriteta Jugoslavije, demokratskim procesima u Jugoslaviji, sporazumno rešavanju spornih pitanja u Jugoslaviji i da, eventualno, pruža dobre usluge u vezi s tim.

MEŠANJE U UNUTRAŠNJE POSLOVE JUGOSLAVIJE

Međunarodno iskustvo pokazuje da do mešanja u unutrašnje poslove neke zemlje najčešće dolazi kada se ona nalazi u nestabilnom i kriznom stanju. Do mešanja u njene unutrašnje poslove može doći na inicijativu spoljnih faktora, pod dejstvom njihovih vlastitih interesa, ili na osnovu inicijative pojedinih aktera sa unutrašnje scene, kojima je za ostvarivanje njihovih ambicija i ciljeva potrebna pomoć spolja. Osim toga, može postojati i podudarnost interesa i akciona povezanost tih spoljnih i unutrašnjih faktora.

Opasne i destruktivne posledice mešanja u unutrašnje poslove država dovele su do toga da nemešanje postane jedno od fundamentalnih načela Povelje UN i savremenog međuna-

rodnopravnog poretka. Gotovo da i nema univerzalnih, regionalnih i bilateralnih političkih i pravnih akata u kojima se strane ugovornice ili strane potpisnice ne pozivaju na striktno poštovanje principa nemešanja u unutrašnje poslove država.

U dosadašnjem razvoju jugoslovenske krize bilo je određenih vidova mešanja spoljnih sila i organizacija pod dejstvom njihovih vlastitih interesa ili na inicijativu pojedinih aktera jugoslovenske krize.

Velike sile, evropske i susedne zemlje na mnoge načine su stavile do znanja Jugoslaviji i svetskoj javnosti da podržavaju njenu celovitost, jedinstvo i teritorijalni integritet, ali su neke od njih, u isto vreme, na različite načine počele da pružaju podršku ličnostima i snagama u Jugoslaviji koje svojim delovanjem i proklamovanim ciljevima upravo to dovode u pitanje. Taj „dvostruki kolosek“ u stavu prema Jugoslaviji može se pravdati pružanjem podrške njenim demokratskim procesima, ali u složenoj jugoslovenskoj situaciji teško se može znati gde demokratija počinje, a gde se završava, a još teže se može ustanoviti gde je fluidna granica između podrške očuvanju teritorijalnog integriteta ili secesiji pojedinih njenih delova.

U nekim ekstremnijim slučajevima čak se primenjuju određeni vidovi pritiska na Jugoslaviju, uspostavljanjem ekonomskog ili finansijskog embarga i lansiranjem upozorenja, odnosno pretnje da neće biti dozvoljen ovakav ili onakav rasplet jugoslovenske krize.

Pojedini akteri jugoslovenske krize u potrazi za saveznicima, odnosno političkom, finansijskom, pa i oružanom podrškom, ne samo protivno postojećem ustavnom poretku i pravilima lepog ponašanja u međunarodnom opštenju, obraćaju se spoljnim faktorima sa zahtevom da se direktno umešaju u „rešavanje“ jugoslovenske krize. Najčešće nailaze na zatvorena, ali ponekad i na otvorena vrata. Sa stanovišta unutrašnjeg prava, to spada u red inkriminiranih radnji koje podležu krivičnim sankcijama, a sa stanovišta međunarodnog prava mogu se okvalifikovati kao nedozvoljene radnje u okviru mešanja u unutrašnje poslove države.

S U M M A R Y

INTERNATIONAL ASPECTS OF THE YUGOSLAV CRISIS

In the article are considered fundamental principles of the modern international legal order – the right of nations to self-determination, inviolability of territorial integrity of states, and the role of the United Nations in preservation of peace and security in individual countries upon the request of legitimate governments. Further on are considered the matter of recognition of new international legal subjects, i.e. states, and problems that might ensue from attempts undertaken at forming of new states within the frames of the existing Yugoslav state borders. In his advocating the existence of the present Yugoslav state community he calls attention, on the basis of valid evidence, to the possible conflicts that a disintegration of Yugoslavia would inevitably provoke.

R E S U M E

LES ASPECT INTERNATIONAUX DE LA CRISE YOUGOSLAVE

Dans cet article on développe les principes fondamentaux de l'ordre internationale juridique – le droit de l'autodétermination et l'inviolabilité de l'intégrité territoriale des Etats ainsi que le rôle des Nations Unies dans la sauvegarde de la paix et de la sécurité de certains pays à la demande du gouvernement légal de ceux-ci. Ensuite, on développe la question de la reconnaissance des nouveaux sujets internationaux et juridiques, c'est à dire, des Etats, et on touche des problèmes pouvant sortir des essais de la création de ces Etats dans le cadre et à l'intérieur des frontières yougoslaves actuelles. L'auteur défend la communauté des Etats yougoslaves montrant les arguments nécessaires qui peuvent mener à la conclusion que certains conflits possibles seraient nés implicitement si la Yougoslavie disparaîtra.

Р Е З И М Е

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЮГОСЛАВСКОГО КРИЗИСА

В статье рассматриваются фундаментальные начала современного международного порядка – право народов на самоопределение и неприкосновенность территориальной целостности государств и роль Организации Объединенных Наций в сохранении мира и безопасности в отдельных странах по приглашению законного правительства. Далее рассматривается вопрос признания новых международных субъектов, т. е. государств, и проблемы, которые могут возникнуть при попытках создания новых государств в рамках нынешних югославских границ. Автор в защиту югославского государственного содружества аргументированно указывает на возможные столкновения, которые бы распад Югославии непременно вызвал.